UDK 821.163.42:008:7

Kd 3-4

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2020.
ISSN 0453 - 1116

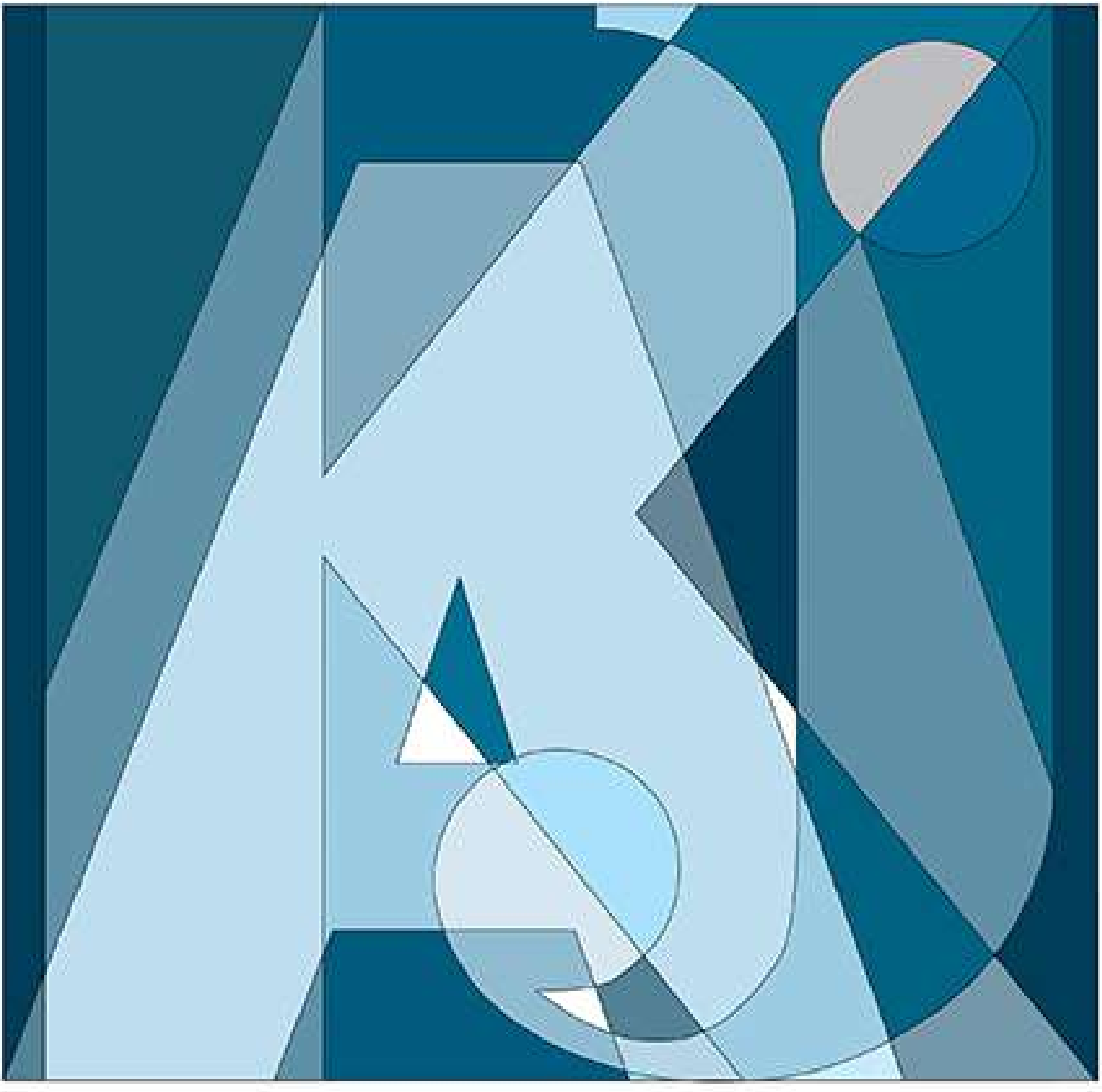

Kazalo

*

SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST
Pjesničkom bardu u spomen:
†Zlatko Crnec: …I brez kluna kak javla se ždral /Izbor iz poezije
Zlatka Crneca 3
U povodu odlaska Zlatka Crneca *(B. Pažur)* 15

*

JEZIČNICA KAJKAVIANA
Izbor sa 16. natječaja za kajkavske i 9. natječaja za čakavske književne
radove učenika srednjih škola RH 19
17. natječaj za kajkavske i 10. za čakavske književne radove učenika srednjih škola RH 40

*

KAJ & ČA
Književni portret Vladimira Pernića:
Vladimir Pernić: Pu rabu ud sonca 41
Mirjana Pavletić: *Verši* Vladimira Pernića – jezični otisak vremena 53
Iz književne kritike o pjesništvu Vladimira Pernića *(B. Pažur, Ljerka
Car Matutinović)* 57
Vladimir Pernić – životopis 59

*

USMENOKNJIŽEVNE KORELACIJE
Tanja Baran: Usmenoknjiževni kajkavski zapisi Stanka Miholića
*[The Kajkavian oral literature manuscript notations by
Stanko Miholić]* 61

*

ZAGREBAČKE TEME
Anja Radelić: Pluralizam stilova u samostanskoj arhitekturi crkvenih redova zagrebačkog
područja u 17. i 18. stoljeću *[Pluralism of styles in 17th and 18th Zagreb area monastery
architecture influenced by the impact of different church orders]* 69

*

15. natječaj za hrvatski književni putopis i 17. natječaj za kratku kajkavsku prozu 86

*

POVIJESNE TEME
Arijana Kolak Bošnjak: Prilog životopisu Antuna Danijela Josipovića: Antun Danijel
Josipović u revoluciji 1848./1849. godine *[Supplement to the biography of Antun Danijel
Josipović: Antun Danijel Josipović in the 1848/1849
revolution]* 87

*

HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS
Zdenka Maltar: Laško – Rimske Toplice – Zidani Most 99
Božena Filipan: Veliko putovanje malim *fićom* 105
Biserka Goleš Glasnović: Više od krovova 109
Aleksandar Horvat: Vrbovina, trstina, rogozina 116
Judita Kovač: Make Porto *podre again* 120
Tomo Sugnetić: Moj put 124

Spomenka Štimec: Fačuk 130
Blanka Will: Dunavom 136

*

LIKOVNE TEME
Vladimir Crnković – Kristina Olujić Ježić: O Ivanu Večenaju u povodu stote obljetnice rođenja *(Intervju s V. Crnkovićem)* 139

*

OSVRTI, PRIKAZI
Unamunovska osjećajnost života u stihovima Gorana Gatalice *(Milan Bešlić)* 145
Laureati 14. hrvatskog književnog putopisa u Loboru *(T.M.B./B.P.)* 147

*

IN MEMORIAM
Mladenu Kušecu u spomen /Podsjetnik na trajne pjesnikove kajkavske "vedralice" *(B. Pažur)* 149

*

Suradnici u ovom dvobroju 151

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, suradnici i prijatelji!

Književnu, znanstvenu i publicističku raznolikost pretposljednjega sveska časopisa Kaj za 2020. godinu – unutar 9 rubrika – ostvarilo je 39-ero autora (među kojima 19-ero srednjoškolaca) u 24 bibliografske jedinice. Nažalost, sadržajnotematski početak i kraj dvobroja 3-4 (2020.) uokviren je odlascima značajnih književnih stvaralaca i suradnika: Zlatka Crneca i Mladena Kušeca.

Uz tekstove triju znanstvenica – kao nove znanstvene prinose usmenoj kajkavskoj lirici (Tanja Baran), sintezno-analitičkoj slici samostanske (zagrebačke) arhitekture 17. i 18. stoljeća (Anja Radelić), te biografski prilog nepoznatoj povijesti turopoljske Horvatsko-vugerske stranke, 1848./1849. (Arijana Kolak Bošnjak) – Kaj donosi i sustavne rezultate svoga nakladnika Kajkavskoga spravišča. Riječ je o novim natječajnim kajkavskim i čakavskim ostvarenjima srednjoškolaca, unatoč "koronatresu", unutar programa Jezičnica kajkaviana; pjesničkom portretu uglednog hrvatskog književnika Vladimira Pernića (u sklopu programa Kaj & ča: prožimanja i perspektive), te o realizaciji programa Hrvatski književni putopis.

Dragi čitatelji, dobroga zdravljiča, zadovoljstva i uspjeha vu tom mladom letu 2021., uz blagoslovljene božićne blagdane, želi Vam uredništvo časopisa Kaj!

Pjesničkom bardu u spomen

… I BREZ KLUNA KAK JAVLA SE ŽDRAL

(Izbor iz poezije Zlatka Crneca)[1]

† Zlatko Crnec, Sv. Ivan Zelina

GDO NAM JE FKRAL POPIEVKU, MATI?

Gdo nam je fkral popievku, mati?
Svetiešnje veselje otiral, jutre zažmikal v trnacu,
lakome popil mlieke spod krave,
z balticu zasiekel naš čon na Drave,
i cvietje spod hiže rastrgal na lancu?

Gleč kak smu sami, samcati samcati, mati!
Ja turoben narisavam soncokrete žote,
korejne vu klancu, ograjene pote,
i na plavem nebu pone rož za te.

Gdo nam je fkral popievku, mati?
Hižu odnesel na jeno druge meste,
ognjišče spreoral, misel zežmikal na čiste
da v oče se nasmejala trda kmica

[1] U spomen na nedavno preminulog antologijskog hrvatskog (kajkavskog) pjesnika, slikara i publicista ***†Zlatka Crneca*** (24.05.1936. – 27.10.2020.) donosimo kraći, reprezentativni izbor iz njegova pjesništva, uz književnu i životopisnu bilješku – kakti skromni *redakcijski zbogom* tom izuzetnom kajkavskom bardu, dugogodišnjem suradniku časopisa *Kaj* i članu *Kajkavskoga spravišča*. (Uredništvo)

kak krvavi žuli v šaka
rojeni za ornice. *Gdo?*

A tak mi je žal, i naviek mi bo žal, mati!
I pesa na vrbe kaj črlene narieče.
Znam, nie mogel, nie mogel se to zdržati,
tie pes, tie mali pesek pesasti.

Gdo nam je fkral popievku, mati?
Al se znam i se se more znati,
pod vetrenim nebom se se more čuti,
zglodana rieč i brez kluna kak javla se ždral…

Negdo je senak popievku fkral, mati?

Veter zgorec, žmahen griz (1976.)

PISME GOSPONU JACQUESU PREVERTU V PARIZ

Sjeti se, Barbara, bez
prestanka je kišilo…
J. Prévert

Je, curel je dežđ, gospon Prevert, fest je curel
V Brestu, v Parizu, v Zagrebu i po muoje hiže
I po cuckove hiže je curel
I v sercu mojem bile je dežđevne
Od četrtka na petek gda curel je dežđ

A bile nam je kak nam nigdar više ne bu
V Seine sem si opral noge švicavne
Flundru Giocondu kaj se smeje
Sem prosil za oprost sieh griehov kajkavskih
Za pezdec na Monmartreu pol vure

V cirkve ja sem klečal
A on kurvajnski črleni melin
Tak mi se fest dopal da mi je i denes žal

Kaj žakel naših smrdlivih duš
Zmleti nis donesel
Od četrtka na petek gda curel je dežđ

Se sečate, gospon Prevert, kak smo nekaj mokroga
Delali saki na jenom vuglu Trijumfalne lese
I Eiffelovoga turna
Od četrtka na petek gda curel je dežđ

Ni jen policajec v piščalku ni zapiščal
Same su platane v perivoju šumele
I cvetje je dišeče rasle kak i pri nam
Tu blizu, na Zrinjevcu, vu Tuškancu, v sakem klancu
Od četrtka na petek gda curel je dežđ

A mi, mi sme se zmiešali, šampanjec z mliekem
Vodu z bielu kavu, mužiku z kervavu glavu
Čoveka na Pigalleu, Seineu z Dravu
Cieli Pariz z mojem dvoriščem
Harmuniku z lajavem Šarkem
Se od četrtka na petek gda curel je dežđ

A unda sme otišli na plac cvietja
I meste cvietja za naše diekle
Vužgali tri šibice v parišku nuoč
Za ludsko spražnuvajne želucov
Da je i presvietli Quasimodo nad nami
Jenu sozu zgubil
Od četrtka na petek gda curel je dežđ

Siečam se ja, gospon Prevert, španciera pred jutre
Okoli cirkve Notre Dame
Mi se pričinile tie čas da poslušam
Za jutre kaj dohaja
Mojega pievca kak kukukriče v dvorišču
A v ruka vaša bila je črlena ciklama
Plačliva, plačliva, kervava i sama, sama, sama
Z nami skup
Od četrtka na petek gda curel je dežđ

Veter zgorec, žmahen griz (1976.)

SREČNI KOJNI Z NESREČNEMI KOČIJAŠI

Brez zvonof i
brez kojnof
trave čakaju v ropcu
a vrieme ovo galopiera.
Kočijaši juterne zviezde nebeske dole
kočijaši kojne z cajtungime da se bojo raspuknuli
s potkovu na čelu zaznamnani.

Zmislim se, zafučkali bi male,
onu jenu, nesfučkanu nigdar,
zvlečenu z glibline
makar se znovič žote zazelenile.

Kaj zate
ak flundra z rokami ramuniku
do bedastoče i pravu pesem čez noč,
kaj zate,
morti z nejnoga pupčeca senak
biela roža raste?!

A ciele to vrieme kojni
o zelenemi senokošami,
najbistrejši potoki z neba
z dugemi skoki nedoskakani,
i još,
o kočijaši
brez bičof z bistremi očmi
grde zaplakani nad sončanu traku,

kojni, kojni glasne
Petu šimfoniju med Cigani
kaj obraze z mesečinu od zdol gore
pred veliki vrati podslemenskoga grada.

Jesu, kojni, jesu!

A kočijaši, veliki dečeci na
drvene kotači,

zemlani kolači trdajnki
po gole ceste jesenske
cvietje i kletvu skup —
sprevod za žetvu.

Jesu, kočijaši, jesu!

Te srečni kojni
z nesrečni kočijaši!
Bojo morti i oni jempot
detelu jeli!?

Veter zgorec, žmahen griz (1976

ČKOMINA

Niske nad selem zmržnjeni veter.
Ni zdolec ni zgorec.
Puklavi bogec — komačec krua.
Senjam z otprtemi očmi:
od zduol senak trava
raste.
Znale se reči; fest bo zima
i divle race i šus za šusem
i kaj te briga reči sima.
Cucek cucka, kojn kojna,
pretrgnjene bičale ze strošenem
bičem.
Spi mesec na postele i maček
frče, blešči raspele,
mišek beli z mele,
spuntane sele.
Lisec s kurtastiem repem
dober večer pievcu rekel

na šplehnjak se zežareni
spekel,
i šus za šusem
čez večer

čez misel
z bičem
i dale do zajne hiže
v ovem prokletem selu
v pervu v mesecu nedelu
brez spominjka.

Zaklana nuoč.
Ogenj v krušne peči
čez jenu luknu,
naj reči
i šus za šusem na tri pot
na rđavi drot
navadna na se
obesena *čkomina*.

Veter zgorec, žmahen griz (1976.)

MOJ MALI TIČ

Restakale se jutre v zlatem kvartu
mangupskega luzeraja. Ždrali su se flojsali
v rajske postele purgerajskega špileraja.
Gajba se raščetverila i grmlavinska
misel otprhnula je v kurvajnske verzuše.
Šajnkerica je golecickasto zatahala
ranejuternu popevku.
Rascufani kriči šankercugerof vužgali su
slinave jezeke v sake runde znovič.
V belemu lajbeku čul se ljubožejni
valcer ognjene lepote.
Odblokerala se pamet i mozek kak pesek
curel je na žveplenu misel, a misel je dobila
kristalne črleno zgledajne;
razmetane kupice od kupice pozablenosti,
pozablenost od zgublene arije, arije od arije
spametnoga tiča. A tič tičopevec moj mali tič
z rascvelu granu črešnje v klunu
na raskopčanemu lajbeku

kak norc zvertavo žvrgoli.
Mesto mene!

Agramerski valcertango, 2019. (Ogranak MH Varaždin, Nakladnička kuća Tonimir, POU Sv. Ivan Zelina)

GDA SME SE ŠVERCALI

Gda sme se moje puce i ja, razmete, švercali
v tramvaju četirinajst, na Zvezdi i na Cmroku
curel je sneg i cveli su jaglaci.
Predi toga napravil sem vse kaj se je moglo:
otprl sem obloke zakesnelim zvezdam i vetru,
i juternjem zviranjku, ti sonce nebesko, a tičima
sem dal cukora, vina i zrnja neverovane resnice,
razmete, a v moje vulice, kaj se otprla za sim i tam
i v teroj hiže škripleju kak klimava trafika na levem
vuglu, razmete, i v teroj filožofija zesranoga življenja
nema čistu misel vedrine, razmete, vu te moje vulice
odfučkal sem karnevalsku pesem veternjačke pozablenosti
za male mira zgubljenog fkanjivih senji.

I tak, velim, gda sme se moje puce i ja, razmete, švercali
v tramvaju i tak dale, i tak dale, razmete, vidli sme
buljeokce, prelubnike, lubavnike, zasranike i špancirmeštre,
zešminkane marginalce i lefkoumnike, podmukljive
vrtirepce, fkanitelce i fuflafce kak žvačeju gumije
simtamajoč z rasterganemi vuspomenami
po severnemu kvartu, po našemu kvartu,
gde je takaj curel sneg i cveli su jaglaci.

Zate, moje puce i ja kaj sme se, razmete, v četirinajstice
gda je curele i cvetale, je li razmete,
mi sme se švercali… i bile nam je…
i tramvaj je otišel… a nemrem reči
kam, kak i zakaj i…
razmete, ne?

A mi sme se sejenak švercali…

Agramerski valcertango (2019.)

NEDOPOVEDANI PESMOŽDER

Perhetava zlatezorja komačece svetla
po vulicah rashitava. Vusnice mojega
kvartovskega frtalja rasečene su. Ranejuternjak
kak Chagallov guslarec na vrhu krova je friške
kifline jel gledeč v perhetljivo okolišče
rascvetenoga vrčaka. Vrtirepasti pes
preskočil je slatke žumborenje jutra
na placu obnoreloga smejanja. Zgubil je
pesosmjer i z nami išče detelišče
s četiri listov. Zverinjaki su otklučani
i oči su nam pone kamenuga trnja.

Pijeme osovički z ranja i kak biki
z rogmi drapleme nebo za saki
komačec sreče, za saku rieč,
za saku misel i saki glas. Grizeme
možđane hitajoč jih na ognjeni šplehnjak
ftruc sebi i semu.

A ja, gdagda, nedopovedani pesmožder,
v malomu sakodešnjemu denu narisan,
i zalublen v tirkizne kušlece
nezrečenih rieči gavalerski namigavam
rajclivoj susedi prek plota.

Agramerski valcertango (2019.)

PORNOGRAFIJA SAKIDEŠNJE POPEVKE

Pornografija sakidešnje popevke v ajzlogu
cirkuskega cuckelajajna. Barjaki prevejanih
domolupcof zgubili su farbu. Zlata trumbeta
na placu razrajcane šiparice znorela je. Šaka
nabreklih let puna je ognjenih žulov.Vsa vrata
otprta su za čisti luft kvartofskih pesem. Zastavila
se peskovita vura. Negdo je zrušil vrapcova gnezda

i popevka je začkomela. Stetoverani mozek
pun je perja i rastače se.

A znad zdene reke pršeju zbunjeni tiči v zeleni
travi gladeč zelenu scenografiju protuletja.
V pesku reke bile je jezero slik zlatega
praskozorja.Vusnice kaj su kušuvale
plave zrnje neba drftale su.
Kajkavski torzo v male arije staroga vergleca
začkomel je. V plaveokastem gledenju dežđilo je
i pes je vragometno lajal na plesnivega
igralca v tamburu na jedinem vuglu
landrastega placa s komačec bezdežđevnega dneva.
Čkominu je bile čuti kak grmlavinu z vedre neba.

Z rožah je zvirale dihajne a sunceobrtalec
se obrnul na krivu stran
i bile je vetrovite jutre.

Agramerski valcertango (2019.)

A JA SEM SE SMEJAL

Orači z ranja plužiju črez mozek
zemlenu brazdu. V kotrigami dotikavleju
vroči mehen duše, a ždral prše sipajoč
svoju žuvkinu vu smeh na mojemu obrazu.
Zapopevani šalec kojne tira v ognjenu
kletvu. Larfonosci i fehtari z grdu misel
prevejancof čavel za čavlem v mozek
gliboko ftikavleju kak da v njivemi perivoji
moraju rasti bele lilije i zlatolase mačohice.

A Drava teče i dere desnu stran a detel
kak gizdavec, jebežlivec, zvertavec i vandrokaš
fučka sfučkanu popevku ravnice.
A ja iščem svoj zlatenosnopeskoviti
strmec, ranejuternu meglu i sonce znad reke

podravske, slavičeka kaj bi popeval peklenski
i gizdavo tak fest kaj bi se Drava zastavila,
kaj bi sigde samor cvetje rasle i kaj bi se ja
samo smejal i smejal…
A jeleni su sejenak tancali tanec z mužiku
staruga cimbala preskakajoč reku v luftu.

A ja sem se smejal i smejal…

Agramerski valcertango (2019.)

BEŽALEC ZA VETROM

Bil sem bežalec za vetrom v rubači
brez kraglina i s praznemi rokami v zraku.
Z jenim komačecem raščetverene senje
iskal sem neskvarene kušlece sakidešnjice
s trepetlivu pesem kvartovskega
žvrgolavca.
Smejali su se bogovi na rascvelemi
granami majmunskega dervorednika.
Igralci v tambure tamburali su tamburastu
mužiku puntarske vulice. Veleumniki z vužganemi
glavami filožoferali su o vekivečnosti
a ocvele rože puščale su vroče soze
v moje vtrnjene roke.
Bil sem bežalec i foringaš, gavaler i vandrokaš,
rozenkavaler, kušlečžongler i tič i krič
kaj bežal je vu greh i smeh i dale još i još dale…
Al gajbe su se otprle i tič je otprhal.
Fučkal je gledeč v moj otprti oblok.

I zopet sem bil beželec za vetrom v rubači
brez gumbov i s pesjem lajanjem v rokah,
i z ovemi rieči čistam razjebene popevke
na praznem komačecu
beloga papera.

Agramerski valcertango (2019.)

TAK JE OTPISAL GOSPON JACQUES PREVERT Z PARIZA

Ne buš se srdil kaj TI bum Ti rekel,
ja sima tak velim kaj bil bi im bliže;
i zvezdi v Loari i deklam na Cmroku
i pesu v bogečke hiže.

Zmislim se noči kervavih ciklami,
gda s cugom si prešel, vse bilo je belo,
pri Seini pod snegom su spali klošari
i kajkavski se je smejala Mona Liza.

Tak je otpisal moj stari prijatel
gospon Jacques Prevert z Pariza.

Onda sem prešel v gartlic Montsouris
i tu sem joj jutre z vusnicah slekel.
Na glažah Montmartrea su cvele georgine
kaj mraz ih je v belo oblekel.

A gda se je nebo zežarilo z Griča
ja sem popeval na Place dela Bastille,
i vulice otprl, zasekel vse lance
kaj bliže bi mi bila plava remiza.

Tak je otpisal moj stari prijatel
gospon Jacques Prevert z Pariza.

Pošilam Ti tiča za zagrebečku špicu
narisanog v gajbe od meštra Matissea.
Naj ftrči mu perje, bu kajkavski fučkal
i smejal se kak Mona Liza.

To šrajbam v bistrou na Champs Ellysees
gda veter se zible v zakesnelom cvetju.
Il se fait tard, adieu mon amie, adieu,
navrni se zopet da vidim Te zbliza...

Tak je otpisal moj stari prijatel
*gospon Jacques Prevert z Pariza.**

Agramerski valcertango (2019.)

* Ovu šansonu, kao i Pisme gosponu Jacquesu Prevertu v Pariz, te Dvorišče, uglazbio je i pjevao Zvonko Špišić.

NEDOPOVEDANA RESNICA NIČESA

Pozableni vandrokaši gradski blujeju novu
filožofiju zgubidanske sakidešnjice.
Sonce poprečki čez vulicu smiče se
a pes zgublenec pezdljivo šči
po zlakerani cipeliši nacifranega
mudrijaša. Jutre ze žoti podočnjaki
smiče se po zamusani obrazi. Celu sem noč
senjal pjevozov slavičekov i
zbuđeni drmeš jezero hincavih jelenof.
Rajcliva kafefrajlica reskopčala je nadra.
Lubomorni vetropirec svilenu opravu
v luft nahitaval je. Vriskoljub lepote kopical se
čez moje oči. Kak zapopevani zgubidanec
galoperal sem z rožičastu misel iskajoč
vekivečnu ariju živlejna.

A bile su kesnejuterne vure i dišale je
na protuletje.Vu sebi sem sebi počkomeči
najzadnjič glasne rekel:
Nedopovedana resnica ničesa!

Agramerski valcertango (2019.)

DVORIŠČE

Pak imam i ja svoj štrase zeleni,
aveniju grande spred kajkavske hiže,
imam dvorišče s poscanu slivu
i cvetje vu loncu, na krovišču glivu,
i japin beciklin brez zvonca.

Si videl ti norca, su znali mi reči,
on auta neče, net teve v kuloru.
Al ja imam nebo, pol rali tratinčic
i zeleni mesec obešen na svoru
i japin beciklin brez zvonca.

Pak su mi rekli nek prejdem v Europu,
bum peneze služil i velki imetek.

Al ja imam krua i pod jalšu svetek,
vu gnezdu dva tiča i, na koncu konca,
i japin beciklin brez zvonca.

Jemput su mi s čavli spreluknali gume
gda trdo sem spal z mesečinu v srebru.
Sem fala im rekel, znam zajni put nebu,
i zemlu sem čuval, malo vetra zdolca
i japin beciklin brez zvonca.

Ležečki sem gledel vu tiče plehnate
kaj z riti po nebu dim beli pezdiju,
a v njimi veliju se pelaju s penezi,
a ja imam šunjke i vinca, ti bogca,
i japin beciklin brez zvonca.

Navrnite jemput v moj štrase zeleni,
v mojem dvorišču loparke dišiju.
Zaigral bu negdo starinskoga tanca,
a mene ak ne bu, tu negdi bum blizu
na japinom beciklinu brez zvonca,

po mojem dvorišču okoli sonca,
po mojem dvorišču okoli sonca,
na japinom beciklinu brez zvonca.

(Zagrebečke špranciracije, 1994.)

U POVODU ODLASKA ZLATKA CRNECA

(†**Zlatko Crnec,** Donja Zelina /Bukovec, 24.05.1936. – Zagreb, 27.10.2020.)

Antologijski pjesnik **Zlatko Crnec** - prije svega, pripadnik vršne hrvatske (kajkavske) postmoderne - vokacijom i poeta i slikar, glazbeni tekstopisac, novinar-urednik..., svoju prepoznatljivu estetsku konstantu kvalitativno je održavao šest desetljeća. I to jednako uspješno, istošću poetike u visoko stiliziranom kajkavskom i standardnom jezičnom izboru.

Osebujnost njegove izrazito ***(neo)ekspresionističke poetike***, njenu identitetsku bît, možemo pratiti od prve mu objavljene pjesme *Želja* u ''Telegramu" 1960., do ***kajkavskog*** pjesničkog neomodernizma u časopisu "Kaj" već od 1971., zatim nagrađivane recitalne lirike naglašeno urbanog izraza (sa zelinskih, zlatarskih,

†Zlatko Crnec, Sv. Ivan Zelina, 24.05.2019. (na autorskoj izložbi i predstavljanju svoje zbirke Agramerski valcertango); foto – A. Vranković

varaždinskih... smotri i recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva), sve do međašnih pjesničkih zbirki: cjelovite kajkavske ***Veter zgorec, žmahen griz*** (1976.), te štokavsko-kajkavskih ***Zagrebečke španciracije*** (1994.), ***Nakrivljeni krajoli****k* (2007.) i najnovije ***Agramerski valcertango*** (2019.).

Komunikacijskom, intelektualno-egzistencijalističkom razinom svog umjetničkog kajkavskog jezika Crnec je kajkavštini osigurao takoreći njen urbani status /"građanski status" vrijedan svakog izgrađenog jezičnog sustava, u kojem jeziku nema ni komunikoloških, ni duhovnih, ni tematskih zapreka (bilo da je riječ o "Trijumfalnoj lesi", "središču Agramercityja", ili "mojemu dvorišču").

Individualni koncept pisanja Zlatka Crneca, njegova reprezentativna mjesta – u povodu već dviju njegovih zbirki *Veter zgorec, žmahen griz* (1976.) i *Zagrebečke španciracije* (1994.) – sintezno su, i precizno, u suvremenoj kritičkoj i čitalačkoj recepciji, osobito istaknuli Jože Skok i Ernest Fišer, i to kao: *radikalnu deruralizaciju kajkavske poetske motivike*, a s tim u vezi i osobni *pjesnički metajezik* čija su *leksička izvorišta zagrebačko-podravsko-prigorska kajkavština;* takav model pisanja – koji dijalektolozi zovu sintetskom kajkavštinom - prati i asocijativno obilje *vers libre* poetike (E. Fišer, *Dekantacija kajkaviana*, 1981.).

Kao "bilingvalni" autor, Zlatko Crnec potvrđuje visoki afirmacijski put naj-

boljih suvremenih hrvatskih književnika čija su djela istim uspjehom estetski ovjerena u oba jezična izbora (štokavskom i kajkavskom, najčešće najprije u štokavskom) – slijedeći liniju sve od A. G. Matoša, D. Domjanića, F. Galovića, I. G. Kovačića, M. Krleže, I. Kalinskoga, S. Petrovića, Z. Kovača, E. Fišera, B. Jelušić, I. Kutnjaka, E. Kovač… i dr.

Značajno je napomenuti kako Crnec pripada rijetkim autorima (poput D. Britvića, A. Dedića, J. Fiamenga, T. Bilopavlovića, D. Načinovića...) čiji uglazbljeni stihovi estradnim, ili šansonijerskim *prezentacijskim modelom* ne gube ni najmanje od svoje književne umjetnine. (Prisjetimo se opće poznate: "Pismo gosponu Jacquesu Prévertu v Pariz", "Zagreb vu meni i ja ž njim vu njemu", ili "Tak je otpisal Jacques Prévert..."). Dapače, lucidno u povodu zbirke *Zagrebečke španciracije,* Jože Skok ističe Crnecov "znatan osobni prilog zagrebačkoj šansoni, obvezujući je zahtjevnošću svojih originalnih kajkavskih stihova" (J. Skok, *Dar Zagrebu,* Večernji list, 5.01.1995.). Vrijednosno je u Crnecovim zbirkama prepoznat njegov *odaziv* 'temi Zagreba' kao dijelu i *središtu* vlastita subjektivizma i veličine pjesničkog identiteta (Skok: 1995). – ujedno i "velikoj temi" značajnih hrvatskih književnika.

Nasuprot globalnom poetskom iskustvu "smrti metafore" i teorijskoj potpori takvom iskustvu - pjesnički korpus Zlatka Crneca iskazuje nepotrošivo metaforičko obilje prijenosa značenja i rečenične usložnjenosti svoga slobodnoga stiha, takoreći u "grozdovima" metafora i ludističkom neologizmu, u tvorbi osobnih filozofema - iskazujući identitet i originalnost svoga pjeva, kao i tvorbenu snagu obaju jezičnih izbora toga korpusa.

Zlatko Crnec autor je dominantnih simbola zoomorfne slikovitosti, prostorne i semantičke otvorenosti – riječju – 'slobode' – usuprot spoznatom svijetu ovjerenog nam obeznačenja, izolacije, destrukcije, otuđenosti, pa i obezvrijeđenosti ljudskoga lika ("lica od klekovine"). Kao izraziti kulturni animalist, upravo *animalističnim* "*predstavnicima*", onima ne-govorne komunikacije (ptica – ptič – tetrijeb – bezimeni golubovi – štiglec – tič – taubeki – kukavice – slavuj – ždral - maček – konj – pes – jelen - ribe – cvrčci…), daje na "tumačenje" *semantičku nečitljivosti* toga svijeta – kao *nositeljima i pronositeljima najsnažnijih značenja.*

Prebogatim literarnim bestijarijem (kajkavskom filozofskom *živinom*) – na vrhu čije hijerarhije ipak stoji *ptica* – a pod njenim kljunom izokrenuta, ekspresionistička projekcija zbilje "nakrivljenoga krajolika" - Zlatko Crnec ostavlja nam neusporediv užitak u tekstu postmodernoga (neo)ekspresionističkoga pisma.

B. Pažur

***Iz životopisa**:*

ZLATKO CRNEC (24.05.1936. – 27.10.2020.) – pjesnik, slikar, novinar, urednik, kulturni djelatnik

Osnovnu školu završio je u Zelini, srednju u Zagrebu; školovao se i u Virovitici, te na studiju Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu. Bio je među pokretačima zelinskog Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva "Dragutin Domjanić" - u organizaciji Narodnog sveučilišta/ danas Pučkog otvorenog učilišta Sv. Ivan Zelina, čiji je svojedobno bio i ravnatelj. Dobitnik je brojnih nagrada za pjesništvo, a najviše na smotrama i recitalima kajkavskoga pjesništva (zelinskim, zlatarskim, krapinskim…). Više od stotinu pjesama uglazbili su mu poznati hrvatski skladatelji (Z. Špišić, J. Njikoš, A. Dedić, M. Bogliuni, R. Bosner, T. Glowatzky, V. Crnek...). Komunikativnost i žargonska ležernost njegove kajkavske fraze nametnuli su se i suvremenim skladateljima šansona.

Baveći se slikarstvom - učeći kod nekoliko akademskih slikara (usavršavao se u atelieru istaknutog slikara Zlatka Price) - bio je sudionikom dvadesetak samostalnih i više skupnih izložbi u domovini i inozemstvu.

Desetak godina Crnec je radio kao profesionalni novinar-urednik "Sesvetskih novina", te surađivao u više listova i časopisa. Objavio je četiri samostalne pjesničke zbirke: "Veter zgorec, žmahen griz" (Čakovec, 1976.), "Zagrebečke španciracije" (Sv. Ivan Zelina, 1994.), "Nakrivljeni krajolik" (Sv. Ivan Zelina, 2007.) i prošle godine kajkavsko-štokavsku zbirku "Agramerski valcertango" (Varaždin, 2019.).

Zastupljen je u *Antologiji novije kajkavske lirike* (Mladen Kuzmanović, *Kaj*, 3-5, 1975.), Antologiji hrvatskog kajkavskog pjesništva *Ogenj reči* (Joža Skok, *Kaj,* 4-6, 1986.), *Hrvatski Pariz* (Saša Vereš, 1989.), *Skupljena baština* (Stijepo Mijović Kočan, 1993.), *Rieči sa zviranjka* – Antologiji moderne kajkavske lirike 20. stoljeća (Joža Skok, 1999.), *Zercalo horvacko* (Ivan Kutnjak, 1999.). Među ostalim bio je član Društva hrvatskih književnika i Kajkavskoga spravišča, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti

Živio je, pisao i slikao – osobitom "sinergijom pjesništva i slikarstva" (A. Vranković) - u Pretokima / Sv. Ivanu Zelini.

IZBOR SA 16. NATJEČAJA ZA KAJKAVSKE I 9. NATJEČAJA ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA RH

Zahvaljujemo požrtvovnim mentoricama/profesoricama nastave hrvatskog jezika srednjih škola Republike Hrvatske čijom zaslugom je - unatoč okolnostima „koronatresa" - program Kajkavskoga spravišča *Jezičnica kajkaviana* sa svoja dva natječaja, u dva roka (do 31. ožujka i do 6. srpnja 2020.), uzornim učeničkim odazivom, uspješno ostvaren. Upravo je dirljivo kako je u 16. natječaju za kajkavske i 9. natječaju za čakavske književne radove učenika srednjih škola sudjelovalo četrdeset i troje učenika svojim poetskim i proznim tekstovima – pisanim *na 26 raznolikih zavičajnih idioma*/ mjesnih govora. U ovom dvobroju, dakle – kao rezultat sustavnoga, 20-godišnjega programa *Kajkavskoga spravišča* i časopisa *Kaj* u afirmaciji mladenačke kreativnosti srednjoškolaca na materinskom jeziku – objavljujemo 24 *kaj & ča* literarna rada. Ocjenjivačko povjerenstvo (dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, ujedno i predsjednik Kajkavskoga spravišča, Valentina Šinjori, prof. - voditeljica Centra izvrsnosti za hrvatski jezik Varaždinske županije - i dr. sc. Božica Pažur, gl. i odg. urednica časopisa Kaj) ***izabralo je 17 kajkavskih*** *ostvarenja 14 -ero autora iz 10 škola, te* ***7 čakavskih tekstova*** *5-ero autora iz 2 srednje škole.* Tako je 19-ero literarno nadarenih srednjoškolaca, samozatajnih ili samosvjesnih, iz 12 hrvatskih srednjih *škola dobilo priliku objelodaniti svoja* uspješna *kaj-ča* ostvarenja. (Navodi razreda uz imena i prezimena mladih autora jesu oni za vrijeme slanja radova na natječaj.)

Podsjetimo, oba natječaja – jedinstvena u nas zbog stvaralačke upućenosti na srednjoškolsku mladež cjelokupnoga kajkavskoga/čakavskoga govornog područja – tradicionalno raspisuju časopis *Kaj* (koji već 53. godište redovito izlazi u Zagrebu) i njegov nakladnik *Kajkavsko spravišče,* društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, unutar programa ***Jezičnica kajkaviana***. Uz zamjetnu estetsku razinu učeničkih radova - naglašavamo i ovaj put kako je natječajno proširenje na *čakavsko govorno područje* - nastavak dugoročnog *Kajeva* povezivanja hrvatskoga kulturnog prostora, osobito programom *Kaj & ča: prožimanja i perspektive*.

Nadamo se dobrom odazivu na ***raspisani 17. natječaj za kajkavske i 10. natječaj za čakavske*** književne radove učenika srednjih škola - čiji rok traje sve do ***1. srpnja 2021***. (vidi natječaj na str. 40 ...).*(Uredništvo)*

IZBOR KAJKAVSKIH SREDNJOŠKOLSKIH LITERARNIH RADOVA

***Magdalena Blagec**, 2. razred (opća gimnazija)*
Srednja škola Oroslavje
Mentorica: Marija Ubrekić, mag. educ. hrv. jez. i knjiž.
(Govor Oroslavja i okolice)

Pisme

Mnoguga je toga vu njeg stale.
Se koje je bile i
koj je biti moči.
Spreplele su se tu
mlačne senje,
tople ruke,
mefke oči.
Živlenje lepe ili pak
zle živlenje.
Kak bi si i doj
k srcu sam zeti štel.
Tu se kušuvaju
smeh i jal,
gizdavost i bokčija.
Zbilj, mnogoga je toga
vu njeg stale.
Ali čemu?
Čemu? Da zdej vu ugnju,
vu gizdavem srditem ognju
reči njegove vmireju.

Zgubljeni angeleki

Noč je bila sa v muk
i ja sem zbilj polefku išla…
Oblaki su dišali kak vanjkuši
friške oprani z meglu.
Mačkove oči kak i
žraka v ognju.
Veter ščipa lice
z mrzlami prsti.
Na nebu su…
Kmica je i
ja prek polefku idem.
Kmica je i
na nebu, v letu
stiham si popevaju
zgubljeni angeleki.

Jena reč

Z jenu reči
ja bi štela
povedati vse.
Prek bogca
de soldata.
Nas ljudi,
koj nas se nič
ne dotikavlje.
Sreča i ljubaf.
Beteg i smert.
Od živega de mrtvuga.
Same bi štela,
čujti
one
jene
zake.

Kuražni gazda

Lipa se kuražneše prijela za zemlju.
Trava se poklonila nabu.
Kuruznice tancaju.
Cirkva splašene zvoni.
Kmica. Kam got pogleješ
prefrigana kmica!
Muk. Od sikud čuješ same
gluhi muk!
Veter sikud sebe lovi!
Dežđena kaplica gizdave leti!
Bleščečim glasem oblak kriči!
Oblak! Veter! Dežđ!
Kuražne nevrieme!
Gazduje kuražne nevrieme.

Sara Božek
Graditeljska škola Čakovec
Mentorica: dr. sc. Emilija Kovač
(Govor: Prelog, Međimurje)

Zima

Črez oblok vun gledim:
sneg pomalji preheče,
stezo, vrte i hiže v belino zameče.
Kak dete se veselim.

Namesto gombi
snjegoviču kamenčeke sem dela,
mrkvu za nos, vugljena za joči,
a na glovo lonca šteroga zapraf nej smela.

Zebe me za roke, al sejeno ovak rečem:
si želim dej ščem dože zima bila
kaj od snjegoviča i beli blazin po stezaj
nej samo siva, grda voda se scedila.

Lara Šafarić, 1. razred
Gimnazija Josipa Slavenskog Čakovec
Mentorica; dr. sc. Zdravka Skok
(Međimurski govor)

Pomalem, jega cajta

Ak bote pitali moju vnuku, rekla bo da sem stora i mort čangrizava naduta baba, a malo ima i prav. Več sem v letima de mi je i bloka teško zaprti.

Moja vnuka Marta ima petnajst let. Najlepša leta za pucku. A kaj ona z sebe dela? Bloči se tak kaj jo gledati nemrem. Scufane hlače kaj joj je pol riti vuni, čovek bi si mislil kaj si dete nema kaj za bleči. Znom da je ve v temaj, nadobudnaj letaj da se oče pokozati, al kaj je preveč je preveč. Sam mi veli: "Baka, su ti ve drukčeša leta, to ti je ve moderno." Kak da sem jo bedasta. Pak se zno kaj je red. A dok mi veli da ide z prijatelima na kovu, pa de ti dečko prijatel more biti?

V jejnaj letaj jo sem z mamicom kalampera brola, a ne po kovaj s dečkima hodila. I saki den kesno dimo dojde, pa kaj bi si čovek mislil – još jo nešči kidnapera!

Ovo kaj bum ve povedala ne joj je za folo, al tak je po istini kak vam jo velim. F nedelo se, to se zno, ide f cirkvo. Da devet vur je pri nami meša, ali genemo bor pol vure predi kaj si nojdemo mesta v klecali i išče kaj krunicu v miru zmolimo. Al Marta ga navek nekaj mrgoče. "Baka, idi ti soma Boga molit, mej se spi. Ti i za mene Boga zmoli." No, pak kaj ve nej k meši čovek išel! Jaj ljudi, nega pameti v totoj jejnoj glovi! Pa kaj v nedelu čovek nej k meši išel? Tak je navek bilo i tak mora biti! Jo joj na to sam povem:" Soma se plusni kaj te jo nem morala. Ista si kak tvoj japa. Mesto kaj v nedelo k meši išel, kak je red, on hodi po krčmaj jer, kaktiga, tam se poslovni ljudi shojajo. Moreš si misliti. Isti je hrmok kak i ti." I tak se nas dve sako nedelo navločimo či ona pe ili ne. Sikak na krojo ide, al moram čudej reči potrošiti.

Em mi tlaka zdigne i tulko se svodimo, al sikak, vnuka mi je i imam ju rada. Još je dete, makar ona veli da neje, da je ve "tinejđerka". Dela se stareša nek je je, a zakaj? Badava. Jejna leta su najlepša leta v celomo životo. Znom jo. Nikše brige nema. Jaj deca, sam pomalem, jega cajta. Imate časa za se kaj očete, sam se vučite ve. Sega bo.

Ema Juras, *2. g*
Srednja škola Zlatar
Mentorica: Ivančica Tomorad, prof.
(Zlatarski mjesni govor)

V misli

Kak je dug dan i dug čas kad je čovek z misli i suobu sam.
Mislil si čovek da si najvekši na svietu i da ti nišči nemre nič;
da zdrave živeti moreš, a se si okol sebe zagadil.

A kak si tak duge živeti mislil?
Si mislil da zanaviek bu tak?
Čovek moj dragi, kak si se grde prevaril.
E se sad bar zmisliš kak je živlenje liepe,
kak ti za sreču tak mali trunek sega treba,
kak je liepe biti ti, tu i sad.

Dragi moj čovek, dej se bar zbudi sad.
Zbudi se, naj spati, dok ne prekesne za se nas.
Zmisli se same da si mali i ovoga časa si tu i sad,
a pu času te veter nekam odnese.
A kud i kam - duoj bi ga znal.

Ivona Piščak*, 3.r*
Srednja škola Zlatar
Mentorica: Ivančica Tomorad, prof.
(Govor Selnice /Marija Bistrica)

Životopis moje prababice

„Odi, sinek, 9 vur je, sad je naše vrieme. Ideme krunicu molit.“

Doletela bi k nje na krevet i na sav glas bi molile dragoga Bogeka. Završne rieči bile bi nam: „Laku nuoč, buhe te jele cielu nuoč.“ I obavezne pusa h čele. Moja prababica Ruža, nevjerojatna ženska. Rođena je davne 1922. godine h velike familije. Furt mi je govorila o svojem detinjstvu s tulikem sjajem h očmi. Živeli su h jedne stare hiže na Poštekovem briegu, h Dobrem Zdencu. Bile ih je jedanejst.

Dejte zamislite da vas je jedanejst h jedne male drvene hižice bez struje, z kujnu i z jednu jedinu sobu. Ja si to ni zamisliti nemrem. Govorila mi je da nisu furt imeli niti dost jesti. Zmislim se da je furt jela jabuku s kruhem. Tak je od negda bila nafčena; jesti one koj zemlica da i do čega se more dojti same da se preživi. Govorila mi je da je ko male diete delala se posle oko hiži: pliela vrt, orala njivu, hodila krave past, pazila mlajšu decu. Ja z svojih 17 liet imam sega par obaveza i najtežeše mi je vučejne. H školu je išla do trejtuga razreda same zate da se nafči zbrajati i oduzimati da more kesneše jajca prodavati. Ali, ljudi dragi, kak je to pametna žejnska bila. Tulike toga me je nafčila koj ja nigdar v životu nem zabila.

Njezini mamek i tatek, kak ih je ona zvala, dali su ju v zamuš za muža teri je imel dosta zemlje, same da ne gladna ostala. Taman kad su se oženili, Leopold (Poldek), njezin muž, moral je prejti h Drugi svjetski rat branit svoju zemljicu. Bil je branitelj v NDH i skore ostavil svoje srce, a i kosti na bojištu. S tulike ljubavi i poštovanja prema sem. Dvije ljeta nije ga ni vidla ni čula. Kad se uspel vrnuti, partizani su ga šteli zeti. Prietili su mu s smaknučem cijele njegve obitelji. Lieta su se skrivali po pelnica i pri daleke familije. Preživeli su i vrnuli se doma. Tek onda je počel pravi obiteljski život. Tu dolazi moj dedek Lojzek na sviet. Mala bebica dunesla je tulike sreče i veselja da su najtežeši posli bili obavljeni s lakoču. Nakon par liet dolazi još jen sin. Se je išle točne onak kak treba. Od jutra do mraka bili su na njive, zmučeni, ali furt nasmejani. Baš kad su mislili da nemre bolše i lepše biti, život ih je oboril. Jenoga dana si su prešli na njivu. Se je išle po planu, redoviti odlazak na polje i okapanje do mraka. Denes je bil red na mojemu dedeku da pazi na mlajšega brata Jožu. Prababica je bila tak brižna mati da h nijednem trenu nije dala da Joža bude sam. Imel je sega 6 meseci i još je bil mala beba. Pazila je na njega ko oke h glave. Bila je subota. Dedek je pozval susede da se igraju na dvorišču da ne mora sam paziti na braceka. Joža je bezbrižne ležal h zibače i spal, a ovi kaj su trebali paziti, su se naganjali okol. H to vrijeme zibače nisu bile tulike sigurne i napredne. Zibače su bile napravljene od nekakve slamnate košare i drieva na podu da se male cojče. Joža je počel namietati sobu i zibača se najemput počela klimati. Mali pomak je bil dosta da Joža opadne ž nje. Sva deca su mam skočila ko da ih je nešči hpičil da vidiju koj je. Imeli su koj za videti; male diete leži na podu bez jedne suze ili krika. Če se diete ne plače, to je odma znak da neke nije vredu. Čim se je familija vrnula z polja, seli su na kola i brže krenuli k doktoru. Prababica je držala krunicu h ruka i molila se da Jožek bude dobre. H to vrieme nije bila tak napredna medicina i doktor nije imel tu koj pomoči. Vrnuli su se doma i znali su da Joža baš nije vredu, ali morali su nastaviti dalje z životem. Na Jožu su si pazili i hodili oko njega. Moja prababica je veruvala h copre i h Božje skaze. Rekla mi je da su jen dan brali kuruzu na ravnice i same najemput su se puna kola kuruze prehitila i se je spoupadale. Si su počeli kričati da je to coper i da neke nije vredu. Babica je letela doma ko da ju nešči tira. Vušla

je h sobu i imela koj za videti. Jože je zaspal... zanaviek. To je bila ogromna žalost za cielu familiju, ali najviše za moju prababicu. Ona je potonula. Život ju je oboril i jake se je teške vrnula k sebe. Prešle je punih 8 liet dok se nije okuražila i uspela zatrudneti. Rudila je jenu prekrasnu curicu - Dragicu. To je bile najveselieše diete h selu, Lojzek je na nju pazil i držali su se skup. Prababica je vrnula stari sjaj h oči i osmeh od vuha do vuha. No, nigdar nije prebolela Jožu. Tulike liet je prešle nakon gubitka voljenog sina, ali kad je ona mene to govorila, čula sam drhtanje h njezinem glasu i vidla suzu h oku. Neke stvari ljudi nigdar ne preboliju. Majčinska ljubav je najvekša ljubav na tem svietu. Svu svoju ljubav je dala svoje dece i gospodarstvu oko hiže. Dok je Polda delal h rudniku od jutra do zutra, ona je vodila poljoprivredu i služila najviše za se ostale, a najmenje za se. Uspela je Dragice visoke škole platiti i lansirati ju h bolji život i bolji sviet. Tradicijski je da muške diete doma ostaje, zate je moj dedek završil same osnovnu školu da ostane doma pri hiže i jenoga dana postane glava obitelji. 1968. godine su skupili dost penez da bi počeli hižu delati. Z tak siromašne obitelji došla je na to da si vlastitu hižu dela. Da same znate kulike je to veselje bile. Bila je bosa h djetinjstvu. Prve šlape joj je otec dal kad se ženit išla: „Ružica, ove je veliki dan za te. Obujta, sređena i ideš se ženit. Nek te čuva dragi Bogek i Poldica naš." Same si zamislite da od bosih nogi dojdete do toga da hižu delate. Tad je to bila najvekša i najlepša hiža h selu. Sad je to moja hiža i moj dom. Fala ti, prababica! Opet je se išle jake dobre i baš onak kak treba. I…opet ju je život snašel. Njezin voljeni mužek Poldek je teške oboljel. S svojih 60 ljet i v pune životne snage; snašla ga je jake teška bolest: rak. H to vrieme se je znale da je to bolest od tere se hmira. On je bil tulike snažen čovek. Verujem da bi mogel bika hbiti z vlastitu ruku. Zemlica ga je osnažila. No, rak je bil jakši. Boril se je jake i nije odustajal najviše zbog Ružice. Nikakva bolnička skrb i teški uvjeti liečenja su doveli do toga da je Poldek hmrl. Prešel je. Verujem da su ga anđeleki čekali s otprtemi rukami i da on sad na se nas pazi. Ruža je postala dovica. Dvoje dece, veliki grunt, pune živine i dovica. Vraški se je borila. Morala je duplit više delati nek koj je do sad. Lojzek se je oženil za najlepšu pucu z sela, moju babicu Nadicu. A Dragica je prešla k predivnem mužu teri ju je voljel i cienil i nosil ko kap vode na dlanu. Uspela je! Prababica je uspela. Normalne da se nije najbolše slagala z snehu pri hiži, ali bile bi dosadne da se nisu tu i tam male zakvačile. Dobila je predivne nuke i od Lojzeka i od Dragice. Si do jenoga su zrasli h pametne i sposobne ljude. Tu je veliku ulogu imela prababica tera im je pomogla diči ih na noge i uputiti h život. Ružica je dobila i pranuke. Nišči sretneši od nje jer je dobila još dece na tere je mogla paziti i s terima se mogla igrati. Došle sme na sviet moja sestra i ja. Od svih nas mi sme si nekak najbolše ostale s prababicu jedine zate jer sme živeli si skup. *Beži panca v jarek, lovice, skrivača, ringa ringa raja* i još pune sličnih igri nas je nafčila. Skakala bi za nami po igralištu s komadem mesa h ruka da neme slučajne gladne. Oblačila

nas je. Spremala nas je za školu. Svadila se s nami i smejala se dok ju trbuh nije boljel. S svojih 90 ljet još uvijek je hodila na vrt i pomalu si delala da doma donese plodove. Obožavala sam z svoju malu mojtiku skakati za nju i delati koj mi veli. Kulike je tu buč, paradajza, luka i kuruze bile zasajene. Kulike je tu veselja bile kad bi nam se paradajz točne onak prijel na kolce kak sme zamislile. Sake rodne lete je bile dobre lete. Opala je. Htrgla si ruku i završila h bolnice. Nigdar nem zabila hitnu kak dolazi na moje dvorišče i peljaju ju. Ta slika bu mi furt ostala h glave, zadnji put kad je vidla svoju sobicu. Bila je preslaba za oporavak. „Dignite decu s poda. Zemlica je mrzla, da se neju sprehladili." Gubila se je, e sme joj mi bili h glave ili možda Jožek? To same ona zna. 2012. godine sam ja imela 9 ljet i nisam preveč znala kak bolnice funkcioniraju. H sjećanju su mi ostale mamine i tatine rieči: „Baka je preslaba i morali bume joj iskopčati aparate teri ju držiju na životu. Onda bude prešla na nebo i odzgora na nas pazila. Obečajeme ti da bu dobre." Nije mi bile jasne zake bi to napravili. H toj sobi su ljudi kričali, plakali se. A ona? Ona je ležala mirne, s rumenem i nasmejanem licem. Ona je bila posebna. Ona je bila spremna. Na ovem svietu je napravila se kaj si je zacrtala i sretna odlazi dalje. 7. 3. 2012. Bile je 9 vur navečer, vrieme krunice. Zmolile sme ju. Laku nuoč, prabaka, buhe te jele cielu nuoč.

Petar Ule, 1. razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor" Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(Mjesni govor: Prezid)

Zajdon list

Na kraje ane douge veje
še se drži črn list.
Ku vejtor piha kaj hitreje
kumaj se drži,
al še te je.
Nit mraz mo ne smeta,
nit kapolce dežja.
San sajna na kraje veje,
bulje dnive prziva.
I še te je…

Karmen Frbežar, 1. razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor“ Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(Mjesni govor: Makov Hrib kraj Tršća)

Bejua ruža

Ranu zjutra, dok se sunce zdegiva,
na svilenkastmen laticamen ane ruže,
ruasa se svetejua.
Ruža, čista i bejua ko nevejsta,
najlejpja je v majmo vrte.
I blista od lepati
ko najlejpja zvejzda na punačnemo nebe.
Svake leptirček preljetet če okul ni,
svaka čebila prešitat preko mirisneh nijeh latic.

Čavejke je ruža dah odziua.
Pršu je do ni.
Ne uojstre trni nejso jo obranle.
Zes škarjemen je uništu lepuato.

***Dorian Turk*,** 2. razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor“ Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(Mjesni govor: Gerovo)

Kurent

Joj, joj, Kurent moj!
Še mau pa je kluč
od opčine tvoj!

Uan pa
kaš na pliča -
i od šiše
do šiše zes

fanteme i puncame
pa sjele hude i kamidjo vude.

Južne i večirje nigder nej
zak pa šišav spi i jej.

Dama se maske i oblejke
pa omarah jeskajo
i saku surtu maškare
v guave mo se matajo.

Nigdar mo nej daste,
nigdar se ne zmuče
pa ga nekok vmerit treba -
zatu lomačo mo bumo prpravle,
trag na njega zbrisale čak vse
do druzga lejta.

Zdej pa, ledi drage,
naredne dnive se
čim več veselite,
zes bačve pite
i ku vještice na metle letite.

Meri Zbašnik, 4.razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor“ Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(Govor iz okolice Tršća)

Kraj poglavlja

Dok se v srejdne šule, uživaš rajska prava. Samu tega nejse ni svjestan. Z ane strani te šamar opale pubertet, z druge pa večejni. Starce nan redovito pounjo guavi zes otrcanmen frazamen: „Ke smo ble mi v tvajeh lejtah... jedina briga nan je bua večejni…“ Ili: „Buš ti vidua ke buš v naše lejta paršua. Zmisleua se buš naših reči!“ Ledi drage! Pa kej sen še jest do vaših lejt! Nakarte me zamarat.

Dakle, v najlejpjeh lejtah, napadaš na srejdno šulo. Trudeš se uživat maksimalno, i ... mau mejn večet. Mislen da je tu kar v ride filozofija.

No, na majo vilko žauast, vrejme stvarnu hitru prehaja. Še mau pa bumo zaprle poglavlje gimnazijskega života. Zdej smo v une faze rezmišljejna kire fakultete bumo upisale. Planove so vilki. Normalno, pa ne marmo uastat v Čebre i ostatak života patpirat šank v Uragane i čakat bulje cajte.

V misleh se vračan nazej i analiziran šulske dnive od pačitka do kraja. Keda ankret smo kaj radi drugmen v šule žnurce zapetlale, patike zavizale za klupe i pole se naslađivale v niheh mukah. Sputen so vse Baga prasile da zbog tega ne be na autobus zakesnile. Za Bažično priredbo smo kalačke na tacne v razrede suagale. Moralno podrško nan je paršua dat čistačica. Da bu bel vesiu, pejsemce nan je na kompjutere navijaua. Na kraje je i sama svoj majhen koncert jemejua, zapapejvaua je i zaplisaua.

Na sate smo ble pravi. Take treba jeskat, ko paštjene političare v Hrvatske. Kritike v zbornice so ble redovite. Maturante so glejnavi, neč ne dejvajo, na mire bet rejtku zdržijo, ko da na rajsnedlah sedijo. Prefrigani smo ble, ko da nas so dama cvrle, a ne ocvirke. Ke je krinuo ispitivejni, ble smo manje od makavga zrna. V používavo hišco najrajš be se zavlejkle. Nave tehnike prepisivejna smo uvele, kašlale je kihale da be točan odgovor aden drugmo pavejdale. Sriče več ko pamete. Zguvar, ne aden, nego stu. Majstre v ten kok se zevlejč zes sata. Virozo smo zatu vsaku tulku jemejle.Vožnjo desit putu pauagale. Isto mačko nan je auto trikret na lejtu pagazu. Krv je anmen saku tulku z nuasa tjekua. Na WC smo pad satmen stalnu odhajale. Dežurnega učenika redovito menavale.

Zbog Šimićeveh pejsemc bez teksta smo uostale. Reči rezdegane, misli neguve reštrkane, točke i zareza ne za lejk, a nejsmo skužle ni kaj se mo je boja puava tulku zamiret daua. Enigma prava neguva poezija za nas bu ostaua.

Logiko, povijest i filozofijo najrajš smo jemejle. Hmale smo, zes profesorico pa rid, na apaurinah vse završle.

Našmo razrednike kapa dule. Preživu je nekok leto avanturo z namen. A da ne gavarin o maturalce v Prag. Živce smo mo skraužlale. Ob sjedme zjutraj v hotel smo prhajale, ko zes šihte. Suabine so nas držale še kejden dni nakon kaj smo damu paršle. Ke so nas starce vidle, zaključle so da smo se uošešile ko mesu na šešile.

Sake smo sazga nekej navadle. Nasmejale se i najukale. Srci se napounle zes lepmen uspomenamen. Ne rječen da nej buo i grdeh cajtu, al ke se zmisleš sata filozofije, prec te se jamce na lice naredijo i uači zasvetlijo…

***Katarina Frković**, 1. a*
Srednja škola Delnice
Mentorica: Jasminka Lisac, prof.
(Kupjački idiom)

Kupjak

Lipu je moje malo mesto
koje je uz staro cesto,
jer nova več ne gre čez mesto.

Od vavik ja ga eman rada
i to rajše od bilo kojeg grada.

Kada pride Vidovo
ožive moje mesto mahano.
Najprek f crkve si moljijo,
a pole se venih s fažonon i kolačin gostijo.

Prek je belo več lidje
i saka hiša je emela bar eno kravo,
ni belo fanj tega i živelo se zdravo.

Sada je prišlo neko drugo vreme
lidje je se manj, mladih ni,
a praznih hiš je fanj.

Meni je lipu f Kupjake
ven ne mislin pejt
i ostala bon te živet.

***Karla Jureša**, 2.c*
Srednja škola Pregrada
Mentorica: Marina Škrnjug, prof.
(Mjesni govor: Krapinske Toplice)

Jen maček

Jen maček stal je na ceste
i čakal je da se h mojem sercu otpre meste.

Male sam ga gledela
pa sam ga hitre k sebi zela.

Pes se z njim stalne svadil,
furt je nehči na njih galamil.

Nigdar ni na vreme doma došel,
furt je posle obeda nekam prešel.

Pri susede Ivke navek je spal.
Nigdar ni došel gda god ga bi nehči zval.

Ja ga volim kakav god bil.
On je h mojem sercu mesto zanavek dobil.

***Tea Ilijević**, 1. f2*
Srednja škola Viktorovac Sisak
Mentorica: Danijela Margušić, prof.
(Kajkavsko narječje moslavačkog područja)

Fašnik se je oženil
(Narodni običaji na fašnik v Moslavine)

Da bi zimu oterali …

Još se sečaju, moja baka i prabaka, kak su mačkare negda galamile i lupale z poklopcima, loncima, rajnglama, škrebetaljkama i lancima. Jeni su lica mazali čađom, drugi su se posipali z brašnom, a neki su se z medom namazali i z perjem posipali. Nalafrani, muški i žene, na fašnik su na kolima z konjima ili pešice po selu išli.

Da bu rodna godina …

Negda su mačkaraši, po selu v Moslavine, popevali i tancali. Imeli su barjaktara, mladu i mladenca, kak da su svadbu priredili. Po selu su zafrkavali i veselili ljude, a oni bi im davali pijaču, hranu ili peneze.

Fašnik se je oženil …

Fašnik se je oženil
pepelnicu zaručil!
Pepelnica zaručnica,
fašnik mladoženja!
Dajte, dajte peneza,
da ne plešem badava.
Dajte, dajte jajca dva,
da bu repa debela!

Mala deca su hodala zalafrana od hiže do hiže. Pred sakim vratima su se primila za ruke, njihala sim-tam i popevala. Sobom su nosili korpu za jajca, krafline i peneze koje bi im seljaki davali.

Fašnik je bil za se kriv …

A za se kaj se loše dogodilo lanjske godine, fašnik je bil kriv. On je bil čovek napravljen od slame i oblečen v staru podrapanu robu. Mačkaraši su ga vozili na kolima do kraja sela i tam su mu sudili. Za kaznu su ga zapaleli.

Fašnička zabava

Na kraju dana bi mačkaraši s penezima, pijačom i hranom, kaj su dobili od seljaka, napravili narodnu fašničku zabavu.

Dorotea Oblaković**,** 2. a
Srednja gospodarska škola Križevci
Mentorica: mr. sc. Enisa Blašković-Gagro
(Govor: okolica Križevaca, Sveti Petar Orehovec, Međa)

Hiža

Ta hižica moja na veke stoji,
z visine na nju Kalnik gledi,
tu rodila se moja mati,
sad je više ni,
al z ganjka me njen pogled prati.

Spodi črešnjice stolek,
pri stoleku klupčica,
na trčku Đurek i mučka Katica.
Lesa drvena svud okoli dvora,
zdenec v ruži i do njeg komora.
Piceki, čučeki i druga mladina
v trnacu bežiju dok ne bu kmica črna.

***Borna Božić Kundrata**, 1. c*
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(Govor Velike Gorice)

Kmični mrazovi

Pri nami, v Velikoj Gorici, jenega dena, baš pri muzeju Turopole, neko je donesel kmične mrazove. Zgledili su kak Tim Bartonovi snegoviči. Otišel sem istega dena na internet i videl kak se naš župnik besno srdi proti kmičnih snegoviča, pa su ih odmeh metili v podrum muzeja, tako da ih nigdo ne vidi. Župnik se je tak bunil da je zgledil kak da mu je nejakva mrena na oči zašla. Te je rekel svim župljanima, da ovega božičnega slavlja ne bu sve bilo tak belo i mlečno nek pak kmično zbog mrazova kaj su zmrzeni stejali spred muzejem. E, pak se sad pobunil gospon kaj je delal snegoviče, koje župnik nemre glediti v svome gradu, te gospon peneze išče nazaj i dere se na sev glas da bu ga tužil. I sad sem sav trnul kad sam videl da više nema ni mrazova ni snegoviča, i niš mi ni jasno, sem se jeno zna, a to je da su mrazovi v podrumu i tak kak kmični vrazi presudu čekaju.

IZBOR ČAKAVSKIH LITERARNIH SREDNJOŠKOLSKIH RADOVA S 9. NATJEČAJA

Larisa Poljak
Tehnička Škola Pula
Mentorica: Kristina Lenić, prof.
Mjesni govor: ceranski (okolica Žminja)

Ča je zustalo?

Jopet mi se prokljeta stvar desila,
Pak samo sidin doma eľ vani.
Zdavna ovako sama nisan bila:
Nisan vidila jene duše dvajseť dani.

I ča da sada ovakova delan?
Sama na svitu ovin, ninega ni.
Sidin tu u šenici, pak se lelan.
Tek sila, i eko trideset dani.

Ča, od svega, na svitu je zustalo?
Kone hodit kroz ‘vo polje pomalo,
na momente, k’o da je sve fermalo.

Onda spuhne bura po mojoj glavi;
Sprid mene stori se blavo more.
Aľ val, ni na vodi, nego na travi.

Ako Ja...

Ča, ma ča ako je na meni umrit,
prije nego dojden k tebi u ruke?
Ako se nebo ima na me zrušit,
a onda ja pasan kroz sve smrtne muke.

Eli ‘ko paden poda makinu suru,
u momentu pojen na raport Bogu,
ću onda vidit travu, čut svoju buru?
Nać ‘nu staru vrliju i lihu dugu?

Ako se to pak desi, reči njin svima,
da hi nisan ni jenega zaslužila,
Jer oni su bili prolić, a ja zima.
Reči da san to znala, dok san bila živa.

Ali zna li ki ča bi moglo vani bit?
Jer vani se veliko nevrime diže.
Strah u meni reste, ča će se sve zgodit.
‘ko ja sada zajden van z moje hiže.

Zavajka zabljeni

Peljemo se u te prazne makine,
Gledan u te i kako mučno sidiš,
Ti samo šperano gledaš kroz mene;
da baren znan ča to u meni vidiš?

A vidin da ti ne voliš za nič pensat,
forši ti je i smišan naš svit grd.
Forši voliš i duge libre čitat,
ma nisi jušto samo za njih trd.

Tvoje oči ne lete naokoli.
Ne baš... Samo ništo pomalo čitaš.
Ki zna ko smo se kadi već vidili?

Pak se obrnen, da te jopeda vidin.
Aš ja gren ća, ma na uknu ne najden te,
I ontrat te joped zavajka zabin.

***Roko Gladović**,1.c*
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(Splitski govor)

Čini fintu

Draga me pulenta, volin i luganige, cancarele u juhu ili kokoš na tingul, ali njoki moje none iz Splita smatran največon poslasticom za prigodni nedjeljni ručak. Pred svin ovin slasnim zalogajima greju pri, kako kažu naši stari, drito prid oltar. Nema ničeg boljeg od bogatog, tepleg pjata, zimi oli liti, njen profešurskog velerad. A kako ih tek čini, to je mirakul. Čini fintu da ne vidim, ali njeni pokreti su žvelti, gnjeca, žbati, mjesi i kao da je cila kužina u jednon velikom bufuru. I uvik brontulaje, prosipa velike mudrosti. Da ti rečen; govori za njoke koristi krumpir sorte „mona lisa", a na pazaru ispituje: „ Ženo, je li ovo mona lisa?" i za kraj neizbježno: „Ajme meni, bojin se da ovaj kumpir nije dobar, neće uspit." Svi se smijuljimo, znamo mi da tu nema istine. Više je to onako *per la finta.*

***Matej Legati**, 1.c*
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(Govor Hvara)

Kaić

Star i jadan, već odavno bandunan,
za mul privezan pluta je kaić.
Preživia on hijadu bura i hijadu juga,
a bome i još tolko maret i babuka.

Ko zna kakve sve tajne sakriva
i čiji život čuva,
koje se štorije tamo stvorile
i koje ribe čapale.

I tako godišćima je pluta,
takav star i jadan, odavno bandunan,
za mul privezan jedan kaić.
Dok ga jedan dun više ni bilo.

Ana Kovačušić, 1.c
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(Govor Vele Luke)

Vela Luka

Tun je vagun tega što volin u Veloj Luci od kuda su moja mater, dida i cila njegova familija.

Za razliku od ostatka svita di svi stalno negdi žure i di se sve minja, to misto ka da je stalo u vrimenu i uvik je sve lipo, na komodu. Priko zime, kad san u Zagrebu i kad je vanka sivo i studeno, ja mislima oden u đir po Veloj Luci. Izađen kroz kameni dvor i portu na štradu. Mrank je pa gledan krisnice kako svitle ispod starega limuna dok nogama zapinjem za grane dobravečera što reste uz stare skaline. Spuštan se kamenom štradom do bilega kampanela i dva črna čemprisa što restu na pjaci porid crikve. Spuštan se do obale. Nebo je ka i obično vedro kako caklo pa milijuni zvizda trepere u bonaci kako uje. Vanka ni mora pa se išlo na ribe paka će sura bit puno ribe na peškariji. Svako jutro moj se dida rano diže iz posteje i gre na peškariju kupit ribe i svega što je potriba za obid. Najdraže mi je kad kupi gruja ili mišane ribe za na poparu. Moja familija je uvik jila puno ribe jer je moj pradida iša na ribe i od toga je cila familija živila. Nažalost, on, a kasnije i baba, išli su Bogu za kurira, ali i daje imamo njihovu staru, kamenu kuću koja me podsića na njih. S ponistre te kuće se vidi skoro cilo misto: lipi porat, iznad njega Hum, bila crikva s kampanelom i mladi kalebovi što gredu za koćama.

Jadno volin to malo misto pa se uvik ražalostin kad va poćat. Svakega lita ja oden iz tega mista, ali ono nikada neće iz mojega srca i znam da će me drugega lita dočekat isto ka i pri.

Manje poznate riječi i fraze

Tun je vagun tega - ima puno toga; *lipo, na komodu* - lagano, bez žurbe; *dobravečer* – grmolika biljka čiji cvjetovi se otvaraju kad zađe sunce; *kampanel* – zvonik; *vanka ni mora* – na pučini nema valova; *gruj* – ugor; *Iša na ribe* – bio je ribar; *Ići Bogu za kurira* – umrijeti; *Va poćat* – treba otići

Laura Lerman, 1. c
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(Govor Makarske)

Pogled iz arije

Diga se mladi galeb jednog sunčanoga dana visoko u nebo ne bi li naša šta za poist. Dok mu je u ariji vitar puva u krila, spustia je pogled na ljude u Makarskoj šta od rane zore odaju po ulici u bafunu.

Ima je šta i vidit. Dica u vrtlima sritno skakuću oko svojih baba koje se jide na njih jer neće da oberu pomidore. Šesni momci i cure infišani drimaju na ležaljkama prostrtima između dvi masline i naslušaju zvono šta tuče na kamenome zvoniku. Proša je galeb kraj zvonika i napravia krug oko njegova vrha čisto da ga netko od ljudi ispod sinja. Doletia je tako skroz do žala di je naša dva suha stara ribara u stomanjima šta razvlače mrižice po rivi i vade kamenčiće i manje ribe šta su se uvatile. Mali tat ćapi jednu ribu i odleti ća od ribara. Ribar nakratko digne glavu, namusi se, a onda se vrati poslu. Sol mu se na suhim rukama uvukla u nabore na tamnoj koži šta već godinama izlazi na zvizdan.

Poia je galeb obid pa poletia nazad u nebo. Mala divojka gledala ga je iz kaića. Odletiaje prema pučini i stopia se s plavetnilon mora. Ćuti ona za tićjom slobodon i pita se: ″Kakav je pogled na nas ljude iz arije? ″

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik **KAJKAVSKO SPRAVIŠČE**, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa **JEZIČNICA KAJKAVIANA** – raspisuju:

A) 17. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 10. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Natjecati se mogu učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze - do 3 kartice).

Radove - s naznakom imena i prezimena učenika, imena i prezimena i zvanja voditelja ili profesora, mentora, te naziva škole - valja poslati na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.), ili na e-mail: **bozica.kaj@gmail.com) do 1. srpnja 2021**.

Naznačiti valja i tip zavičajnog idioma /mjesnoga govora kojim je rad pisan.

Najuspjelija ostvarenja, prema ocjeni prosudbenog povjerenstva, nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

***

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane (Kajogleda i radionice za mlade) podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi, kao i razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

Književni portret Vladimira Pernića

PU RABU UD SONCA

Vladimir Pernić, Roč[1]

brbočka
krčka kriči
šviče cveli
mijavka i luaje
krv
u žilah u mojžanih
zebe peče
i teče
čez starene stvare kosti
čez pruaznu srce
čez prste
tanke i suhe
čez nohte
slizi
slizi pumalu pumalu
i kvapje
kap pu kap
kap pu kap
n' rubida n' diraka n' zvajčji trn
n' bodeš n' gluadeš

[1] U *kaj & ča* rubrici ovoga dvobroja, ujedno i u sklopu programa Kajkavskoga spravišča *Kaj & ča: prožimanja i perspektive,* donosimo pjesnički portret uglednog književnika Vladimira Pernića (1946.), nositelja svekolike kulturološke "iskaznice" Istre i Roča – u povodu pjesničke zbirke *Iznucani verši* (Katedra Čakavskoga sabora Roč, 2018.; urednica – Mirjana Pavletić, grafičko oblikovanje – David Ivić, rješenje naslovnice – Saša Nikolić) – *op. ur.*

n' nožić n' špintun
kvapje i kvapje i pada
pada kap pu kap
i čuje se
forti se čuje saki kapac
te krvave krvi katjera kvapje
prez prestanka
prez se kalmat prez se frmat
kap pu kap
čujete
kap kap kap
kvapje kap pu kap
kap kap
ben ma de je finjitak
de je kraj
kade je kraj
kap kap

dugu san tev
dugu penjsav se pripravjav
bin začev i se frmav
n' pučetak turnav i daje nisan šav
du danas
danas ću spjet pruvat spjet pučjet
i videt
kamu će me tu pejat
kamu pripejat
ćun li moć
ćun li znat
se unu kaj mi je u mislih
se unu kaj mi je n' srcu
n' te harte nepisat

buh daj da mi dubro začne
da grje
da nuajden se one besede
pruave besede
kaj moreju i moraju iz srca izvać
i u neku drugu srce turnat

besede katjere će
kuj beli anđelići
okula muje glavje letet
za ruaka prijet
i me pejat
prez žbaljat prez se frmat
n' se one skrite karune njivice i njive
pjeći i pećine
boške kruage niske babuje grote i visuke stine
n' putoke lokve vodopade brižine
sinukoše duvce mrzle vraćke
pukazat sa skrita trozića zvajčje stazi
ud lesice škuje
kolotočine ud voza
ud bluaga stampinje
brabonjke ud uvcje
kupitu ud tuvura
lajina ud krav i vula

tev bin semi gušti bin tev ubuać jama golubinka
glubuka
poć u guasta boška
kade piš ud bluaga oš zadvaja i vunjua
i de se čuje zvunet i strgat spone
i kupita n' ubjake
kade tići bižje i letiju ud grma du grma
i šviketvaju smerun n' isti foz ena ista melodija
a kada sva nemurani
fućkaju kuj munjeni i kliču se
išće puar puara
smerun sigur da će ga nuać
i neće nigdvar žbaljat
vidin
u mislih vidin nova gnjizda
tu malu sturena
i notre juaja puložena
za neku vrime će prić mladetina
n' pučetku joku smešna i nesigura
a brzu brzu potle
razburjana vesela i napru lačna

i mat će jin skakavce i črve iskat
u kjuniće dat
i mluade varut dok ne bva sami
saki zvase skrbeli
i sami ud grma du grma ud stabla du stabla
leteli
a koku bin rat anka
breke padit
za zvajci teć
mačke jadit
i puli gorku ugnjišći
z večer ses
pušlušat stareje guvurit
iz luga kumpirić izgres
ga ulupit
i unoku vreliga pu rakah balutat
u njega puhat i oš gorkiga i slatkiga
ćućat i pumalu pujes
rat bin oš en bot n' brižine poć
čepnat i puzat se ud vrha se du dna
du svamiga dna
du putoka
i u putoke nogi zmučit
i uni bot brzu mokar doma kurit

se preubut i nuazed bluagu pu paše padit
jeruha razjadit
tuvara zajahat krave rasapjet
spone okula vruata ćapat
n' voda gnat
i u štvala jih
site i nepite
pred nuć turnat
rat bin anka lipe ubjačene škrile nuać
i ne skreli
magari svam ku ni kumpanije
igrat

se spametin

tondi ubjuak je biv bulin

a plosnate skreli sva skakale za njin
prez se krigat prez barufat
kakbot san dobiv jas
drugi bot moj kompanjon
lipu se spametin i muje zidarije
ubjuak n' ubjuak i hišica je bila sturena
notre san uganj znitiv
i gluavi ud turkina
mluadiga gnjecaviga pekav
kakbot bi zgurev i vas črn prišav
ma ku san varuv i n' vrime iz žara vinjev
je biv sladak kuj cuker
joh koku je bilo guštu
n' pudzimak z bluagun n' paše bit
i za balu ud štrac kurit
tekat igrat
se dukler ni bilo vrime za poć doma
za bluagu vagnat
i potle večere poć spat
u gorka pusteja se zavuć
i trudan
lipu sanjat cila nuć

jutrus hodin pu rabu ud sonca
se pu rabu
ću li pas
ćun li pas
zabi se držin za oblak
črvi me grizeju
za nogi sva se ćapali vuki
grdu mi se piše
gore pu nebu letiju lumbrene
seh kuluri
žute zelene črne bele
a dole put kruah vidin otprte škuje
vele škuje
utpiraju usta
i se smijeju
čakaju

kuj breki čakaju
prontu čakaju da puaden dole
da me zgrabiju
pujiju
iz nohti mi slizi krv
srce mi tuče v učih
će li me nuać vetar
kada se spuzne z učke
ili će me povodnji pejat sobun
u črna jama
i pukrit z vejen z lešćun z granami
lačni vrani oštre kjune brusiju
vrje vidin koku
bakunčić pu bakunčić
mujeh mojžani
mluadin tićun dvajaju
n' kaj ću spudubat
brižan jas
potle njihe večere

n' punjave ud tepliga sonca šćurak spi
sanja mužika vetra n' granah zvitih
mjare i mjare kanconet u vidalicah skritih
pak netjegne kantine i z vijulinun zašćuri
ta mužika ud davnine
zvuni pu valah i brigih
čuješ gluase ud starine
rišpondi pu naših kragih
kada sonce forti zgrije
i kada pot s curgon teče
u hluad se šćurak rat skrije
i kanconeta priteče
i toku živje skupa u sloge judi i šćurki
leta skrivši pašjevaju, leta tihu gredva
ni besede ne sprumoviju i nič ne rekva
se du vrimena kada šćurak čuveka kumpanjua
n' čimpreših u cimitere
en vijulin tužnu kantva
tu za zadnji miserere

kantine šćurak kurdva
kada te prunuajdu
ubjamu i stisnu
penjsiri
i ne dvaju ti dihat
kada ti sfale besede
i ne moreš ćakulat ni kantat
kada ti se sapnu nogi
i skrče ruaki
kada ti srce skvače
i ne moreš zdihnat
kada ti je v učih muatnu
i svit se počne ubraćat
vrtet
skakat
grdu ti se piše
dragi moj človek
suva siguru vrje ublakjeva črni veštit
i intunva svoj gluas
vane je škuru
gromi se čuju
bližći krvavi puas
breki tule luaju
uni ćutje znuaju
prišav je i tva čas
i ni kaj
trebe tu sprijet
kuj saka druga stvar
i poć za sudbinu
toku sva šli si oni pred nami
i će poć i oni za nami
alora kaj reć
negu adio

dršu stržu škripju
te stvare kosti
ti prstići
te nužice
ti retki retki beli lasići

ud živuta debotu nič već ni
zustali sva svamu žmareni rikordi
litrati pasvaniga vremena
slike never i tempurali
i nede largu largu ćutiš
vonj mluade zuranje zemje
rahle rahle
i sop šurlic ud drina
usukane nemlat
i kaj tu reć
kaj sturit
kaj se ćapat
kaj se prijet
i za kaj se držat
ni već š čen
ni za kaj
bi reć
bi rabilu reć
bi dubro reć
tu nede je kraj
i ni kaj penjsat
ni se kaj šperat
ni kaj čakat
kada sonce viliže
za njin treba poć
i pruhajat i hudit
du kraja
se du kraja particele
katjera se kliče
život

Posvećeno Frani Paru

šimune
šimune greblo
greblić
pluvan nodar pisar
ročki tić
zbudij se kaj spiš
važgi luč
ti nuapret moraš poć
nuapret hudit
pisat štet delat knjige
kvadrige kvarezimale
tlmačenje muke isukrstuve
pak tu i tamu
n' zidu crekve n' freskah
dikaj važniga senjat nepisat
da se ne puzvabi
da se znua
da zustvane za se one
katjeri će bugzna kada tu prić
i tu videt i tu štet i ušervat
da se je leta tega i tega
v roče
nekaj velikiga sučedilu
se je imbatilu
u vrime pluvana tega i tega
u vrime župana tega i tega
u vrime nodara tega i tega
oh kuliku delu te oš čaka
kuliki žakni tvada teču
i srču tvuje besede u knjigah skrite
šimune greblo
utpri stvara škrivanija
i pukaži nan suja meštrija
ne stoj nič skrivat
nič zvase držat
i mi moramu znat
se znat

kuj kaj si ti znav
črna slova n' bela harta timbrat

brbočkaju si vraćki mujega ditinstva
muje mladosti
čuje se štrmor piska pu brižinah
i mužika stvarih kanconet
katjere smo puli ugnjišći kantali
puli gorku ugnjišći stvare tete beleške
ki se oš spameti onih verši
ustav je svamu vonj dima i udur starine
skrit u beleškini škrinje
u škrinje ud ureha
katjera je škripala i cvilila
kada je diki pu retkin
pukrov otprv
slike rikordi i valora
slike muke i penjsiri
sva uni bot izvašle
i zablišćale kuj ugnjači u škuri nuće
čez kulike mučne ruaki je tu
leta i leta
šekule i šekule pruhajalu
i kulike je jude tu kumpanjalu
ud rujenja du zadnjiga hipa
du njihe smrti
valori i udori
i se tajne sva zustali
za vajk u škrinje zaprti
u škrinje skriti

n' katjeri škalin ud živuta da sjeden
kade da upučinen
iz katjeriga vraćka da se vudje nepijen
fine mrzle vudje
išćen sa ona troza
se stazi i stazice
skvačen prik putoki
ubraćan žmarene škrile

nikokur ne moren nuać
ne moren uščervat
muja stampinja
ni une dvi stazice n' brižinah
kade smo se kuj utruki
ud vrha du dna
puzali
i saki bot dvi česte storili
lipe dvi česte
(toku smo baren mi djuali)
ki je ubrisav se te senjale
te timbre našiga živuta
u truava u zemja u kamik
zapišene
danas pubrišene

n' ubjake u škavnice voda
kuapje slizi
iž nje tić pije
u nje sonce spi
n' stazice senjuav stampinje
z davna timbran oš stuji
kvaže puat
iz boške se kanat čuje
kanat zvuni
oblak
ušav iz slike
n' rahlu plava
nemigiva
se smije
pu trozu bravinci marćuaju
delaju
kuj munjeni delaju
manigvaju
prukuruaju suja hiš nuać
i doma prić
nemlat je
u arije vonj mluadiga sonca i brafjulic
se vrti

balutva
v učih se truava zeleni
mluada krv u žilah brbočka
tuče teče i šumi
u gnjizde
nemlat
novi život začima

si vragi sva se tvada vajali
črni vragi i njiha mat
jugno ud dlak sva zmakinjali
se poscali i skuprčali
cila nuć brnčali s kupiti tukli
ubrtičali vrikičali cvilili tulili šćipali
monade delali i škičali
joh koku je n'kružjere pred kapelica
ta nuć batičalu
sotone sva prehitale se trumbine škaline
rashićale vile rankune lupate
za sobun vukli četvere jerme kumate
hitali kadine grabje kosi sikire
brcali barete jakete cavate i stvare čavire
ben koku je cila nuć štrmuralu
bluagu je u štvale mučnu bučalu tapićalu
da se počne danit kumać čakalu
kada se soncaistok počev rumenet
kada se uglasiv prvi peteh
kada je zapev
se je utihnalu
se se je kalmalu
n'stvari lipe je i jutrus zašviketav tić

VERŠI VLADIMIRA PERNIĆA – JEZIČNI OTISAK VREMENA

Mirjana Pavletić, Buzet

Brojčano nevelikoj, ali značajem nipošto zanemarivoj, književnoj produkciji Roča i Rošćine, ročki je pjesnik Vladimir Pernić nedavno pridodao još jednu perlu u nizu, „Iznucane verše". Riječ je o njegovoj najnovijoj, šestoj zbirci pjesama koja je nastala u nepune dvije godine, koliko je Perniću trebalo da iznjedri respektabilan *kanconijer* od ukupno stotinu pjesama. Ono što taj kaconijer čini posebnim, već na prvi pogled, jest jezik. Naime, prvi put u svojoj povijesti, ročki mikrolokalitet, inače poznat kao zamjetno glagoljaško središte i sjedište, ovom zbirkom dobiva *rukovet* stihova koji su, od prvoga do posljednjeg, svi ispjevani specifičnim ročkim govornim idiomom**.** *Iznucani verši* otkrivaju se pred nama poput jezičnog otiska vremena.

Pernić je i dosad, povremeno, objavljivao svoje pjesme na materinskom jeziku. Štoviše, svoj je poetski hod i započeo upravo stihovima na ročkom dijalektu koji su, uz one na književnom standardu, objavljeni u zbirci *Ubjačić,* 1979. godine. Dijalektalne pjesme pronaći ćemo i u njegovim zbirkama: *Srhi* (1990.), *Znamen* (1996.), *Cicirici & senjali* (2007.) i *Suita mediterranea* (2013.). No, sve te zbirke sadrže i Pernićeve stihove na književnom jeziku, a *Iznucani verši* su pak, u cijelosti i isključivo, kolajna dijalektalnih pjesama.

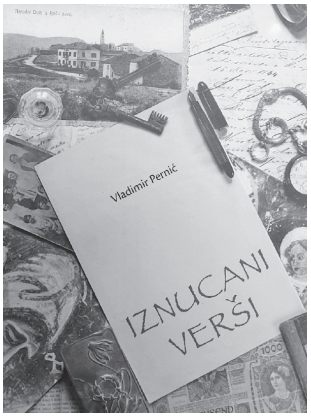

Naslovnica zbirke V. Pernića

Dugo se Pernić ustručavao, nećkao i potiho skupljao hrabrost za objavljivanje jedne sasvim di-

jalektalne zbirke. Istovremeno je radio na prikupljanju starih, posebno onih već zaboravljenih ročkih riječi i izraza, koje će ugraditi u svoje nove pjesme. Uvriježeno je mišljenje (pa i Pernić je to često spominjao) da je lokalni idiom nekoga kraja, u ovom slučaju ročki dijalektalni vokabular, skroman, preskroman, slabih izražajnih mogućnosti, i za širi krug čitatelja gotovo nerazumljiv te je, kao takav, zapravo nedostatan za kvalitetan poetski iskaz i izraz. Ovom je zbirkom Pernić to demantirao i jasno dokazao da se poezija može kvalitetno stvarati, graditi i doživljavati i na jednostavnom lokalnom idiomu.

Značajan fond toga leksičkog zavičajnog blaga, skupljenog tijekom posljednje tri godine na jedinstvenim kulturološkim susretima *Puli ugnjišći v Roče* (kojih je inicijator, organizator i voditelj upravo Pernić), ročkome je pjesniku ulio dodatno samopouzdanje, novu stvaralačku energiju, zahvaljujući čemu je odbacio svoju skepsu, svojski prionuo poslu i u relativno kratkom vremenu iznjedrio ovu zbirku. Potporu da ustraje u svojoj nakani davali su mu i sudionici ročkih susreta "Puli ugnjišći" kojima je Pernić, u posljednje dvije sezone, pri svakom novom susretu, pokraj plamtećeg ognja na ognjištu, čitao svoju najnoviju dijalektalnu liriku. Tako su, malo-pomalo, nastajali *Iznucani verši.*

Zašto *iznucani* i što ta riječ uopće znači, pitate se. Sam pojam *iznucano* na ročkom dijalektu označava nešto već nošeno, iznošeno, trošeno i istrošeno (npr., cipele), ali je još uvijek u uporabi. Dakle, iako staro, možda već i pohabano, i dalje ima svoje mjesto i funkciju. Tako odabran naslov zbirke sadrži i svojevrsnu simboliku, upućuje nas na Pernićevo vrlo smišljeno i promišljeno traganje za starim, prastarim, *iznucanim* riječima i frazama koje su se, već zaboravljene, nepotrebne i zamijenjene novima, šćućurile i dobro sakrile u paučinom ogrnutim *škrinjama na prašnjavim tavanima sjećanja.*

Otkrivši ih ponovo i spoznavši im ljepotu, ne samo značenja već i ritma i muzikalnosti, Pernić je odlučio produljiti im život. Ugradio je te čudesne arhaizme u svoje dijalektalne lirske slike i tako ih jedinstvenim jezičnim vinjetama dodatno ukrasio. *Iznucani* su *verši* sad zasjali u novom svjetlu i poput krijesnica okrijesili novu Pernićevu zbirku koja sadrži deset poetskih cjelina. Redom su to: *Iznucane besede, Litrati pasvaniga vremena, Spomeni(k), ZaveROČeni verši, Diškorši naši sakidanji, U gnjizde ud amora, Pu rabu ud sonca, Žejan n'vraćke, Jaškarice i Štorija stvariga utruka.*

Uvodno, zbirku otvaraju nenaslovljeni, ali vrlo upečatljivi i dojmljivi, stihovi kojima je osnovni motiv krv, njeno vječito kolanje unutar i van organizma. Njen tok, protok, krvotok, stalni je sastavni dio svakog čovjeka, od rođenja pa do smrti. I ništa tako snažno kao protok krvi ne simbolizira ljudski život. O tome snažno progovaraju stihovi: *brbočka krčka kriči/* **šviče** *cveli/ mijavka i luaje/ krv/ u* **žilah** *u mojžanih/ zebe peče/ i teče...*

Ta Pernićeva poetska krv, taj čudesni krvotok, nastavlja kolati i kroz preostalih devedeset i devet pjesama ovoga *kanconijera*. U *Iznucanim veršima* iznova su zaiskrile stare *iznucane besede,* dobile su novu koloraturu i novu ulogu, novi život i životnost. Uostalom, i sam autor u jednoj pjesmi o tome progovara: *"san tev suja n'r lepja kancona nepisat/ se besede iz bavula/ muje starine/ mujeh rikordi/ van vinjet/ i pukazat jih sen..."* A u toj nakani Pernić je bio izuzetno uspješan. U zrelim godinama života i s nataloženim iskustvom pjesnika, Pernić nam je svojom najnovijom zbirkom stihova podario bogatu paletu raznovrsnih slika ročkoga razigranog krajobraza u kojemu od pamtivijeka obitava čovjek sa svojim htijenjima, upitima, strahovima, dilemama, ostvarajima, željama i, nadasve, ljubavima.

Pernić nas, na sebi svojstven, pomalo šeretski, ironičan, ali i autoironičan način, katkad ozbiljnije, katkad manje ozbiljno, ponekad i sasvim neozbiljno, pa i dječački razigrano, provlači iz pjesme u pjesmu, iz slike u sliku, iz stiha u stih, stvarajući dojam igre. A igrajući se riječima, zapravo se igra događajima, situacijama, zbivanjima, sjećanjima… Igrajući se riječima, igra se ljudima, njihovim karakterima, osobnostima, sudbinama... Onda se, načas, naglo uozbilji, nerijetko nas dovodeći u dilemu. Zatim zastane pa postavlja pitanja, traži odgovore, naglas razmišlja, dijeli savjete... Pa se smiri i kao po notama neke nježne melodije, povede nas u šetnju kroz stvarne ili izmaštane predjele nepatvorene prirode, idilične pejsaže svoga djetinjstva, kroz arkadije svojih snoviđenja.

Moderan poetski izraz, stil pun ritma i melodija, pjesme bez naslova, stihovi ogoljeni i od interpunkcije kako bi se nesputani slobodno kretali prostranstvima naše mašte, zavest će nas dojmom da je sve to što nam Pernić nudi jedna jedina velika pjesma, puna emotivnog naboja, koja poput rijeke teče od izvora do ušća, od počela do kraja, jureći, vrludajući, migoljeći, zastajkujući… pa opet hitajući dalje k nepoznatom cilju, slijedeći svoj put.

Na tom putu pjesnik progovara o sebi, ispovijeda se, dijeli s nama svoje dječačke radosti, svoje mladenačke snove, svoje čežnje i žudnje, ali i tuge, strahove, slutnje, zabrinutosti… Spektar emocija je širok, baš kao i lepeza tema i motiva koji se provlače kroz Pernićevu poeziju. U njoj ćemo pronaći ljubavne, refleksivne, socijalne i egzistencijalne motive, zastat ćemo i zamisliti se nad vlastitom sudbinom ili ćemo se jednostavno nasmijati čaroliji onomatopejskih brojalica koje se u zbirci pojavljuju igrom neke isprovocirane inspiracije.

No, ono što će nas posebno dirnuti jesu poruke posljednje pjesme u zbirci *(Dugu san tev)* koja je sažetak, jezgro, srž svega ispjevanog u *Veršima*. Ona je istovremeno oda jeziku, himna krajoliku, hvalospjev mladosti, album iz djetinjstva, **škrinjica** sjećanja, bunar želja, ali i sumorna spoznaja o neumitnoj prolaznosti…

I sve je to proživljeno, doživljeno, opjevano, izgovoreno, ispisano jednim jed-

nostavnim, ali sasvim specifičnim, lokalnim idiomom kojim odiše ova zbirka, govorom Rošćine. U govoru ovoga kraja, kao i u govornim izrazima nekih drugih lokaliteta u Istri, susrećemo dvoglas *ua* (npr. r*ua*ka (ruka), gl*ua*va (glava), tr*ua*va (trava), m*ua*tnu (mutno), zl*ua*tu i zl*ua*tnu (zlato i zlatno), bl*ua*gu (stoka) i sl. No, govor Rošćine, nema dvoglasa *ie (rietko), uo (nuoga), oa (užoanca)* poput nekih, npr. susjednoga lupoglavsko-semićkoga područja. Sljedeća karakteristika ročkoga govora jesu „preglasi" vokala *e* i *u*. Evo nekih primjera: *en* (jedan), *pjet* (pet), *sedan* (sedam), *bjersa* (pokvareno vino), *penjsat* (misliti), *kljet* (kleti), *zustat* (ostati), *juštu* (točno), *bruman* (vrijedan, dobar), *strudit se* (umoriti se)... Tu nastaje problem svim onim čitateljima koji ne vladaju ovim govornim idiomom; problem u načinu izgovora i u razumijevanju izrečenoga. Rijetki će, osim ako nisu iz ovih krajeva, točno izgovoriti riječi s preglasima. Oba ta vokala izgovaraju se dosta mutno. *E* između *e* i *a*, *u* između *u* i *i*. No, ako poznajete preglase u njemačkom jeziku, puno ćete lakše izgovarati ove „ročke". Problem se pojavljuje i kod bilježenja riječi s preglasima. Naime, različiti se zapisivači koriste različitim znakovima koji običnom čitatelju i nisu baš od velike koristi. Ali, unatoč navedenim problemima, vrlo je interesantno i izazovno otkrivati ovaj čudesni dijalekt i pripadajući mu leksik.

Možda će se čitatelji pitati kako to da u ovoj zbirci nema rječnika, *besedarnika*. Autor je i o tome razmišljao, no odustao je spoznajom da nakladnik njegove knjige (Katedra Čakavskog sabora Roč) upravo priprema izdavanje *Ročkoga besedarnika* pa će zainteresirani čitatelji u toj publikaciji pronaći potrebno pomagalo.

Jezik je živo biće, mijenja se, oblikuje generacijama, stoljećima, tisućljećima. I ročki se idiom mijenjao, trpio je različite prijetnje i prodore, ali je mnogima i odolijevao. Zapisanoga pratimo od srednjovjekovnih glagoljaša, od ročkoga plovana Šimuna Grebla (15./16. st.), znamenitoga pisca i prepisivača, vrsnoga poznavatelja glagoljskoga pisma. I Pernić je, baš kao i Šimun Greblo petsto godina ranije, gotovo identičnim žarom, očaran tom ročkom *besedom*, svu njenu vrednotu i ljepotu, nastojao izdići na pijedestal umjetničkog stvaranja. I u tome je uspio.

Zacijelo bi, da je među nama, onaj drugi poznati ročki glagoljaš, Juri Žakan (15./16. st.), vjesnik prve hrvatske tiskane knjige, imao puno razloga za još jedan radosni usklik:

Vita, vita…Vlado naš!
Ročka beseda gori gre!
Tako ja oću, da ona gori gre!

(Iz Pogovora zbirci *Iznucani verši*)

IZ KNJIŽEVNE KRITIKE O PJESNIŠTVU VLADIMIRA PERNIĆA

(…)

Pernić i Sinčić – pjesnički bardovi u Kaj & ča biblioteci Kajkavskoga spravišča

Smisao objave dviju, kaj & ča zbirki u zajedničkoj knjizi – Pernićeve u zajedništvu s onom Ive Kalinskoga *(Cicirici & senjali)*, Sinčićeve sa zbirkom Stanislava Petrovića *(Zvoni & vitar)* – nije u nadmetanju ili ogledavanju, niti izjednačavanju njihovih pjesničkih identiteta. Tim više što uobičajeno izabrani autori te biblioteke nisu neka prolazna pojava ili tek književnopovijesni podatak u određenoj etapi hrvatske književne suvremenosti. Antologijska su to imena, većinom tzv. bilingvalnog pjesničkog iskustva, sudionici revitalizacijskih *kaj & ča* procesa, "poezije novog izraza" (Črnja), posmodernističkog pjesništva. Kaj & ča poezija pouzdanim su *predloškom* raznih *antologijskih probira* (iako nedovoljno korištena).

Ohrabrujući je i ravnopravniji status te poezije u književnopovijesnim pregledima i studijama, zahvaljujući mjerodavnim znanstvenicima (poput Jože Skoka, Cvjetka Milanje, Borisa Domagoja Biletića...).

Unutar programa Kajkavskoga spravišča kaj & ča zbirke povezane su temeljima njihovih razlika, u istoj sudbini njihovih materinskih jezika, te ravnopravnom uključenošću u sveukupni korpus hrvatske književnosti – što uvijek naglašavamo.

Temeljna i trajna zaokupljenost poezije diskretno programatskog modela pisanja ***Vladimira Pernića*** jesu *znakovi*: prije svega, ***zemlje*** - kao JEZIK (podloga materinskoga čakavskoga jezika), i znaci, SENJALI ***stvaranja***, umjetničkog – kao KAMEN ("ubjoak"). U diftongizacijskoj realizaciji - ***ubjuak*** – to je mjesto užitka u tekstu u kojem se sastaju i *kaj* i *ča* (u "jeziku koji se sjeća djetinjstva", kakobi to bio sažeo Mladen Kuzmanović). O zavičajnim izvorištima i domu jezika Vladimira Pernića, o "ljubavi za stvarnu i duhovnu zemlju – zavičaj", znamenu *ubjaka* u njegovoj poeziji, pisali su najizrazitije Božo Jakovljević, Josip Bratulić,

Miroslav Sinčić, Mate Ćurić, Mirjana Pavletić... Senjali jesu i provodni motiv i semantički sažetak cjelokupne mu poezije (od prve zbirke *Ubjačić,* 1979. do knjige *Suita Mediterranea*) (…).

[B. Pažur: Višestruko povezivanje hrvatskoga kulturnog prostora - KAJ, XLVII, Zagreb 5-6 (2014)]

Živi kaj i ča

Ivo Kalinski, Vladimir Pernić, Cicirici & Senjali, Kajkavsko spravišče, Zagreb, 2007.

»Vitiznanci, knjigopisci, vsake fele kajkavski meštri«, naglasio je Ivo Kalinski u knjizi Cicirici & Senjali, (a ja dodajem: i čakavski meštri), nisu zaboravili svoj zavičajni glas. I to kakav glas: proćućen, gibak, živahan, rječit, asocijativan, pun ritma i glazbe onomatopejske. (…)

Blindijerana pizza Ive Kalinskog poetska je meštrija per eccellente, umijeće riječi koje pjesnik ispisuje u srcu da se osovi čovjek (»kaj imaš zreči – ne zderžavaj se!«). I tako se zbio pravičan i nadahnut spoj kajkavske i čakavske Riječi: »Biti cicirici na odhičeni pizzi, cicirici, peteh, kokotiček, petelinček; skrita kača vu travi«, dok u isto vrijeme »Vonj mluade zurane zemje diši. Sonce se smije. / Učka klebuk negnala. Iz bukalete pije.«

Pernićeva Gloria Čakaviana sva je u znaku rodnog kamena (kamika!) koji ima i miris, i snagu, i toplinu, koji živi u srcu i očima ljudi, a čovječji život je u tom kamenu »muala, muala,/ Tanka brazda«. Muzikalnost i slikovitost Pernićeva stiha otkriva izvornu, specifičnu duhovnost materinske čakavske Riječi (Roč) u kojoj se istarski pejzaž isprepleće s radošću života. Njegova poetska nadahnutost »išće bokunić zlata«. A to zlato su i povijesna sjećanja i – ljubav. To nije Balotina pjesnička tužaljka: »Nikad se mi nećemo pokriti s jenin lancunon«, već nježna kantilena, žudni kanat od jubavi.

Poetski triptih, Slika druga, Slika treta, Zadnji pljes opojne su ljubavne pjesme u kojima se aura ljubavnog osjećaja razliježe poput skladne glazbe. »Tko će izdržati tu ljepotu?« (»Ki će zdržat tu lipotu?«), pita se namurani pjesnik, a personificirana metafora »A mi smo u rukama stiskali sunce« (»A mi smo v rakah stiskali sonce«), uzdiže njegov poetski senzibilitet do vrhunca ljudske oduhovljenosti:

»A mi smo v rakah stiskali sonce / Srhi sva nan šli / Besede nisva rabile / Bili smo sami / Jas i ti / Dlani mehki sva pekli / Luase miluvali / Ubraz takinjali / i u zvizdah plavali gorki / Soncaistok je prinesav novi dvan.«

Prijevodi pjesama i pjesničke proze u ovoj knjizi, bilo da su doslovni ili slo-

bodni prepjevi, dobro su došli. Sve u svemu: pjesnički kontrapunkt Kalinski – Pernić u knjizi *Cicirici & Senjali* izvrstan je nakladnički pothvat.

Ljerka Car Matutinović

[Iz *Vijenca,* književnog lista za umjetnost, kulturu i znanost, br. 367, 27. ožujka 2008., Matica hrvatska, Zagreb]

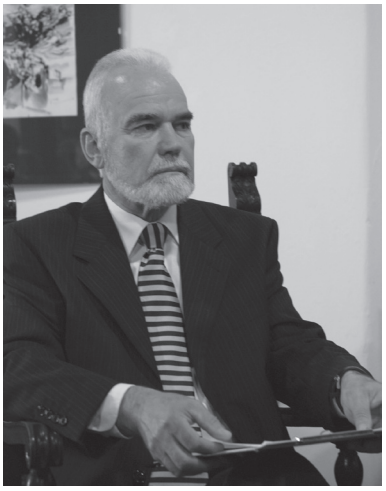

Vladimir Pernić

VLADIMIR PERNIĆ, novinar, pjesnik, publicist, organizator i voditelj kulturnih manifestacija. Rođen je 1946. godine u Hlajima nedaleko Roča. Gimnaziju je završio u Pazinu, a u Rijeci

je diplomirao na Pedagoškoj akademiji. Dugi niz godina radio je kao prosvjetni, kulturni i javni djelatnik. Od 2000. pa do umirovljenja 2011. godine radio je kao novinar na Hrvatskom radiju - Radiju Puli gdje je ostvario niz autorskih emisija. Veliki je pobornik ideje o očuvanju duhovne i materijalne baštine svoga zavičaja, ljubitelj i njegovatelj tradicijskih vrijednosti. Pokrenuo je i organizirao brojne kulturne manifestacije na Buzeštini i šire. Vodio je akcije Katedre Čakavskog sabora Roč na projektu obnove Huma i izgradnji Aleje glagoljaša. Jedan je od osnivača Male glagoljske akademije u Roču. Inicirao je i vodio projekt izrade replike Gutenbergove preše u Roču.

Utemeljitelj je i voditelj multikulturne udruge "Prijatelji Roča" koja okuplja renomirane umjetnike iz različitih područja umjetničkog stvaralaštva.

Inicijator je i voditelj kulturno-edukativnih susreta "Puli ugnjišći v Roče" koji su se kroz tri ciklusa održavali od 2015. do 2018. godine.

Poeziju je počeo pisati sedamdesetih godina na ročkom dijalektu oslikavajući kroz svoje stihove rodni zavičaj, ljude i događaje, a motiv koji se neprestano provlači kroz njegovu poeziju i koji ga čini prepoznatljivim jest motiv kamena – ubjuaka – kao nepresušnog vrela inspiracije za dijalektalne, ali i za stihove na književnom standardu. Bogata srednjovjekovna kulturna, poglavito glagoljaška, povijest Roča i Huma, nadahnula je čitave cikluse njegove novije poezije, a u tim se pjesmama i jezikom približio starohrvatskom izričaju.

Objavio je šest zbirki pjesama: UBJAČIĆ (1979.), SRHI (1990.), ZNAMEN (1996.), CICIRICI & SENJALI (2007.) zajedno s kajkavskim pjesnikom Ivom Kalinskim, SUITA MEDITERRANEA (2013.) i IZNUCANI VERŠI (2018.).

Mnoge su mu pjesme uglazbljene (J. Kaplan, D. Prašelj, Đ. Dekleva Radaković, N. Millotti, B. Krajcar, N. Kalogjera, D. Bassanese, B. Zahtila, B. Glavina).

Zajedno s akademskim slikarom Franom Parom iz Zagreba, 1996. godine objavio je

grafičko-poetsku mapu "Znamen", a 1998. godine objavljena je grafičko-poetska mapa "Istarski rukopisi – Calligrafie istriane" u kojoj je zastupljen u paru s akademskim slikarom Eugenom Kokotom. Godine 2004. zastupljen je u grafičko-poetskoj mapi "Istra" autorice Hede Gaertner.

Pjesme je objavljivao u časopisima: Istarski mozaik, Istra, Nova Istra, Kaj te u Buzetskom zborniku.

Zastupljen je i u "Antologiji čakavskoga pjesništva XX. stoljeća" Milorada Stojevića (Rijeka, 1987.), "Panorami čakavskog pjesništva" Mirjane Strčić (Pula, 1989.), "I ča i što i kaj" Borisa Biletića (Pula, 1997.) te u više zbirki "Verši na šterni". Od 2004. godine član je Društva hrvatskih književnika.

Autor je publikacije "Park prirode Učka" koja je 2005. godine izašla kao prilog godišnjaku "Franina i Jurina" u izdanju "Reprezenta" iz Račica. Isti je izdavač 2005. godine objavio i Pernićevu knjigu "Istarski gunjci", 2008. "Zasopimo na organić u Gračišću", a 2009. "Život posvećen zavičaju". Godine 2015. objavljuje "Legende istarskog sjevera".

Pernić je bio urednikom ili članom uredništva više edicija, časopisa, zbornika, zbirki pjesama i drugih publikacija, među ostalima "Istre kroz stoljeća", časopisa "Istra", godišnjaka "Franina i Jurina", Buzetskoga zbornika itd.

Bavi se i kiparstvom. Imao je više skupnih i samostalnih izložbi.

Izvorni znanstveni rad
UDK 398.8 : 811.163.42'282 : 091 Križevci(497.5)
Primljeno 2020-07-04
Prihvaćeno za tisak 2020-09-11

USMENOKNJIŽEVNI KAJKAVSKI ZAPISI STANKA MIHOLIĆA

Tanja Baran, Zagreb

Sažetak

U ovome se radu kontekstualizira i analizira usmenoknjiževni kajkavski rukopis koji je pod imenom Stanka Miholića godine 1877. zaprimljen u Matici hrvatskoj u Zagrebu. Riječ je o zapisima 38 lirskih pjesama iz križevačkoga sela Mikovca zabilježenih na kajkavskom narječju.

Propitkuje se identitet zapisivača te rukopisne zbirke, a sama se rukopisna građa razvrstava tematski i sadržajno, analizira se jezik i stil lirskih pjesama, donose se pojedine osobitosti rukopisa.

Zaključuje se da je rukopisna zbirka nastala u poticajnom ozračju zapisivanja usmene književnosti u 19. stoljeću, a da je predana u Maticu hrvatsku nakon Matičina poziva za prikupljanjem usmenoknjiževne građe godine 1877. diljem Hrvatske.

Ključne riječi: usmenoknjiževni rukopis, lirske pjesme, kajkavsko narječje, križevački kraj, Matica hrvatska

Uvod

Upitno je tko je zapisivač rukopisa od 38 pjesama iz sela Mikovca koje pripada potkalničkoj općini i župi Sveti Petar Orehovec blizu Križevaca, a koji je Stanko Miholić 1877. godine predao Matici hrvatskoj. Na rukopisu je, naime, zapisano da su pjesme prikupljene 1860. godine, a tada je Stanko Miholić imao samo tri godine. Opet, taj je Stanko Miholić, inače jedan od utemeljitelja stenografije u Hrvatskoj, rođen u Mikovcu i uistinu je po rođenju i odrastanju vezan uz to selo. Postavlja se i pitanje tko je i zašto i po kojem poticaju 1860. godine u Mikovcu zapisao te pjesme, jer to Stanko Miholić definitivno nije, i zašto su one predane Matici hrvatskoj 1877. godine.

Tijekom 19. stoljeća, naime, dogodio se procvat zapisivanja tradicijske kulture u Hrvata, pa onda i usmenoknjiževne građe. Zapisivalo se po cijelom hrvatskom prostoru. Ilirci su bili ti koji su s idejama Hrvatskoga narodnog preporoda posebice obrazovanim ljudima osvještavali hrvatski narodni identitet i stvarali ozračje prigodno za zapisivanjem svega što jest hrvatski narod i što je živio i živi, i u svijetu materijalne, i u svijetu duhovne baštine. Posebne poticaje za zapisivanjem usmene književnosti u 19. su stoljeću uputili i istaknuti hrvatski pojedinci, vrhunski intelektualci, duhovni i kulturni autoriteti, ali i tadašnje ključne hrvatske institucije. Najveći odaziv zapisivača polučili su pozivi zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca (1752. – 1827.), kao i istaknutoga povjesničara, književnika i političara Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816. – 1889.) u prvoj polovici ili sredinom 19. stoljeća, te Matice hrvatske i Odbora za narodni život i običaje tadašnje JAZU u drugoj polovici ili krajem 19. stoljeća.

Po tim se poticajima zapisivalo i u križevačkom kraju. Tijekom 19. stoljeća stvoren je korpus od petnaestak usmenoknjiževnih rukopisa. Nastali su u različitim križevačkim sredinama, u različitim vremenima, po različitim poticajima. Pojedini zapisi nastali su bez ikakvih naputaka, isključivo prema osobnom nahođenju zapisivača za prikupljanjem križevačke narodne baštine, a neki su nastali prema naputcima za zapisivanjem spomenutih istaknutih pojedinaca ili ustanove. Kazivači su ponegdje znani, a negdje su njihova imena izostavljena. Zapisana se građa razlikuje po sadržaju, žanrovima, po veličini i cjelovitosti zapisa. Svaka od petnaestak rukopisnih zbirki ima svoga zapisivača i svoje specifičnosti. Rukopis Stanka Miholića jedan je od njih.

1. Od uglednoga hrvatskog stenografa do promicatelja usmene književnosti rodnoga kraja

U knjizi "Znameniti i zaslužni Hrvati od 925.-1925." Velimir Deželić stariji Stanka Miholića određuje kao profesora, učitelja stenografije, tajnika Hrvatskoga stenografskog društva u Zagrebu, kao i urednika društvenoga časopisa "Stenograf". Deželić piše da se Stanko Miholić rodio u Mikovcu (kotar križevački) 3. listopada 1857. te da je pučku školu završio u Križevcima, gimnaziju i sveučilište u Zagrebu, da je godine 1882. bio saborski stenograf, pravi učitelj vinkovačke gimnazije 1899., učitelj stenografije na sveučilištu 1895. Stanko Miholić napisao je metodičku knjižicu "Hrv. stenografija po sustavu Gabelsbergerovu" (1895.), "Ima li u gim. preterećivanja?" (1903.), niz članaka s povijesnim podacima "Stenografija u Hrvatskoj" u "Stenografu", uz još druge manje članke i sastavke, više ocjena i bilježaka matematičkoga, fizikalnoga i filozofskog sadržaja u "Nastavnom Vjesniku", rasprave "Čtyřicet let chorvatského i tésnopisu" i "Hrvatsko stenografsko društvo

u Zagrebu" u češkom časopisu "Sbornik Tesnopisny" (1901.), rasprave "Die Uebertragungen des Gabelsbegerschen Systems auf die slav. Sprachen" u berlinskom časopisu "Archiv für Stenographie" (1902.) i "Die sloven. Stenographie" (1903.).[1] Da je Miholić dao velik doprinos hrvatskoj stenografiji svjedoči i tekst o počecima stenografije u Hrvatskoj na mrežnim stranicama Hrvatskoga stenografskog društva.[2]

Križevčani su svojega zaslužnoga sugrađanina počastili tako što jedna ulica u gradu nosi Miholićevo ime. Ono što ne piše u službenoj Miholićevoj biografiji, a po čemu se ipak dade naslutiti odgovor na pitanje kako to da je Stanko Miholić pod svojim imenom predao mikovečki rukopis usmenih pjesama Matici hrvatskoj 1877., odnosi se na zanimljivo Miholićevo porijeko. Naime, njegova je majka Matilda Miholić bila plemenitašica, rođena sestra velikoga križevačkoga sina, poznatoga hrvatskog opernog pjevača Alberta Štrige. Rodila se u Križevcima 1817. godine i kao starija je Albertova sestra bila njegova istomišljenica te je s veseljem čitala ilirske pjesme i pjesnike i jako se ponosila svojom narodnošću i jezikom, a govorila je čistom štokavštinom. Nakon očeve je smrti naslijedila njegovo imanje u Mikovcu. Godine 1856. kao Matilda pl. Štriga udala se za mjernika Antuna Miholića i za godinu je dana, 1857., rodila sina jedinca Stanka. Umrla je 1880. na svojem dobru u Mikovcu, a pokopana je na groblju u Svetom Petru Orehovcu.[3] U križevačkoj je povijesti ostala zapamćena po tome što je bana Josipa Jelačića na glavnoj svečanosti u županijskoj dvorani, kada je 11. srpnja 1848. ban došao u Križevce, pozdravila te mu izgovorila stihove:

"Vjera miloj otačbini,
Ljubiš rod svoj, ljubiš nas,

[1] Prema: Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 - 1925, Odbor za izdanje knjige, Zagreb, 1925., str. 188.

[2] „To naglo širenje stenografije iniciralo je potrebu osnivanja Hrvatskoga stenografskog društva 1882. Glavni organizator i inicijator osnivanja Hrvatskoga stenografskog društva bio je prof. Franjo Magdić koji je na osnivačkoj skupštini izabran za predsjednika. Odbor su činili akademski obrazovani građani, vrsni stenografski radnici. Magdić je taj svoj rad Prilagođenje Gabelsbergerova stenografičkog sustava hrvatskome jeziku objavio 1864. godine u 10. izvješću kraljevske gimnazije i na taj način postavio temelj hrvatske stenografije. Kasnije je Magdić izdao još dva udžbenika Hrvatske stenografije i to, 1871, drugo izdanje 1881, a treće 1895. Hrvatsku stenografiju objavio je i Stanko Miholić 1894. Bilo je to vrijeme kad se stenografija podučavala u brojnim tečajevima na zagrebačkim školama tako da je stasala nova generacija mladih stenografa koji su se postepeno uključivali u rad novoosnovanoga stenografskog biroa Hrvatskoga sabora." Izvor: www.stenograf.hr.

[3] Životopis Matilde Miholić, rođene Štriga, prema: Gundrum Oriovčanin, Fran, Doček bana Jellačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848., Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1904., pretisak Ogranka Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1991., str. 31.

Ne daš da nam otmu ini
Pradjedova pravi glas!"[4]

Jasno je, dakle, da 1857. godine rođeni Stanko Miholić rukopis nije napravio, ali je za pretpostaviti da je pjesme u Mikovcu 1860. zapisao netko od Stankove obitelji, možda njegova nacionalno osviještena majka Matilda, njegov otac Antun ili netko od obitelji Miholić-Štriga. Teško je vjerovati da bi u to doba, sredinom 19. stoljeća, pjesme po selu zapisivao itko drugi osim te pismene i nacionalno osviještene obitelji. Jer pismeni su ljudi tada na selu još uvijek bili rijetkost, a i cjelokupan se društveni život ne samo u Mikovcu, nego i u široj okolici, vodio oko obitelji Miholić-Štriga.

Pretpostavka je da je rukopis pjesama napravljen iz osobnih susreta sa seljacima pod dojmom preporodnih ideja i rodoljubnoga zanosa koji je vladao Hrvatskom, a posebno u obitelji Stanka Miholića. Činjenica da rukopis nema navedena imena kazivača, niti nema točnog datuma zapisa, govori o tome da je najvjerojatnije ispisan bez konzultiranja i upućivanja kako bi zapise trebalo oblikovati i koje bi podatke trebalo sadržavati te da je on plod isključivo osobnog interesa zainteresiranoga zapisivača ili zapisivačice. Također je pretpostavka da je taj rukopis godinama bio dijelom obiteljskoga arhiva obitelji Miholić-Štriga i da ga je Stanko Miholić kao mladić, kada je 1877. čuo ili pročitao poziv Matice hrvatske na skupljanje narodnih pjesama, poslao ili, budući da se tada već školovao u Zagrebu, osobno odnio u Maticu hrvatsku u Zagrebu pa je rukopis zaprimljen pod njegovim imenom.

2. Osobitosti rukopisa, nepoznate pjesme i inačice poznatih lirskih zapisa

Rukopis usmenoknjiževnih zapisa Stanka Mihalića danas se čuva u zbirci Matice hrvatske u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU u Zagrebu pod signaturom Matica hrvatska, br. 104, a u prijepisu ga čuva i Institut za etnologiju i folkoristiku pod signaturom IEF, rkp. 366.

U opisu prijepisa Instituta za etnologiju i folkloristiku piše: "Ova zbirka je napisana na listićima papira, formata 16¨. Svaka pjesma na posebnom papiriću. Pjesme su numerirane rednim brojevima, koji su identični sa brojkama ovoga prepisa. Rukopis je u cijeloj zbirci isti. Sakupljač se nigdje nije potpisao, niti je zbirku

[4] Isto, Gundrum Oriovčanin, str. 22. Taj je njezin govor, kao i ljubaznu gestu upućenu banu Jelačiću što je još s nekoliko križevačkih plemenitašica držala stražu, kada je ban nakon susreta s Križevčanima odsjeo kod križevačkoga grkokatoličkog biskupa, opisao pjesnik Ivan Trnski u pjesmi „Prvi doček bana Jelačića u Križevcima". Pjesmu vidi u: Gundrum Oriovčanin, str. 28-30.

datirao. Na omotu, u kojem su stavljeni listići ispisano je plavom olovkom drugim rukopisom ime sabirača: Miholić Stanko. To je izgleda onaj poznati profesor stenografije sa gornjogradske gimnazije u Zagrebu. U Matičinom štampanom popisu rukopisa navedeno je, da zbirka potječe iz god. 1860. U ovom prepisu prepisane su sve pjesme pod istom numeracijom kao i u originalu. Pravopis nije mijenjan, samo su ispravljene tu i tamo interpunkcije, i velika slova su izmijenjena na početku stihova sa malim tamo, gdje stih ujedno ne počinje novom rečenicom. Bilješke koje se odnose na način pjevanja, stavljene su u zaporke. Pjesme nemaju u rukopisu naslova, nego je iznad svake napisano ime mjesta Mikovec što je u prepisu ispušteno. Pjesma br. 27 je iz Zamladinca."

Na početku je zbirke alfabetsko kazalo po prvim stihovima pjesama, a onda se pjesme nižu onako kako su prikupljene na način da pjesma nema naslov, već se naziv pjesme povezuje s prvim stihom pjesme. Svaka je pjesma označena svojim brojem. Tako, primjerice, prva pjesma u rukopisu početnoga stiha "Lepo ti je rano uraniti" ima signaturu: S. Miholić, Matica hrvatska, br. 104, red. br. 1, a posljednja 38. pjesma početnoga stiha "Oj jabuka zelenika" ima signaturu: S. Miholić, Matica hrvatska, br. 104, red. br. 38., s tim da pjesma pod rednim brojem 15 ima dvije inačice, prva koja započinje stihovima "Išel Ive na pašu" označena je rednim brojem 15a, a druga koja započinje stihovima "Kinčeno nebo zvezdami" označena je rednim brojem 15b. Eventualni komentari napisani su ispod pjesme. I baš ispod pjesme pod rednim brojem 15b "Kinčeno nebo zvezdami" piše sljedeće: "Ovu pjesmu čuo sam prije desetak godina po prilici ovako pjevati. Varijacija pjesme br. 15a."

Taj podatak ponovno poziva na promišljanje o identitetu zapisivača. Je li tu rečenicu napisala osoba muškoga spola koja je ispisivala zbirku 1860. godine ili je tu inačicu, kada je možda rukopis prepisivao i priređivao za Maticu hrvatsku, napisao sâm Stanko Miholić, umetnuvši inačicu pjesme kao obogaćenje zbirke? Autorica ovoga rada sklona je mišljenju da je inačicu umetnuo Stanko Miholić zato što je ispod pjesme br. 3 koja započinje stihovima "Polegala, polegala trava detelina" zapisan tekst: "Čini mi se da manjkaju jedan ili dva stiha, koje naći nisam još mogao, putuje se naime k njezinu dragomu. Prve dvije riječi svakoga stiha se opetuju." Očito je da je te riječi napisao Stanko Miholić kada je sređivao i prepisivao zbirku za pohranu u Maticu hrvatsku. Takav komentar ne bi napisao onaj koji je pjesmu slušao od kazivača i zapisivao je jer bi u slučaju nejasnoća kazivača zamolio za pojašnjenje. Sigurno je da su barem neke od tih pjesama zapisane kada su se pjevale jer ispod nekoliko se pjesama upućuje na to što treba i kada ponoviti ako se pjesma pjeva. Tako, primjerice, ispod pjesme br. 12 "Odi sim odi sim kraleva sestrice!" piše da se "prve dvije riječi svakoga stiha opetuju pri pjevanju", ispod pjesme br. 23 "Sva se sila na Francuza digla" piše: "Svaki stih se u pjevanju opetuje predmetnuv mu riječ 'hej'", a ispod pjesme br. 36 "Gjurdjek nam je kres naložil" piše: "Poslije svakoga stiha pjeva se pripjev: 'Na Gjurdjevo na večer na večer.'" Ima

još pjesama ispod kojih piše da se neki od stihova u pjevanju ponavlja.

Rukopis je sastavljen od uglavnom kraćih lirskih pjesama, od kojih su neke poznate na širem hrvatskom kajkavskom prostoru pa ih se u raznim inačicama može čuti u različitim hrvatskim krajevima. Takve su primjerice pjesme: "Lepo ti je rano uraniti", "Polegala, polegala trava detelina", "Devojčica cvetje brala pak je zaspala".

3. Jezik i sadržaj rukopisne zbirke

Sve su pjesme napisane na kajkavskom narječju. U rjeđim slučajevima, vjerojatno pod utjecajem sve snažnijeg utjecaja štokavštine i marginalizacije kajkavštine u 19. stoljeću, u pokoju se pjesmu ubaci pokoji štokavski stih ili se unutar kajkavskoga stiha ubaci pokoja štokavska riječ. Primjer za to je pjesma br. 11 početnoga stiha "Tica sedi sred luga":

"Nemoj mene ustreliti
ja ti hoću povedati."
- Šta mi očeš povedati? -

Pjesma broj 29 stvorena je pod utjecajem slovenske kajkavštine:

"Skupa sme se stali fantiček moj.
Kaj pa bu za froštukel, fantiček moj."

Sadržajem su pjesme veoma raznolike. Većina je pjesama ljubavnoga karaktera. Pjeva se o tome da je grijeh djevojku ljubiti pa je ostaviti (br. 1, "Lepo ti je rano uraniti"), o tome kako se junaku u ljubavi ne može vjerovati (br. 2, "Šetala, šetala Nanika divojka"), kako je djevojka junaku nahranila konja (br. 3, "Polegala, polegala trava detelina"), o planiranju zajedničke budućnosti (br. 4 , "Jaše, jaše mlad junak"), o tuzi djevojke što se ljubljeni oženio drugom (br. 7, "Devojčica cvetje brala pak je zaspala"), o tome da nije dobro ženiti staru ženu (br. 11, "Tica sedi sredi luga").

Nekoliko je pjesama opterećeno trajnim nezadovljstvom hrvatskoga naroda što njime gospodare drugi narodi, ponajprije Madžari (br. 5, "Oj Dubice novi varaš!"). Motivi takvih pjesama vezani su primjerice uz majčinu tugu što je sina dala caru (br. 8, "Brodarkinja vodu gazi") ili što je sin poginuo u Budimu (br. 9, "Mladi prelučani sineka zaklali").

Nekoliko je pjesama inspiriranih vinom i vinskim radostima (br. 14, "Oj Marice krčmarice", br. 33, "Pi bratec pij", br. 34, "Le ga pij, le ga pij", br. 35, "Bog nam je stvoril zemlicu"), a jedna je pjesma u rukopisu prigodna, vezana uz pjev u prigodi blagdana i običaja Đurđeva (br. 36, "Đurđek nam je kres naložil").

Miholićeva zbirka lirskih pjesama nije objavljena u zbornicima Matice hrvatske, no rukopis je spomenut u šestom zborniku. Pod brojem 97 i uz naslov "Marko hoće Šokicu" na str. 391 stoji: "Štokavskih pjesama ovoga motiva ima medju Matičinim zbornicima vrlo mnogo, a kajkavska nalazi se u Miholića (iz Mikovca kraj Križevaca, br. 16) jedna od 12 stihova, u kojoj majka hoće, da ženi svoga sina Iveka.

"Ive s glavum kreće,
Magjarkinje neće;
Ive z glavum kreće,
Da Turkinje ne će;
Ive z glavum kreće,
Da on lubu oće."[5]

Zaključak

Bez obzira na sve neodumice oko identiteta zapisivača zbirke od 38 lirskih kajkavskih pjesama iz sela Mikovca u današnjoj općini Sveti Petar Orehovec, petnaestak kilometara udaljenog sjeverno od Križevaca prema Kalniku, činjenica je da je taj rukopis prva rukopisna zbirka lirskih pjesma iz križevačkoga kraja kojoj se zna točan lokalitet. Ranije su pjesme iz Križevaca zapisali Ivan Kukuljević Sakcinski (1847.) i Đuro Deželić sa suradnicima (1857. -1859.), ali bez istaknutih konkretnih lokaliteta, a kako su administrativne granice križevačkoga kraja u tom vremenu bile vrlo široke (Križevačka županija, Križevačka pukovnija), niti nije sigurno da je ta građa prikupljena baš u križevačkoj potkalničkoj sredini. Ova je zbirka nastala veoma rano, 1860. godine, a nakon poticaja Matice hrvatske na prikupljanje narodnih pjesama 1877. godine, dvadesetogodišnji je Stanko Miholić rukopis predao Matičinu uredništvu. U rukopisu su lirske kajkavske pjesme, nemaju naslov, već im se ime određuje po prvom stihu, svaka je pjesma zavedena pod rednim brojem i u njima prevladavaju tipični motivi lirske pjesme: ljubavna veselja i ljubavni jadi, vinske radosti te žal za sinovima koji se bore pod mađarskom krunom. Rukopis se čuva u zbirci Matice hrvatske u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU pod brojem MH 104. U cijelosti je prepisana, a prijepis se čuva u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF, rkp. 366.

[5] Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga šesta, sv. 2, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1914., str. 391.

Izvori i literatura

Gundrum Oriovčanin, Fran, Doček bana Jellačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848., Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1904., pretisak Ogranka Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1991.

Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga šesta, sv. 2, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1914., str. 391.

Narodne pjesme iz Mikovca, općina Sv. Petar pod žup. Križevci, 1877. (1860), MH 104, 48. str., prijepis IEF, rkp. 366.

Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 - 1925, Odbor za izdanje knjige, Zagreb, 1925., str. 188.

www.stenograf.hr

KAJKAVIAN ORAL LITERATURE NOTATIONS BY SLAVKO MIHOLIĆ

By Tanja Baran, Zagreb

Summary

The Kajkavian oral literature manuscript undersigned by Stanko Miholić and received by Matica hrvatska in Zagreb in 1877 is contextualized and analysed in the paper. It is about 38 lyrical poems in the Kajkavian dialect noted down and originating from the village Mikovec in the town of Križevci area. Questions are raised about the identity of the person who noted down the collection in the manuscript, and the manuscript matter is classified as to themes and content. The language is analysed as well as the lyrical poem style, and some characteristics of the manuscript are pointed out.

The conclusion is that the manuscript collection had been made in the inspiring atmosphere of the19th century when oral literature was widely noted down, and that it was handed over to Matica hrvatska following its invitation made in 1877 for collecting oral literature material throughout Croatia.

Key words: oral literature manuscript; lyrical poems; Kajkavian dialect; the town of Križevci area; Matica hrvatska

Prethodno priopćenje
UDK 726.54 : 7.03 : 271 Zagreb "16"-"17"
Primljeno 2019-02-27
Prihvaćeno za tisak 2019-11-28

PLURALIZAM STILOVA U SAMOSTANSKOJ ARHITEKTURI CRKVENIH REDOVA ZAGREBAČKOG PODRUČJA U 17. I 18. STOLJEĆU[1]

Anja Radelić, Zagreb

Sažetak

Autorica komparativno analizira pet samostana i samostanskih crkava podignutih u 17. i 18. stoljeću na području Zagreba i Remeta kako bi ih s obzirom na njihove različite arhitektonske karakteristike predstavila kao primjer pluralizma stilova u arhitekturi. Riječ je o samostanima franjevaca, kapucina, isusovaca, pavlina i klarisa, smještenih na Gornjem gradu, Kaptolu i u Remetama, koje u to doba nisu bile integralni dio grada. Pluralizam stilova u ovom slučaju označava prisutnost arhitektonskih oblika i elemenata koji su se tradicionalno pripisivali različitim stilovima, na više istovremenih novogradnji ili na pojedinačnoj građevini, kao rezultat taloženja povijesnih slojeva. S obzirom na dugu povijest intervencija na tim građevinama, fokus je na stanju kakvo je bilo u 17. i 18. stoljeću, koja su u povijesti umjetnosti uobičajeno obilježena kao barokna stoljeća. Prikazana je kratka povijest pojedinog samostana u relevantnom vremenskom okviru te su navedene osnovne prostorne i oblikovne karakteristike samostana i crkava. Usporedba je provedena s obzirom na urbanistički smještaj samostana, njihovu tlocrtno-prostornu dispoziciju te elevaciju i dekoraciju pojedinih dijelova kompleksa. U zaključku se nastoji obrazložiti vrsta i podrijetlo različitosti, a naglasak je stavljen na one primjere koji najbolje ilustriraju srodne ili kontrastne pojave. Rad nastoji ukazati na pluralizam stilova kao rezultat različitih okolnosti i svjesnih odabira naručitelja, odnosno navedenih crkvenih redova, čija je ingerencija nad pojedinim samostanom važan faktor koji se isprepleće s drugima i utječe na konačno arhitektonsko oblikovanje građevine.

Ključne riječi: pluralizam stilova; Zagreb; barokni samostani; franjevci; kapucini; isusovci; pavlini; klarise

[1] Rad je nastao akademske godine 2018./2019. u sklopu kolegija *Pluralizam stilova u arhitekturi 17. i 18. stoljeća* na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod mentorstvom prof. dr. sc. Dubravke Botice.

UVOD

Tijekom 17. i 18. stoljeća na širem zagrebačkom području djeluje pet crkvenih redova – isusovci, franjevci, kapucini, klarise i pavlini – njegujući vjerski život u samostanima. Arhitekturu tih samostana, kao i samostanskih crkava, karakterizira barokni stil gradnje, uveden novogradnjom i barokizacijom starijih zdanja. Njihova je građevna povijest složena, što zbog postanka na ostatcima starijih konstrukcija, što zbog nesreća koje su ih zadesile i obnova koje su uslijedile, a ponajviše zbog intervencija 19. i 20. stoljeća koje su višeput presudile arhitekturi ranijih razdoblja, osobito baroka. Međutim, na temelju različitih izvora moguće je rekonstruirati izgled zagrebačkih baroknih samostana, pa i usporediti varijacije stilova koje se na njima pojavljuju. Njih nužno i nije mnogo, ali s obzirom na vremensku i prostornu zgusnutost tih samostana, zanimljivo ih je promotriti. Općenito se može reći kako su te varijacije produkt različitih okolnosti, od (vjerojatno) različito školovanih graditelja do postojećih stanja koja su zatekli na zadatcima gradnje samostana, no treba naglasiti i ingerenciju različitih redova nad ovih pet samostana kao jedan od faktora koji se isprepleće s drugima i doprinosi takvom pluralizmu stilova. No, budući da pluralizam stilova ne podrazumijeva samo varijacije na više istovremenih gradnji već i slojevitost na svakoj pojedinačnoj, upravo će odnos prema zatečenom stanju odrediti mnoge njihove karakteristike i uvjetovati pojavu pluralizma stilova i na toj razini.

ARHITEKTURA ZAGREBAČKIH SAMOSTANA

Kraj 16. stoljeća izvorno srednjovjekovni franjevački samostan na Kaptolu dočekuje "bez braće u urušenim zidovima",[2] no kroz 17. stoljeće provest će se nad njim radikalna barokna obnova. Posebno je ovdje značajna obnova crkve kojoj su, iako je ostala unutar gotičkog perimetra, "u prvim desetljećima 17. stoljeća" (1607.-1620.[3]) u unutrašnjosti dozidani "visoki potpornjaci" (*Wandpfeileri*) koji nose novi svod i "renesansna galerija".[4] Zvonik crkve također je podignut u 17.

[2] Vitomir Belaj, Bonaventura Duda, Franjo Emanuel Hoško, "Zatočenici gesla 'mir i dobro'", u: *Mir i dobro : umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., 15.

[3] http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/749eb685f4eb54a3c1257f3e0048f892?OpenDocument (6.1.2019.)

[4] Katarina Horvat-Levaj, "Barokna franjevačka arhitektura provincija sv. Ladislava i sv. Ivana Kapistranskog", u: *Mir i dobro : umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000., 209.

stoljeću,[5] a 1731. dodana mu je barokna kapa.[6] Krila samostana grade se iznova od 1656. (južno krilo, osim kapele koja je kasnija -1684.)[7]) do 1696. (dovršeno istočno i zapadno krilo; a do tada je i kapela u južnom krilu već opremljena štukaturama).[8] Do najranije, 1645., godine na mjestu istočnog krila bio je, čini se, samo visoki zid. Uz crkvu je i tada postojalo sjeverno krilo (hodnik), obnovljeno nakon 1645.[9] Sva su krila imala po dva kata, pa je tako franjevački samostan do 1729. i gradnje biskupskog dvora, bio "jedina dvokatnica i najveći stambeni objekt na Kaptolu",[10] a njegove su najreprezentativnije prostorije Kapela sv. Franje i veliki refektorij.[11]

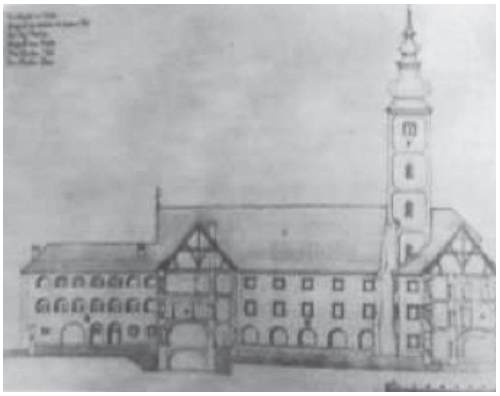

Slika 1: Ivan Either, nacrt franjevačkog samostana na Kaptolu (1790.)

Kapucini svoj gornjogradski samostan podižu 1618. uz stariju kapelicu Blažene Djevice Marije (14. st.).[12] Kapelicu su za potrebe samostanske crkve povećali i radikalno obnovili do 1631. kada je posvećena.[13] Izgled samostana i crkve poznat je ponajprije s Valvasorove grafike. Južno samostansko krilo uklopljeno je u gradski zid, a na jugozapadu je u kompleks samostanskog vrta uključena i srednjovjekovna kula. Iza samostanskih zgrada (na sjeverozapadu, orijentirana sjever-jug) nalazi se crkva "građena, izgleda, posve u skladu s pravilima reda": pročelje je zabatno s križem na vrhu, svetište je pravokutno, niže od broda i nad

[5] Dragan Damjanović, *Zagreb – arhitektonski atlas*, Zagreb: AGM, 2014., 50.

[6] Paškal Cvekan, *Kaptolski franjevci : kulturno-povijesni prikaz djelovanja franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, Zagreb: vlast. nakl., 1990., 116.

[7] Cvekan, 1990., 48.

[8] Horvat-Levaj, 2000., 208.

[9] Cvekan, 1990., 80.

[10] Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb: ŠK, 1986., 31.

[11] Damjanović, 2014., 49.

[12] Josipa Alviž, *Slikarstvo XVII. i XVIII. stoljeća u kapucinskim crkvama i samostanima u Hrvatskoj : doktorska radnja (mentor: Sanja Cvetnić)*, Zagreb, 2015., 20.

[13] Alviž, 2015., 21.

njime je toranj. Sudeći po jedinim sačuvanim ulomcima zida i prozora crkve,[14] elementi arhitekture starije crkve iskorišteni su u gradnji nove, odnosno starija je konstrukcija poslužila kao osnova nove. Ako je graditelj crkve uistinu poštivao pravila reda, glavno bi crkveno pročelje očekivano bilo jednostavno i raščlanjeno samo portalom i za kapucinske crkve tipičnim rasporedom prozora.[15] Ukoliko je i samostan građen po tim pravilima, morao je biti organiziran oko unutarnjeg dvorišta okruženog trima krilima i crkvom, a oko kojega su bili hodnici koji su omogućavali pristup prostorijama samostana, te imati dva kata (što, barem za južno krilo, potvrđuje i grafika).[16] No, može se naići i na mišljenje kako je zgrada uvijek bila jednokatna.[17] Spomenuti hodnici u klaustru bili su, čini se, arkade, a postojalo je i samostansko groblje. Cijeli kompleks izgorio je 1706. godine, ali je obnovljen i takav dočekao ukinuće reda.[18]

Isusovački je samostan na Gornjem gradu u doba požara koji je tamo harao 1645. godine većim dijelom bio sazdan od drveta te je jedini pošteđen ostao prvi kat južnog krila ("solidno" izgrađeno 1641.) s blagovaonicom i toranj na uglu kompleksa.[19] Obnova započinje iste godine, no nova krila grade se tek 1651. (istočno, uklopljeno u gradski bedem) i 1653. godine (zapadno).[20] Nakon još nekoliko nedaća koje su zadesile crkvu i samostan, podignuto je sjeverno krilo (1681.-1685.). Ono je u svoj istočni ugao inkorporiralo srednjovjekovnu kulu.[21] Otprilike istovremeno nad ulazom u (jednokatno) zapadno krilo postavljen je toranj sa satom,[22] a to je krilo bilo i mnogo uže od ostalih, jer je u njemu bio smješten samo hodnik.[23] Drugi kat južno krilo dobiva tek 1717., istočno i sjeverno dvije godine kasnije. Pročelja samostana urešena su "izrazito stilskim plastično-dekorativnim elementima".[24] Ranobarokna *Wandpfeiler* crkva sv. Katarine smještena tik do samostana posvećena je još 1632. godine, ali kako je kasnije stradavala zajedno sa samostanom, više je put obnavljana.[25] Od naknadnih interven-

[14] Alviž, 2015., 22.

[15] Alviž, 2015., 25.

[16] Alviž, 2015., 40.

[17] Dobronić, 1986., 195.

[18] Dobronić, 1986., 195.

[19] Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod I*, Zagreb : Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1969., 426.

[20] Đurđica Cvitanović, "Isusovačka arhitektura baroknog razdoblja u hrvatskim zemljama", u: *Isusovačka baština u Hrvata : u povodu 450-te obljetnice osnutka Družbe Isusove i 500-te obljetnice rođenja Ignacija Loyole*, Zagreb: MGC, 1992., 43.

[21] Zorica Janković, *Arhitektonska adaptacija bivšeg jezuitskog samostana u Zagrebu u "MGC" (Muzejsko-galerijski centar) : diplomski rad (mentor Ivo Maroević)*, Zagreb, 1992., 28.

[22] Vanino, 1969., 433.

[23] Janković 1992., 29.

[24] Cvitanović, 1992., 43.

[25] Vanino, 1969., 16.

cija valja spomenuti dogradnju Lauretanske kapele na južnoj strani crkve 1664.[26], oslikavanje glavnog pročelja likom svetice 1677.[27] te bočnih pročelja 1729. godine (crveni okviri otvora).[28]

Pavlinski samostan u Remetama postoji u svojim gotičkim oblicima još od 13. stoljeća, no 17. ga je stoljeće zateklo gotovo ruševnog pa povijest njegove barokne arhitekture zapravo počinje s godinom 1644. kada poglavar Martin Borković daje porušiti ostatke stare zgrade i dvije godine kasnije podići prvi kat zapadnog krila samostana "od crkvenog zvonika prema Korvinovoj kuli"[29] (inače pravokutnoj kuli podignutoj još 1485. za obranu samostana od Turaka[30]). Godine 1653. izgrađeno je istočno krilo s refektorijem, a između 1663. i 1668. dograđen je drugi kat samostana.[31] Otprilike usporedno s tim pothvatima, a svakako prije 1697., podignuto je i sjeverno krilo te je tako trima samostanskim krilima i crkvom zatvoren četverokut u kojemu je bilo prostrano dvorište. Međutim, s obzirom na duljinu istočnog krila, dodatno izduženog na sjever, i konstrukciju koja ga je dijagonalno izvan četverokuta spajala sa sjevernim krilom, taj je dio samostana dobio nešto razvedeniji oblik. Crkva i samostan bili su opasani zidom.[32] Stara crkva bila je također gotička i kao takva postojala je do 1722. godine, kada je produljenjem broda i dogradnjom novog pročelja postala tek dio nove crkve. Prostor pred crkvom uređen je 1739.[33] Uz južni zid crkve od 1645. stajala je kapela Blažene

Slika 2: Pavlinski samostan u Remetama, bakrorez (oko 1740.) (MGZ)

[26] Vanino, 1969., 482.

[27] Vanino, 1969., 472.

[28] Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2015., 52.

[29] Janko Barlé, *Remete : povijesni podaci o samostanu, crkvi i župi*, Zagreb: Naklada Marka Mileusnića, 1914., 18.

[30] Barlé, 1914., 13.

[31] Ante Stantić, "Kratak pregled povijesti remetske crkve i samostana", u: *Kaj*, br. 3–5, 1977., 90.

[32] Barlé, 1914., 20.

[33] Barlé, 1914., 33.

Djevice Marije, uz napomenu da je 1744. srušena i nanovo podignuta.[34] Stari zvonik je u 17. stoljeću obnovljen i povišen te su probijeni novi otvori,[35] a barokna kapa stavljena je 1691.[36] Zvonik je, inače, bio i oslikan.[37] Poslije navedenih zahvata samostan do ukinuća reda 1787. nije doživio veće pregradnje.[38]

Samostan klarisa na Gornjem gradu građen je od 1647. do 1650. godine, a Crkva sv. Trojstva smještena uz jugozapadni ugao samostana od 1658. do 1669. Krila samostana nejednake su duljine (doduše, istočno krilo, sraslo s gradskim zidinama, dodatno je produljeno na sjever tek krajem 17. stoljeća[39]), a tlocrt dvorišta nepravilan. Otvoreno predvorje iz kojeg se ulazilo u samostan nalazilo se na njegovoj sjevernoj strani, a tamo se nalazila i škola te srednjovjekovna kula Popov toranj koja je postala integralni dio kompleksa. Radi prirode reda klarisa i njegove zatvorenosti, u predvorju, odnosno u prvom samostanskom dvorištu, bilo je nužno sagraditi dva parlatorija, a tamo je bila i loža vratarice. Iz istog razloga

Slika 3: Valvasorova grafika s prikazanim samostanima kapucina, isusovaca, klarisa i franjevaca

[34] Barlé, 1914., 47.

[35] Barlé, 1914., 42.

[36] Stantić, 1977., 90.

[37] Ivana Matoković, *Pavlinski samostan i crkva Majke Božje Remetske u Remetama : konzervatorsko-restauratorska obnova : diplomski rad*, Zagreb, 1995., 13.

[38] Barlé, 1914., 20.

[39] Dobronić, 1986., 270.

je zapadno krilo prema ulici (izuzevši ulaz u crkvu i "dva prozora kora" na jugu samostanskog pročelja) bilo potpuno zatvoreno, a oslikanim otvorima "iluzioniran stvarni sadržaj". Istočno, južno i zapadno krilo samostana prema klaustru bila su otvorena arkadama. Crkva sestara klarisa bila je jednostavna jednobrodna građevina nepravilne orijentacije s jednom kapelom na istočnom zidu i svetištem užim od broda, a sa samostanom ju je povezivao kor i zvonik u čije se prizemlje ulazilo iz refektorija u južnom krilu samostana.[40] Samostan i crkvu oštetilo je nekoliko požara,[41] ali s obzirom na poznato stanje teško je detektirati eventualne njima uzrokovane promjene u arhitekturi.

URBANISTIČKI SMJEŠTAJ[42]

Urbanistički smještaj kao aspekt stila može se dovesti u pitanje, no činjenica je da on u slučaju zagrebačkih baroknih samostana reflektira odnos nove arhitekture prema tradicionalnim idejama i pravilima i afirmaciju postojećih gradskih struktura kao rezultata urbanizama starijih stilova. Također, uzrokuje pojave različitih arhitektonskih formi te pokazuje različite doprinose razvoju novog urbanizma, koji, dakle, nosi odlike stila.

Ovdje spomenuti redovi koji su podizali nove samostane u 17. stoljeću, a imali su svoje srednjovjekovne samostane (ili njihove ostatke) na zagrebačkom području, slijedili su njihove postojeće lokacije. U slučaju franjevačkog samostana to je, dakle, reprezentativna lokacija unutar naselja, ali tradicionalni smještaj uz gradska vrata u skladu s propovjedničkim značajkama reda.[43] Pavlini pak predstavljaju drugi pol, jer kao pustinjački red tradicionalno biraju lokaciju izvan grada. Ta činjenica sa sobom nosi rizik izloženosti napadima i nužnost utvrđivanja kompleksa – stoga je pavlinski samostan jedini od navedenih koji sredinom 17. stoljeća za sebe podiže nove fortifikacijske strukture.[44] Ostali redovi sa svojim samostanima na Gornjem gradu, baš naprotiv, iako vrlo skloni i zahvalni na mogućnosti da iskoriste srednjovjekovnu strukturu gradskog zida kao osnovu barem jednog krila samostana,[45] "rastaču fortifikacije" otvarajući prozore svojih

[40] Draginja Jurman-Karaman, "Zgrada muzeja grada Zagreba: bivši samostan klarisa", u: *Čovjek i prostor*, sv. 2., br. 37., 1955., 2.

[41] Dobronić, 1986., 270., 272.

[42] Elementi analize (ovdje kao kategorije usporedbe i podnaslovi) dijelom su preuzeti iz Horvat-Levaj, 2000.

[43] Horvat-Levaj, 2000., 207.

[44] Stantić, 1977., 89.

[45] Katarina Horvat-Levaj, "Arhitektura", u: Katarina Horvat-Levaj, Doris Baričević, Mirjana Repanić-Braun, *Akademska crkva sv. Katarine u Zagrebu*, Zagreb: IPU, 2011., 42.

ćelija i drugih prostorija u debelim gradskim bedemima.[46] Svi su, dakle, gornjogradski samostani naslonjeni na gradski zid koji su integrirali u svoje novogradnje, a i uglavnom su, poput franjevaca na Kaptolu, svoj smještaj pronalazili u blizini gradskih vrata (klarise i kapucini).

Druga je važna odlika dijela baroknih zagrebačkih samostana formiranje javnog prostora. To je ideja urbanizma kakav prvenstveno u Zagrebu promiču isusovci, koji uređuju trg pred samostanom i crkvom, čak žrtvujući pritom vlastito građevinsko zemljište. Takav je odnos prema prostoru, po nekima, postao "prototip baroknom arhitektonskom oblikovanju" te je, prema Horvat-Levaj (2011.), prihvaćen i od drugih samostana na Gornjem gradu.[47] Međutim, tu bismo tvrdnju morali uzeti s rezervom, s obzirom na već poznatu zatvorenost klarisa (koje su prema ulici jedva otvorile prozor, a kamoli oblikovale trg) i nedovoljno dobro poznatu situaciju kapucinskog samostana. Pri tome se može uzeti u obzir i činenica da je po pravilima gradnje kapucinskog reda određeno da bi njihovi kompleksi trebali zidom biti ograđeni od ostatka urbanog tkiva,[48] no ni to, dakle, nije moguće ustvrditi u slučaju zagrebačkog samostana. S obzirom na hodočasničku ulogu remetske crkve, čak su se i pavlini u 18. stoljeću upustili u intervenciju uređenja prostora pred crkvom, koji je tada uistinu djelovao poput malog trga. Prostor su ogradili zidom, na sredinu postavili stup s kipom sv. Simona Stilite te još nekoliko skulptura uokolo.[49]

Slika 4: Maketa isusovačkog samostana (MGZ)

TLOCRTNO-PROSTORNA DISPOZICIJA

Tlocrtna rješenja ovih samostanskih sklopova razlikuju se po broju i razmještaju krila, pozicioniranju crkve i zvonika u odnosu na samostan te samom tipu tlocrta crkve. Ove su razlike katkad rezultat isključivo slučajnih okolnosti poput

[46] Horvat-Levaj, 2011., 46.
[47] Horvat-Levaj, 2011., 46.
[48] Alviž, 2015., 40.
[49] Barlé, 1914., 33.

nagiba terena, katkad pravila gradnje pojedinog reda, a katkad i utjecaja drugih suvremenih gradnji.

Svi su zagrebački sklopovi višekrilni i organizirani oko klaustra, kako je za samostan i uobičajeno. Kapucinski samostan imao je, čini se, tri krila, a na zapadu je klaustar većim dijelom zatvarala crkva. Ideja pravokutnog samostanskog dvorišta zatvorenog trima krilima i crkvom kapucinima je, kao i druga pravila gradnje, usađena još Konstitucijama reda iz sredine 16. stoljeća, a recentnije objelodanjena u traktatu Antonija iz Pordenonea 1603. i 1607. godine.[50] Isti broj krila i crkva na sjeveru očekivana su tlocrtna dispozicija i franjevačkih samostana,[51] a samostan na Kaptolu prati ju uz dodatak užeg sjevernog krila uz crkvu. Slična je situacija i u Remetama, s time da je crkva tamo zatvorila južnu stranu klaustra. Ostali sklopovi bili su četverokrilni (za samostan klarisa nekada se može pročitati da se radi o peterokrilnom sklopu[52]), katkad s nešto razvedenijim tlocrtima koji su, kao primjerice kod isusovaca i klarisa, u potpunosti integrirali srednjovjekovne kule. U klaustru franjevaca, kapucina i klarisa bile su otvorene arkade. Za isusovački je samostan u prostornom smislu još značajna i igra volumena koja je postignuta različitim visinama krila nakon dogradnje katova u 18. stoljeću.

Smještaj crkve uglavnom je bio određen postojanjem starije crkve, što je naročito odgovaralo onim redovima koji su držali do tradicionalne (pravilne) orijentacije crkava poput franjevaca.[53] Drugačije orijentirane crkve mogle su se u Zagrebu naći samo kod klarisa i kapucina. Isusovci su pak nastojali u svojim sklopovima najveći naglasak staviti na crkvu,[54] a to su postigli i nekonvencionalnom prostornom komunikacijom crkve i samostana, gdje crkva samostan dodiruje samo svetištem, a ne cijelim svojim bočnim zidom kako je drugdje uobičajeno.[55] Crkva klarisa sljubljena je pak sa samostanom onim zidom gdje bismo očekivali glavno pročelje. To rješenje omogućilo je sestrama da kroz kor prate misu ne izlazeći iz samostana, a asocira na mnogo starija rješenja. Zvonici su bili raznoliko raspoređeni, ali zanimljivo je istaknuti zvonik franjevaca koji je, ponovno se čvrsto oslanjajući na tradiciju, smješten u untarnjem uglu između svetišta crkve i samostana[56] te primjer kapucinske crkve koja po pravilima reda nije niti trebala imati istaknutiji zvonik, već samo drveni tornjić nad svetištem.[57] Sasvim odskače

[50] Alviž, 2015., 40.

[51] Horvat-Levaj, 2000., 208.

[52] http://www1.zagreb.hr/zagreb/galerijakd.nsf/VO/05D295BCFD094FCDC1257F3E0048F71B?OpenDocument (7.1.2019.)

[53] Horvat-Levaj, 2000., 208.

[54] Cvitanović, 1992., 41.

[55] Horvat-Levaj, 2011., 31.

[56] Horvat-Levaj, 2000., 208.

[57] Alviž, 2015., 44.

ponovno isusovačka crkva koja je trebala dobiti dva zvonika na pročelju, inače karakteristična za rani barok austrijskog, slovačkog i mađarskog područja, no čija gradnja nije ostvarena.[58]

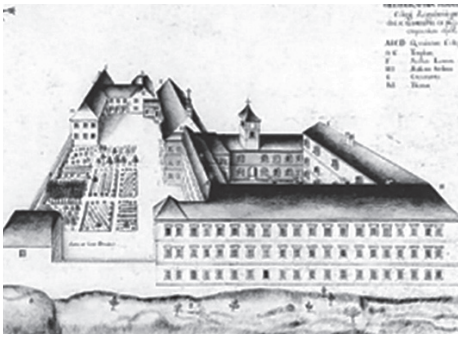

Slika 5: Sklop isusovačkog samostana

Slika 6: Maketa samostana klarisa (MGZ)

Tlocrtni tip crkve posebno je zanimljiva kategorija kada je riječ o stilu. U kontekstu zagrebačkih baroknih samostanskih crkava naročito se ističu franjevačka i isusovačka crkva. Tlocrtni tip crkve s bočnim parovima kapela, takozvane *Wandpfeiler* crkve, uzima se kao rješenje koje je iz svog južnonjemačkog ishodišta stiglo u Zagreb upravo preko isusovaca pa se potom prenijelo i na druge samostanske crkve, konkretnije franjevačku.[59] Točno je kako su te dvije zagrebačke crkve u svojoj tlocrtnoj organizaciji zapravo isti tip, no valja imati na umu kako je isusovačka crkva ustvari novogradnja, dok su franjevačkoj kapele naknadno uzidane u gotički perimetar crkve. Također, kronologija gradnje dovodi u pitanje prvu primjenu ovakvog rješenja na prostoru Zagreba, pri čemu treba imati na

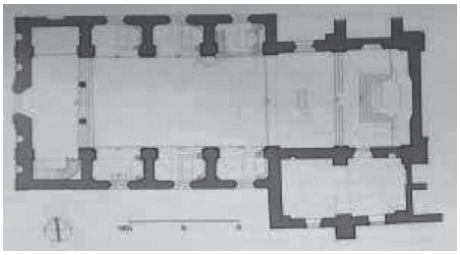

Slika 7: Tlocrt isusovačke crkve

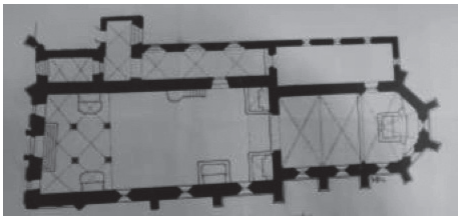

Slika 8: Tlocrt pavlinske crkve

[58] Horvat-Levaj, 2011., 98.
[59] Horvat-Levaj, 2011., 105.

umu i sličnosti s franjevačkom crkvom u Beču (1603.-1611.)[60]. Za isusovačku crkvu specifična je i Lauretanska kapela dograđena s južne strane crkve.[61] Pavlinska crkva uz produljenje broda i novo pročelje zapravo ostaje u svojoj gotičkoj formi, jednako kao i kapucinska. Crkva klarisa jednostavna je građevina bez velikih stilskih akcenata.

ELEVACIJA I DEKORACIJA

Konačno, pluralizam stilova možda se najbolje očituje u elevaciji građevina, i to u slučaju ovdje promatranih pet samostana posebno u elevaciji crkava i dekoraciji njihovih pročelja.

Samostanska pročelja bila su najčešće jednoliko ritmizirana jednostavno profiliranim otvorima uz iznimku portala. Pri tome treba obratiti pažnju na profilacije prozora isusovačkog samostana koje odgovaraju talijanskoj renesansi 15., a bliže Zagrebu mogu se susresti još jedino u Mađarskoj početkom 16. stoljeća. I portal samostana "odaje renesansnog graditelja".[62] Zanimljivo je i oslikavanje

Slika 9: Prozor u klaustru isusovačkog samostana

Slika 10: Uličnо pročelje samostana klarisa

[60] Horvat-Levaj, 2000., 209.
[61] Vanino, 1969., 482.
[62] Dobronić, 1986., 234.

pročelja samostana na primjeru klarisa, što je rijetkost i "kod nas gotovo nepoznato".[63] Svođenje samostanskih prostorija nije se naročito razlikovalo te je većinom bila riječ o bačvastim svodovima, negdje križnim, negdje sa susvodnicama. Posebno monumentalan i dekorativan svod nalazi se u refektoriju franjevačkog samostana, a raskošan refektorij vjerojatno su imale i klarise.

Crkve isusovaca, pavlina i franjevaca imale su jednaku visinu svetišta i broda, dok kod klarisa i kapucina to nije bio slučaj. U elevaciji isusovačke crkve zanimljivi su visoki lukovi kapela koji prekidaju građe, što je inače specifično obilježje srednjoeuropske barokne sakralne arhitekture. Također, "manirističku ambivalentnost"[64] predstavljaju empore u zoni svoda, koje uzor možda nalaze u zagrebačkoj katedrali.[65] Valja ponovno naglasiti sličnost s franjevačkom crkvom, gdje su također bile prisutne empore.[66] Interijer kapucinske crkve karakterizirala je, pak, "modificirana gotika plošnih oblika", što je predstavljalo konzervativni pol ondašnje arhitekture.[67] Treba spomenuti da su kapucini vjerojatno zadržali neke izvorne gotičke elemente, poput ranije spomenutog prozora. Isto vrijedi i

Slika 11: Interijer isusovačke crkve

Slika 12: Prozor kapucinske crkve

[63] Jurman-Karaman, 1955., 2.

[64] Horvat-Levaj, 2011., 71.

[65] Horvat-Levaj, 2011., 96.

[66] Horvat-Levaj, 2011., 105.

[67] Anđela Horvat, "Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj", u: Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Anđela Horvat, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Odjel za povijest umjetnosti centra za povijesne znanosti, 1982., 21.

za franjevce, a pogotovo za pavline, čija je crkva zadržala čitavo gotičko svetište s prozorima, kontraforima i svodovima. O crkvi klarisa nema dovoljno podataka za usporedbu.

Izgled glavnog pročelja franjevačke crkve može se samo pretpostaviti u analogiji s drugim franjevačkim crkvama, što bi značilo da je pročelje kaptolske crkve bilo plošno tretirano s izuzetkom portala i, moguće, skulptura u nišama.[68] Zabatno pročelje isusovačke crkve, iako nikad dovršeno s planirana dva zvonika, također je prilično plošno, ali ipak s naglašenim odrazom unutrašnje organizacije prostora.[69] I njega karakteriziraju plastičniji portal i skulpture u nišama. Zanimljiv je podatak da je na pročelju navodno bio naslikan lik sv. Katarine. Općenito, takav tretman vanjštine austrijske je provenijencije.[70] Glavno pročelje crkve pavlinskog samostana također je bilo zabatno, uz dodatak voluta. Ono je svoj uzor vjerojatno našlo u Lepoglavi, budući da je pročelje tamošnje crkve postalo "model pavlinskog pročelja", a riječ je o rješenju koje "proistječe iz logike unutrašnjeg prostora

Slika 13: Pročelje isusovačke crkve nakon potresa

Slika 14: Pročelje pavlinske crkve nakon potresa

[68] Horvat-Levaj, 2000., 209.
[69] Horvat-Levaj, 2011., 61.
[70] Horvat-Levaj, 2011., 102.

gotičke crkve, iz gotičke prostorne elevacije".[71] I pročelje kapucinske crkve zabatno je, a pretpostavlja se da je kao i ostatak kompleksa građeno po pravilima reda, dakle da je imalo portal, dva velika pravokutna prozora, veliki okulus na sredini te tri manja uz sam rub zabata, bez osobite dekoracije.[72]

Crkva klarisa, kako je prethodno opisano, glavno pročelje zapravo ima na svom zapadnom, dužem zidu i, sudeći po maketi u Muzeju grada Zagreba, ono se oblikovanjem ne ističe mnogo. Zanimljivo je da su na bridovima zidova oslikani crveni pravokutnici koji imitiraju rustiku, a tako nešto javilo se i na bočnim pročeljima isusovačke crkve, tamo čak i oko otvora. U tom kontekstu treba se sjetiti i oslikanog pavlinskog zvonika.

Slika 15: Prozor na isusovačkoj crkvi

Od dekoracije interijera valjalo bi još spomenuti *stucco* koji se javlja samo u isusovačkoj crkvi i franjevačkom samostanu. Oba spadaju među najljepše štukature u sjevernoj Hrvatskoj; u Sv. Katarini djelo su Antona Josepha Quadrija iz obitelji štukatera koja korijene vuče iz Milana,[73] a autor onih u Kapeli sv. Franje u kaptolskom samostanu nepoznat je.[74]

[71] Đurđica Cvitanović, "Arhitektura pavlinskog reda u baroku", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj, 1244-1786: slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba*, Zagreb: Globus, 1989., 116.

[72] Alvíž, 2015., 25.

[73] Damjanović, 2014., 68.

[74] Cvekan, 1990., 51.

ZAKLJUČAK

Pluralizam stilova na primjeru baroknih samostana pet crkvenih redova zagrebačkog područja očituje se na dvije razine. Jedna je ona na kojoj su kao rezultat različitih okolnosti i utjecaja na istom prostoru u isto vrijeme nastale različite forme i interpretacije oblika. Taj se pluralizam možda najbolje očituje na primjerima utvrđenog pavlinskog samostana, isusovačkog samostana razigranih volumena i urbanističkoj intervenciji vezanoj uz njega, različitih tipova samostanskih crkava uz poseban naglasak na isusovačku i franjevačku, različitih prostornih dispozicija crkava među kojima se ističe crkva klarisa, te konačno i na primjeru naizgled zastarjelog tipa profilacija otvora isusovačkog samostana i generalno različitih tretmana samostanskih i crkvenih pročelja. Tome se može pribrojiti i oblikovanje novogradnji pod utjecajem tradicije i pravila vlastitoga reda, što naročito vrijedi za kapucine i klarise, no nije nevažno niti franjevcima. Druga razina je ona koja se tiče stilske slojevitosti građevina i odnosa pojedinog reda prema arhitektonskoj baštini svojih prethodnika. Svi su ovi samostani na neki način srasli sa starijim strukturama i to se u pravilu može pripisati želji za uštedom i povećanjem svojih prostora. No, neki su redovi pri tome ostavili mnogo prostora starijem stilu (redovito gotici) za suživot s novim, baroknim oblikovanjem građevine. To se posebno odnosi na crkve kapucina i pavlina. Konačno se može zaključiti kako varijacija koje su neupitno stilskog karaktera nema mnogo, no sve pobrojene razlike u nekoj su mjeri ipak odraz želja i stavova naručitelja (redova) koje su graditelji i umjetnici za njih proveli u djelo. Sjetimo li se jedne od definicija stila koja je upravo na tom tragu, možemo ih bez zadrške smatrati pluralizmom stilova.

POPIS LITERATURE

Josipa Alvir, *Slikarstvo XVII. i XVIII.stoljeća u kapucinskim crkvama i samostanima u Hrvatskoj : doktorska radnja (mentorica Sanja Cvetnić)*, Zagreb, 2015.

Janko Barlé, *Remete : povijesni podaci o samostanu, crkvi i župi*, Zagreb: Naklada Marka Mileusnića, 1914.

Vitomir Belaj, Bonaventura Duda, Franjo Emanuel Hoško, "Zatočenici gesla 'mir i dobr'", u: *Mir i dobro : umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Đurđica Cvitanović, "Arhitektura pavlinskog reda u baroku", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj, 1244-1786: slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba,* Zagreb: Globus, 1989.

Đurđica Cvitanović, *"Isusovačka arhitektura baroknog razdoblja u hrvatskim zemljama", u: Isusovačka baština u Hrvata : u povodu 450-te obljetnice osnutka Družbe Isusove i 500-te obljetnice*

rođenja Ignacija Loyole, Zagreb: MGC, 1992.

Paškal Cvekan, *Kaptolski franjevci : kulturno-povijesni prikaz djelovanja franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu,* Zagreb: vlast. nakl., 1990.

Dragan Damjanović, *Zagreb – arhitektonski atlas,* Zagreb: AGM, 2014.

Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas,* Zagreb: ŠK, 1986.

Anđela Horvat, *"Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj",* u: Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Anđela Horvat, *Barok u Hrvatskoj,* Zagreb: Odjel za povijest umjetnosti centra za povijesne znanosti, 1982.

Katarina Horvat-Levaj, "Barokna franjevačka arhitektura provincija sv. Ladislava i sv. Ivana Kapistranskog", u: *Mir i dobro : umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja,* Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Katarina Horvat-Levaj, "Arhitektura", u: Katarina Horvat-Levaj, Doris Baričević, Mirjana Repanić-Braun, *Akademska crkva sv. Katarine u Zagrebu,* Zagreb: IPU, 2011.

Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura,* Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.

Zorica Janković, *Arhitektonska adaptacija bivšeg jezuitskog samostana u Zagrebu u "MGC" (Muzejsko-galerijski centar) : diplomski rad (mentor Ivo Maroević),* Zagreb, 1992.

Draginja Jurman-Karaman, "Zgrada muzeja grada Zagreba: bivši samostan klarisa", u: *Čovjek i prostor,* sv. 2., br. 37., 1955.

Ivana Matoković, *Pavlinski samostan i crkva Majke Božje Remetske u Remetama : konzervatorsko-restauratorska obnova : diplomski rad,* Zagreb, 1995.

Ante Stantić, *"Kratak pregled povijesti remetske crkve i samostana",* u: Kaj, br. 3–5, 1977.

Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod I,* Zagreb : Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1969.

http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/749eb685f4eb54a3c1257f3e0048f892?OpenDocument (6.1.2019.)

http://www1.zagreb.hr/zagreb/galerijakd.nsf/VO/05D295BCFD094FCDC1257F3E0048F71B?OpenDocument (7.1.2019.)

POPIS ILUSTRACIJA

Slike 1, 13: Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas,* Zagreb: ŠK, 1986.

Slike 2, 4, 6: stalni postav Muzeja grada Zagreba (fotografirala Anja Radelić, 5.1.2019.)

Slika 3: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fa/Zagreb-Valvasor.jpg (9.1.2019.)

Slika 5: Đurđica Cvitanović, "Isusovačka arhitektura baroknog razdoblja u hrvatskim zemljama", u: *Isusovačka baština u Hrvata : u povodu 450-te obljetnice osnutka Družbe Isusove i 500-te obljetnice rođenja Ignacija Loyole,* Zagreb: MGC, 1992.

Slike 7, 11: Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura,* Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.

Slika 8: Janko Barlé, *Remete : povijesni podaci o samostanu, crkvi i župi,* Zagreb: Naklada Marka Mileusnića, 1914.

Slike 9, 10, 12, 15: fotografirala Anja Radelić 5.1.2019.

Slika 14: Dragan Damjanović, "Herman Bollé i restauracija župne (ranije pavlinske) crkve u Remetama nakon potresa 1880. godine", u: *Croatica Christiana periodica,* sv. 35., br. 68, 2011.

PLURALISM OF STYLES IN 17TH AND 18TH ZAGREB AREA MONASTERY ARCHITECTURE INFLUENCED BY THE IMPACT OF DIFFERENT CHURCH ORDERS

By Anja Radelić, Zagreb

Summary

The author comparatively analyses five monasteries and churches during the 17th and 18th centuries in Zagreb and Remete to present their different architectural features as an example of pluralism of styles in architecture. Those are the monasteries of the Franciscan, Capuchin, Jesuit, Pauline and Clarisse orders, located at Gornji grad, Kaptol and Remete - that were not an integral part of the city during those times. In this case, pluralism of styles implies the presence of architectural forms and elements that would traditionally be considered part of different architectural styles in a number of almost simultaneously erected buildings, or in one building at a time, accumulating results of transformations through history. Considering a long history of such interventions on Zagreb monasteries, the focus is on their 17th and 18th century phase, especially since those centuries are usually referred to as Baroque. In this time-frame, a short history of each monastery has been presented, and the main characteristics of space and architectural forms of the monasteries and churches mentioned. The comparison has been made considering aspects of urbanism, ground plan types and spatial relations, elevation and decoration of certain parts of each monastery complex.

The conclusion aims to explain various sorts and origins of divergence, with special stress on those examples that illustrate very similar or quite opposing occurrences. The aim of the paper is to show that pluralism of styles can occur as a result of different circumstances and as conscious decisions of a commissioner. Among other factors, the authority of different church orders in this case may have played a significant role in making decisions that resulted as pluralism in monastery architectural features.

Key words: pluralism of styles; Zagreb; Baroque monasteries; Franciscan order; Capuchin order; Jesuit order; Pauline order; Clarisse order

Prijevod: *autorica*

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo Franjo Horvat Kiš Lobor i Općina Lobor – raspisuju

15. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.
Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.
Radove napisane u računalnom obliku (CD + ispis) valja poslati na adresu: KAJKAVSKO SPRAVIŠČE / ČASOPIS KAJ, 10000 Zagreb, Ilica 34 (s naznakom: Za natječaj – hrvatski književni putopis), ili na e-mail adresu: bozica.kaj@gmail.com najkasnije do 5. srpnja 2021. godine.
Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

17. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenu prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku – CD + ispis) valja poslati na adresu Uredništva i Nakladnika
do 5. srpnja 2021. godine: KAJKAVSKO SPRAVIŠČE / ČASOPIS KAJ, 10000 Zagreb, Ilica 34 (za Natječaj: kajkavska proza), ili na e-mail: bozica.kaj@gmail.com
Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

Izvorni znanstveni rad
UDK 94(497.5) : 329.275 (Josipović 1848/1849)
Primljeno 2019-01-05
Prihvaćeno za tisak 2019-11-28

PRILOG ŽIVOTOPISU ANTUNA DANIJELA JOSIPOVIĆA: ANTUN DANIJEL JOSIPOVIĆ U REVOLUCIJI 1848./1849. GODINE

Arijana Kolak Bošnjak, Zagreb

Sažetak

U radu se na temelju novih izvora rekonstruira djelovanje Antuna Danijela Josipovića tijekom revolucionarnih događanja 1848. i 1849. godine te odnos hrvatske politike i javnosti prema njemu. Antun Danijel Josipović bio je tijekom 1840-ih, za vrijeme žestokih političkih sukoba između iliraca (narodnjaka) i promađarskih pristalica u Hrvatskoj, vođa turopoljskog seljačkog plemstva, koje je pristajalo uz "Horvatsko-vugersku stranku", a od 1845. bio je i jedan od vođa te stranke. Isticao se svojim angažmanom u konkretnim političkim akcijama poput agitacije i organiziranja plemstva pri izborima za službe u zagrebačkoj županiji, ali i svojim promišljanjima o hrvatsko-ugarskom savezu, koja je artikulirao u svojim saborskim nastupima. Josipović je kao od ranije poznati pristalica Mađara Hrvatsku napustio već krajem travnja 1848. godine i otišao u Mađarsku. U Mađarskoj je aktivno podupirao mađarsku revoluciju te je zbog toga nakon njezina sloma uhićen, i to tek 1850. godine, tj. nakon nešto više od pola godine bijega. Na peštanskom vojnom sudu osuđen je na smrt zbog veleizdaje, a zatim je općom amnestijom 1860. pušten na slobodu i više se nije politički aktivirao.

Ključne riječi: Antun Danijel Josipović; "mađaroni"; hrvatski emigranti; revolucija 1848./1849.; vojni sud

Antun Danijel Josipović bio je tijekom 1840-ih, za žestokih političkih sukoba između iliraca (narodnjaka) i promađarskih pristaša u Hrvatskoj, vođa turopoljskog seljačkog plemstva, koje je pristajalo uz Horvatsko-vugersku stranku, a od 1845. bio je i jedan od vođa *Horvatsko-vugerske stranke*. Isticao se svojim angažmanom kako u konkretnim političkim akcijama poput agitacije i organiziranja plemstva pri izborima za službe u zagrebačkoj županiji, ali i svojim promišljanjima o hrvatsko-ugarskom savezu, koja je artikulirao u svojim saborskim nastupima. Ilirci (narodnjaci) smatrali su ga najžešćim političkim protivnikom te su ga

diskreditirali i na osobnoj i na političkoj razini napose u tisku, koji je uglavnom bio u njihovim rukama.[1]

Unatoč tome što je A. D. Josipović u prosincu 1846. po vladarevu nalogu suspendiran s funkcije turopoljskog komeša, a u travnju 1847. i službeno smijenjen, iste 1847. godine izabran je za zastupnika Turopoljskog kotara za predstojeći Ugarski sabor.[2] Bio je to posljednji hrvatsko-ugarski staleški sabor tijekom čijeg zasjedanja je izbila revolucija, u ožujku 1848. godine, koja je promijenila društveno-politički sustav Habsburške Monarhije, pa tako i Ugarske i Banske Hrvatske. Na spomenutom saboru Josipovićev glavni zadatak bio je osporiti legitimitet hrvatskih zastupnika argumentirajući svoje tvrdnje time da nisu izabrani na zakonit način, jer u njihovom izboru nije sudjelovalo plemstvo misleći pri tome prije svega na turopoljske plemiće jednoselce, koji su još 1845. godine izgubili pravo sudjelovanja u radu Hrvatskog sabora, a i na situaciju da Zagrebačka županije nije poslala svoje zastupnike na Hrvatski sabor 1847. godine. Slijedom toga zahtijevao je da Donji dom, tj. Staleška kuća Ugarskog sabora osnuje odbor koji će ispitati hrvatske smutnje i predložiti način njihova rješavanja, što je i prihvaćeno pa je prema tom odboru upućen zahtjev da se Zagrebačkoj županiji, kojom su politički vladali hrvatske promađarske pristaše tzv. mađaroni, podijeli pravo da pošalje svoje zastupnike na Ugarski sabor. Taj odbor nije zaključio svoje djelovanje, jer je tijekom zasjedanja Sabora izbila revolucija.[3]

Revolucija, koja je najprije izbila u zapadnoj Europi, poput požara se proširila prema istoku te je u Beču 13. ožujka 1848. pokosila omraženog kancelara Metternica. Na prve vijesti o revolucionarnim kretanjima u Europi Lajos Kossuth održao je 3. ožujka 1848. u Ugarskom saboru govor u kojem je za loše političko, gospodarsko i društveno stanje u Monarhiji optužio bečku birokraciju te je iznio zahtjev za ukidanjem postojećeg feudalnog sustava, odnosno kmetstva kao njegova glavnog obilježja, uvođenje političkih sloboda i predstavničkog izbornog sustava, slobodu tiska i udruživanja te je predložio i nacrt reprezentacije u kojoj je kao glavni zahtjev istaknuo dopuštenje za osnivanje samostalne mađarske vlade. Ugarski sabor prihvatio je sadržaj reprezentacije te je dogovoreno da se jedno poslanstvo sastavljeno od članova sabora uputi vladaru u Beč i odnese

[1] Više: Kolak Bošnjak, Arijana. 2012. *Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.* Zagreb: neobjavljeni doktorski rad, 73-75.

[2] *Isto*, 176-177.

[3] Laszowski, Emilij. 1910. *Povijest plemenite općine Turopolje nekoć Zagrebačko polje zvane*, sv. 1. Zagreb: Tiskom Antuna Scholza, 202-204. Šokčević, Dinko. 2006. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić, 142. Kolak Bošnjak A., *Horvatsko-vugerska stranka*, 177-178. *Hrvatski državni sabor 1848.* (dalje: *HDS 1848.*), sv. 2. 2007. Priredili Iskra Iveljić, Josip Kolanović, Nikša Stančić. Zagreb: FFpress, br. 2, 44-46.

spomenutu reprezentaciju. U tom poslanstvu, tj. svečanoj deputaciji našao se i A. D. Josipović.[4] On je dakle na samom početku mađarske revolucije koja je buknula u Pešti 15. ožujka 1848. godine, sudjelovanjem u spomenutoj deputaciji potvrdio svoju potporu Mađarima. Josipović je bio do kraja spomenutog saborskog zasjedanja u Požunu. U saborskoj raspravi o *indigenatu*, tj. državljanstvu ili kako se govorilo u 19. stoljeću - *udomljenju,* bilo je predloženo da se kao jedan od uvjeta za strance stavi poznavanje mađarskoga jezika. Hrvatski poslanici tom su se usprotivili i očitovali su pravo Trojedne Kraljevine, tj. Hrvatskog sabora da sam podjeljuje indigenat po svojim uvjetima, čemu se Josipović žestoko suprotstavio potvrđujući svoja ranija stajališta o nužnosti učenja mađarskog jezika i prihvaćanje Ugarske kao jedinstvene mađarske zemlje.[5] Zatim se 4. travnja 1848. izjasnio i protiv "Narodnih zahtijevanja"[6] donesenih u Zagrebu 25. ožujka 1848. godine, iako su u tom trenutku njegovi politički istomišljenici u Hrvatskoj pokušavali doći do kompromisa s predstavnicima hrvatskog političkog pokreta.[7]

Nakon što je zasjedanje Ugarskog sabora završeno, Josipović se 16. travnja 1848. vratio nakratko kući u Turopolje. Kako je u međuvremenu zagrebački veliki župan Mirko Pechy napustio Hrvatsku mađarska vlada imenovala je na njegovo mjesto A. D. Josipovića.[8] U Mađarskoj je on smatran velikim županom Zagrebačke županije te su ga tako i titulirali, a i u optužnici pred vojnim sudom navedena je ta njegova funkcija, no Josipović nije imao priliku zaista je preuzeti. Naime, na tu funkciju postavila ga je mađarska vlada, koja je, istina, u tom trenutku imala legitimitet, no i hrvatski politički pokret je uspio osigurati samostalnost pa Josipović spomenutu funkciju nije mogao vršiti te je zapravo bio titularni veliki župan Zagrebačke županije.[9] Unatoč spomenutome imenovanju ili baš zbog

[4] Kontler, László. 2007. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb: Srednja Europa, 252. *HDS 1848.*, sv. 2, br. 2, 49.

[5] *HDS 1848.*, sv. 2, br. 2, 62-63. Laszowski E., *Povijest plemenite općine*, 204-205.

[6] "Narodna zahtijevanja" donesena su 25. ožujka 1848. godine. U njima su narodnjaci iznijeli svoje zahtjeve od kojih su prema Ugarskoj bili najznačajniji vlastiti i nezavisni ministerij, tj. vlada i uvođenje narodnog jezika u unutarnje i vanjske poslove Trojedne Kraljevine. Šidak, Jaroslav. 1979. *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.* Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, 49-57.

[7] Košćak, Vladimir. "Madžaronska emigracije 1848. godine", *Historijski zbornik*, III (1950), br. 1-4, 41. Kolak Bošnjak A., *Horvatsko-vugerska stranka*, 180-181.

[8] Laszowski tvrdi da je mađarska vlada već 26. travnja 1848. imenovala Josipovića velikim županom Zagrebačke županije, a u optužnici za veleizdaju iz 1850. navodi se da je to imenovanje primio u lipnju 1848. Laszowski E., *Povijest plemenite općine*, 209-210. Hadtörténelmi Levéltár, Mađarska (Budimpešta), Pesti Kriegsgericht, 1851-10/119, br. II.

[9] Košćak V., "Madžaronska emigracija", 41, 45. *HDS 1848.*, sv. 1. 2001. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, br. 92, 281. *Csány László kormánybiztosi iratai 1848-1849*. 1998. I. kötet, priredio Robert Hermann. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 166. Hadtörténelmi Levéltár, Pesti Kriegs-gericht, 1851-10/119, br. II. *HDS 1848.*, sv. 1, br. 92, 281.

njega kao i zbog toga što je od ranije bio najpoznatiji hrvatski pristaša mađarskih liberala, koji su s revolucijom 1848. došli na vlast u Mađarskoj, Josipović se našao pod velikim pritiskom hrvatske javnosti te je već krajem travnja 1848. napustio domovinu i otišao u Mađarsku.

U Mađarskoj nije bio stacioniran na jednome mjestu. Njegovo djelovanje tijekom 1848. protezalo se između Velike Kaniže, Sombotela i Pešte.[10] Josipović je najprije otišao u Kanižu, gdje se zadržao neko vrijeme. Tamo je npr. dočekivao druge hrvatske emigrante, ali se uključio i u promatrački korpus, koji je tamo bio ustanovljen. Sudjelovao je i na tajnoj sjednici, koju je 27. lipnja 1848. sazvao povjerenik mađarske vlade László Csány. Csány je na toj sjednici naglasio kako će napasti Hrvatsku, postaviti Josipovića za velikog župana Zagrebačke županije te mu je dao u zadatak kada to bude učinjeno da uhvati bana i vođe iliraca i odvede ih u Ugarsku. Nakon toga Josipović je otišao u susjedne mađarske županije, gdje je zagovarao snažniji napad na Hrvatsku opisujući njezinu slabost i nejedinstvo.[11] Inače, početkom lipnja Josipović se nakratko bio povukao u Sombotel od kuda se u pismu ponudio L. Csányju, koji je sudjelovao i u osnivanju mađarske nacionalne garde, da se kao običan vojnik bori protiv Jelačića. Za vrijeme boravka u Sombotelu Josipović je i službeno dobio odluku o svom imenovanju velikim županom Zagrebačke županije. U kolovozu 1848. otišao je u Peštu, gdje se kratko zadržao vrativši se zatim ponovno u Veliku Kanižu. Najviše se u ljeto i jesen 1848. nalazio na Dravi, u okolici Velike Kaniže, gdje je vodio napade iz zasjede na transportere hrvatske vojske i na samu vojsku, zbog čega je stekao i čin honvedskog pukovnika.[12] U Pešti je, pak, više puta od odbora za Obranu domovine primio naloge vezane uz hrvatske zarobljenike.[13] Prema svjedočanstvu hrvatskog zarobljenika u Pešti Josipa Krleže, koji je bio civilni povjerenik za prijevoz Jelačićeve vojske uhvaćen od Mađara 5. listopada 1848. godine, Josipović je bio šef za hrvatsko-slavonske zarobljenike s plaćom od tisuću forinti.[14] Josipović je sudjelovao u ispitivanju zarobljenika, a Krleža je čuo od zapovjednika vojarne u kojoj su bili zatvoreni kao i od drugih čuvara da je glede njega i još dvojice s njim zarobljenih bio i najgori izrazivši mišljenje da bi on da ima moć sve ih

[10] Hadtörténelmi Levéltár, Pesti Kriegsgericht, 1851-10/119, br. II.

[11] Pismo nepoznatog autora od 30. lipnja 1848. *HDS 1848.*, sv. 2, br. 36, 148-149.

[12] Laszowski navodi kako je Josipović i u svibnju 1848. boravio u Pešti u hotelu K Palatinu, gdje su mu Mađari pripremili veličanstvenu serenadu i bakljadu, što svjedoči o tome da on nije imao stalno boravište nego je s obzirom na angažiranost u mađarskoj revoluciji to boravište mijenjao. Laszowski E., *Povijest plemenite općine*, 213, 220. *Csány László kormánybiztosai iratai*, 59, 166, 273. Košćak V., "Madžaronska emigracija", 46.

[13] Hadtörténelmi Levéltár, Pesti Kriegsgericht, 1851-10/119, br. II.

[14] Potvrdio je to i drugi zarobljenik S. Toth u svom iskazu. Hrvatska-Hrvatski državni arhiv-fond 68 (dalje: HR-HDA-68), Banska vlada (dalje: Bv), kut. 38, br. 32.

povješao, a navodno je i najviše pridonio da Krleža jednom prilikom bude i izveden na vješala. Uz to, čuo je i to da su drugi hrvatski i slavonski zarobljenici po Josipovićevom nalogu morali podnositi neopisive muke i nevolje te da su slani da reguliraju Tisu i kopaju šance. Uz to, svjedočio je da je čuo Josipovića kako buni i druge Hrvate, koje je otpustio kući nagovarajući ih da kad se vrate u svoj kraj, poubijaju sve poglavare, a ostali narod da dignu na oružje obećavši im da će im u slučaju potrebe Mađari doći u pomoć.[15] I drugi zarobljenik, Stjepan Toth iz Karlovca, potvrdio je kako je u Pešti vidio "turopoljskog komeša" i još neke hrvatske bjegunce, koji su ih u zatvoru posjećivali, ali ne iz milosrđa, kako je svjedočio, nego da ih psuju i kore što su se pobunili i što vojuju protiv vlastite domovine. Također je svjedočio da je pod Josipovićevim predsjedanjem ispitivan i da su mu upravo hrvatski bjegunci/emigranti prijetili vješalima kad bi ih se samo pitalo. Također je svjedočio da se iz njihovih govora, napose Josipovićevih koje je držao svim zarobljenicima, moglo razumjeti da su očevidni neprijatelji vladajuće kuće, cara i bana Jelačića i da su dušom i tijelom privrženi Mađarima. Čak je na kraju iskaza naglasio kako su se Josipović i još trojica hrvatskih emigranata odlikovali u mržnji protiv kralja i domovine. Toth je potvrdio i Krležino svjedočenje kako su po Josipovićevom nalogu, ljudi iz jednog hrvatskog transporta, koji su pušteni kućama jer je Josipović mislio da ih je pridobio za Mađare, trebali na svaki način učiniti prevrat kad se vrate u domovinu, ali i da je i njih same nagovarao i uvjeravao da pristanu uz Mađare.[16] Obojica zarobljenika tvrdila su da su u zarobljeništvu bila sve dok ih nije oslobodio ban Jelačić ulaskom u Peštu početkom siječnja 1849. godine, dok je zapovjednik vojarne u kojoj su bili zatvoreni posvjedočio da su pobjegli 27. prosinca 1848. godine.[17] Vozari iz Savskog kotara, koji su u zarobljeništvu u Mađarskoj proveli tri mjeseca, svjedočili su, pak, pozitivno o Josipovićevom karakteru: "…da nije bilo njega, Bog sam zna, što bi se bilo iz nas pripetilo, on nam je bio spasitelj…". On im je svakome dao po 10 krajcara srebra i obećao im je da će im zajedno s braćom Mađarima nadoknaditi svu štetu koju su pretrpjeli. Iako ih je Josipović zacijelo želio na taj način pridobiti za Mađare, ovi zarobljenici nisu posvjedočili da je na bilo koji način loše postupao prema njima.[18] Osim spomenute funkcije šefa za hrvatske i slavonske zarobljenike neku drugu važniju funkciju nije vršio, nije čak ni aktivno sudjelovao u raspravama Mađarskog sabora 1848. godine nego je, tek, zajedno s grofom Teodorom Draškovićem i Albertom Jelačićem uputio na spomenuti sabor

[15] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, s. n., br. 31, br. 32. *Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske* (dalje: *Ndhs*), 20. 1. 1849., br. 9, str. 33.

[16] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, br. 32.

[17] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, s.n.

[18] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, br. 36.

molbu u kojoj su zatražili da se konačno učine naredbe koje bi pomogle "tužnom stanju Hervatske". Molba je čitana 12. rujna 1848., no navodno su na nju zastupnici odgovorili šutnjom.[19]

Dok je Josipović boravio u emigraciji hrvatski politički pokret koji je nadvladao promađarske pristaše u Banskoj Hrvatskoj nastojao je pod svoju nadležnost staviti i Turopolje, u kojem je Josipović bio autoritet. Turopolje je bilo problematično zbog simpatija koje je prema Mađarima iskazivalo i ranije, ali i s početkom revolucionarnih događanja te se nije htjelo pokoriti vlasti bana Jelačića. Uz to, pojedinci iz Turopolja održavali su kontakte s nekim emigrantima, što je predstavljalo prijetnju stabilnosti vlasti hrvatskog političkog pokreta. Josipović je dodatni bijes hrvatske javnosti navukao na sebe kada je uhvaćeno pismo koje je poslao turopoljskom podžupanu Franji Poglediću kojem je priložio i više primjeraka vladareva proglasa o svrgavanju Jelačića s njegove časti od 10. lipnja 1848. godine. Tim je pismom i proglasima nastojao uvjeriti Turopoljce kako je njihovo djelovanje legitimno, što je za posljedicu trebalo imati njihovu pobunu protiv banske vlasti i hrvatskog političkog pokreta. F. Pogledić ubrzo je zbog toga optužen da je pismeno i usmeno bunio Turopoljce te je zato uskoro pobjegao iz zemlje. A za održavanje veza s Josipovićem sumnjičen je i velikogorički župnik Jakov Kos kod kojeg su kasnije pronađena Josipovićeva pisma.[20]

Josipović je svoj boravak u Ugarskoj financirao uglavnom od plaće koju je dobivao za vojnu, državnu i javnu službu. U početku se možda financirao i iz dohodaka od svojih imanja, ali je već 16. kolovoza 1848. dobio zajam iz mađarske Zemaljske kase, koji je sam zatražio jer mu je, kako je tvrdio, pokretna imovina u Hrvatskoj konfiscirana, a nepokretna je stavljena pod sekvestar. Činilo se kako je sav zajam od 3 000 forinti uspio vratiti jer kod njegova imena, za razliku od nekih drugih emigranata, kasnije nije zabilježeno nikakvo dugovanje. No, prilikom isplate urbarske naknade njegovoj supruzi 1852. godine odlučeno je da joj se uskrati 3 000 forinti u ime spomenutog zajma.[21] Možda je kao i drugi hrvatski emigrant uz to dobivao i pomoć od mađarske vlade i Sabora.[22]

Imovina A. D. Josipovića bila je, pak, sekvestrirana, iako prije imovine drugih emigranata, tek polovicom rujna 1848. godine. Sekvestar je službeno stavljen na

[19] *Ndhs*, 21. 9. 1848., br. 103, str. 415. 17. 2. 1849., br. 21, str. 82. Hadtörténelmi Levéltár, Pesti Kriegsgericht, 1851-10/119, br. II.

[20] HR-HDA-67, Bansko vijeće, k. 1, br. 12, br. 30, br. 73. HR-HDA-34, Zagrebačka županija, Protokoli, Izvanredna skupština 19. svibnja 1848., čl. II. *HDS*, sv. 1, br. 116, 323, 450, 451, 549. Laszowski, *Povijest plemenite općine*, 216-218. Košćak V., "Madžaronska emigracija", 47-48. Neustädter, Josip. 1994., 1998. *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, priredio Igor Gostl. Zagreb: Školska knjiga, sv. 1, 349-350. sv. 2, 39.

[21] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, br. 6. Košćak, "Madžaronska emigracija", 104.

[22] Usp. Košćak V., "Madžaronska emigracija", 46-47.

sjednici zagrebačke županije 15. i sljedećih dana mjeseca rujna 1848. godine, i to na zahtjev tadašnjeg turopoljskog župana Stjepana Josipovića, Antunova nećaka i to na sve pokretnine i nekretnine, a za sekvestra je imenovan Nikola Klafurić.[23] S. Josipović zatražio je stavljanje sekvestra na Antunovu imovinu želeći zaštititi svoje interese. Naveo je nekoliko razloga za to, a jedan od njih bio je i taj što sam Antun Danijel Josipović svoja dobra u Kurilovcu, gradu Zagrebu i Jankovcu prodaje uz sramotnu cijenu kako bi prevario svoje kreditore kao i njega samoga, kojem je bio skrbnik. Ova mjera, kao što je već zaključio Košćak, nije bila u tom trenutku represivnog karaktera,[24] a takvog će postati tek nešto kasnije, kada je zagrebačka županija u listopadu 1848. godine donijela zakonsku osnovu po kojoj su se mogla sekvestrirati emigrantska imanja, kojoj je bio podvrgnut i Josipović.[25] No, iako je sekvestar značio da se emigrantima samo oduzima pravo upravljanja tom imovinom i dohoci s nje, upravitelji koji su bili dužni paziti na nju zlorabili su svoj položaj pa je dolazilo i do njezine prodaje.[26] Tako se u novinama mogu naći oglasi u kojima se prodaju neki Josipovićevi posjedi. U rujnu 1848. objavljen je oglas kako se prodaje jedna njegova sjenokoša, koja se nalazila u okolici grada Zagreba, a u prosincu se pojavilo nekoliko oglasa u kojima su prodavane dvije Josipovićeve livade, jedna u Bistri, a druga u Jakovlju s naglaskom kako će se prodavati prvi i posljednji put makar i ispod cijene te njegova zidana kuća u Zagrebu, na Gornjem gradu, blizu crkve sv. Katarine. Tu je kuću na dražbi kupio Ambroz Vranicani i to za samo 8 000 forinti, tj. prodana je u bescjenje.[27] U veljači 1849., dok se nekim Josipovićevim istomišljenicima već dopuštao povratak u domovinu, u novinama su se pojavili novi oglasi o prodaji Josipovićeve imovine, ovaj put imanja Jalkovec u blizini Varaždina, ponovno s odredbom da će prodaja biti 23. travnja 1849. prvi i posljednji put pa, ako bude trebalo prodat će se i ispod cijene. Na prodaju je u ožujku iste godine pod istim uvjetima stavljeno i Josipovićevo imanje Kurilovec.[28] Josipović je čini se u ranijoj fazi revolucije nastojao svoju imovinu prodati kako bi dobio prihode za život u Ugarskoj, no kasnije, napose

[23] *Ndhs*, 30. 9. 1848., br. 107, str. 429., 6. 10. 1848., br. 109, str. 440.

[24] Košćak V., "Madžaronska emigracija", 61.

[25] Isto, 62.

[26] Košćak V., "Madžaronska emigracija", 72-74. Kolak Bošnjak A., *Horvatsko-vugerska stranka*, 208-211.

[27] *Ndhs*, 12. 9. 1848., br. 99, str. 400. 9. 12. 1848., br. 137, str. 552. 19. 12. 1848., br. 141, str. 568. 12. 12. 1848., br. 138, str. 556. 4. 1. 1849., br. 2, str. 8. Neustädter je nešto prije u svojim memoarima spominjao prodaju kuće mladog Josipovića, tj. Stjepana Josipovića koju je kupio Kuković za samo 24 000 forinti, što je bilo itekako ispod cijene, jer je prije toga Kuković svoju palaču prodao državi za 70 000 forinti, a Josipovićeva je vrijedila više od Kukovićeve. Te relacije spominjem da bih pokazala kako se postupalo s imovinom emigranata, koja je trebala biti zaštićena sekvestrom. Neustädter J., *Ban Jelačić*, sv. 1, 276, 286.

[28] *Ndhs*, 27. 2. 1849., br. 25, str. 100. 13. 3. 1849., br. 31, str. 124.

nakon što je njegova imovina stavljena pod sekvestar od nje su se pokušali naplatiti razni vjerovnici, a pojavile su se i zloporabe upravitelja zbog kojih su mu se i nepokretnine našle na dražbi. Državna blagajna, koja je trebala najviše profitirati od sekvestrirane imovine, od takvog postupanja nije imala nikakve koristi. Sekvestrirana imovina onih sudionika mađarske revolucije koji su nakon poraza revolucije bili osuđeni za veleizdaju, kao što je bio Josipović, konfiscirana su, ali je Josipović takvoj sudbini izbjegao tako što je još početkom revolucionarnih zbivanja 1848. sav imetak prenio na suprugu.[29]

Josipović i ostali mađaroni bili su optuživani i za krivo informiranje mađarske javnosti i ranije 1840-ih,[30] ali i u vrijeme ratnog sukoba s Mađarima 1848. godine. Na samom početku ratnih zbivanja, kada se banova vojska još uspješno bez nekog većeg mađarskog otpora probijala kroz Mađarsku prema Budimpešti, iz Kaniže se javio dopisnik, koji je izvijestio o tome kako se Mađari u Kaniži čude koliko vojske Hrvatska može oboružati te da su tom čuđenju krivi Josipović i drugi mađaroni koji su Mađare krivo obavijestili o stanju hrvatske vojske.[31] Uz to, kako su tada bili vrlo intenzivni mađarski napadi na hrvatske transporte donesena je neprovjerena vijest kako na čelu tih "pustajiam" stoji upravo Josipović koji vrlo dobro surađuje i sa Židovima u Kaniži. I kasnije su kaniški Židovi u novinama optuženi kao glavni Josipovićevi suradnici, koji su čak ukrali zadnji transport Turopoljaca, oko 30 momaka i odveli ih Josipoviću. Josipović je zaista vodio četu od oko 30 Turopoljaca, koji su kao honvedi (domobrani) bili dio mađarske vojske. Oni su protiv Jelačićeve vojske djelovali na Dravi, a kao njihov vođa Josipović je zaslužio i čin honvedskog pukovnika.[32] Drugi je izvjestitelj pak javio kako je Josipović tajno bio u Kaniži 17. rujna 1848. i tamo je razgovarao s jednim desetnikom gradiščana (krajišnika Gradiške pukovnije) te da namjerava prijeći u Tursku i tamo buniti narod protiv Hrvatske. Josipovićev odlazak u Tursku, tj. Bosnu, zbog čega je navodno obrijao svoju bradu kojom se isticao kao Kossuthov privrženik, vrlo je ironično komentiran u novinama, a komentator nije pokazao ni najmanje zabrinutosti da bi taj Josipovićev potez mogao polučiti ikakvih rezul-

[29] Laszowski E., *Povijest plemenite općine*, 224. Košćak V., "Madžaronska emigracija", 71-74, 101-104.

[30] Usp. Šokčević D., *Hrvati u očima Mađara*, 96.

[31] *Ndhs*, 30. 9. 1848., br. 107, str. 429.

[32] Laszowski, pak, navodi kako je Josipovićeva četa brojala i više tisuća ljudi. Josipović je u svom energičnom nastojanju da pridobije što više pristaša protiv Jelačića zasigurno uspio te je osim Turopoljaca okupio u svojim četama i Mađare, ali koliki je to broj ljudi bio nije poznato. Laszowski E., *Povijest plemenite općine*, 220. *Ndhs*, 30. 9. 1848., br. 107, str. 429. 3. 10. 1848., br. 108, str. 435. 23. 1. 1849., br. 10, str. 38. Dubravica, Branko. 1997. *Turopoljsko plemstvo poslije ukidanja kmetstva*. Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica; Plemenita općina Turopoljska, 46-50. Košćak, "Madžaronska emigracija", 46, 75-76.

tata. Ipak, kasnije su ponovno stigle vijesti kako Josipović potkupljuje Turke u Bosni da se dignu protiv Hrvatske, ali ni tada nije iskazana prevelika zabrinutost zbog Josipovićeva djelovanja.[33] Ove informacije o Josipovićevoj namjeri da djeluje među bosanskim Turcima bile su neprovjerene, a i neistinite i dio su negativne slike o Josipoviću u hrvatskom tisku.[34] Kako je Josipović predstavljao jednog od najvećih hrvatskih neprijatelja pojavile su se nekoliko puta i neprovjerene vijesti da je uhvaćen.[35]

Carska vojska u siječnju 1849. osvojila je Budimpeštu, a neposredno prije tog mađarska vlada se povukla u Debrecen. S mađarskom vladom Budimpeštu je napustio i Josipović. Među hrvatskim političkim vođama, ali i dijelu javnosti tada je zavladalo uvjerenje kako se rat bliži kraju pa je banski namjesnik Mirko Lentulaj predložio da se onim emigrantima koji su boravili na neutralnom terenu, tj. u austrijskim zemljama dozvoli povratak u domovinu, dok je za druge, koji su slovili kao vođe emigranata, pogotovo za one u Mađarskoj, predložio i dalje zabranu povratka. U slučaju da se, pak, netko od njih vrati trebalo ih je odmah zatvoriti. Među ovim drugima je na vrhu liste naveden A. D. Josipović, no kako je spomenuto on se nije imao namjeru vratiti nego je s Mađarskom vladom otišao u Debrecen.[36]

U Debrecenu je aktivno sudjelovao u raspravama gornjeg doma mađarskog sabora. U svibnju 1849. na zahtjev ministra pravosuđa Save Vukovića Kossuth ga je imenovao prisjednikom Suda za pomilovanja. S pobunjeničkim konventom bio je i u Segedinu, a zatim je pobjegao u Veliki Varadin (danas Oradea u Rumunjskoj) te u Arad. Nakon predaje mađarske vojske kod Világosa 13. kolovoza 1849. u pratnji "ozloglašenog" komesara mađarske vlade Samuela Bonisa pobjegao je u Boršodsku županiju na imanje Puszta Császta, koje se nalazilo u posjedu Bonisova šogora Ladiszlava Lonyaya. Jedno vrijeme zadržao se na tom imanju, ali i kod poznanika u okolici, a povremeno je i putovao. Konačno je uhićen 20. ožujka 1850. upravo na jednom takvom putovanju, koje je poduzeo vjerojatno s namjerom da se javi svom starom poznaniku, kraljevskom komesaru Kendi u Szatmár. Uhićen je na putu između udaljenih planinskih sela Bósa i Tóthi u društvu posjednika Paula Szakála iz Tóthija. Obojica su najprije dovedena u Margitu, gdje je Szakál pušten, a Josipović je poslan u Klausenburg, a nekoliko dana kasnije u Veliki Varadin, gdje je zatvoren.

Vijest o Josipovićevom uhićenju objavljena je i u zagrebačkim novinama.

[33] *Ndhs*, 6. 10. 1848., br. 109, str. 438. 14. 10. 1848., br. 113, str. 755. 19. 12. 1848., br. 141, str. 566.

[34] *Ndhs*, 6. 10. 1848., br. 109, str. 438.

[35] *Ndhs*, 28. 11. 1848., br. 132, str. 529.

[36] Kolak Bošnjak A., *Horvatsko-vugerska stranka*, 215.

Prve su tu vijest objavile *Agramer Zeitung*, a zatim *Narodne novine* 3. travnja 1850. Ukratko je javljeno kako je pukovnik Urban javio uredništvu *Agramer Zeitunga* iz Kološvara da su njegovi ljudi u Margiti na Ugarskoj granici uhvatili A. D. Josipovića, bivšeg turopoljskog župana i da se već nalazi u zatvoru.[37] Ipak u istragama koje su provodile lokalne hrvatske vlasti često se i nakon Josipovićeva uhićenja navodilo kako istražitelji ne znaju gdje se nalazi.[38]

Bečka vlada nije odustajala od kažnjavanja osoba koje su tijekom revolucije 1848./1849. godine djelovale protiv vladara i carske vojske te je u veljači 1850. donijela odredbu da se i hrvatski emigranti podijele u dvije kategorije, tj. one koji spadaju kao krivci pod proklamaciju feldmaršala Haynaua od 1. srpnja 1849. i one koji nisu pod sumnjom da su počinili kakve krivice, osim što su u vrijeme revolucije boravili izvan domovine. Dana 21. veljače 1850. Bansko vijeće tražilo je od svih oblasti da se prema toj odluci očituju postoje li osobe s njihova područja koje bi potpadale pod neku od točaka Haynauove proklamacije od 1. srpnja 1850. godine. U izvješćima Zagrebačke županije, gdje je Josipović živio prije emigracije, i Varaždinske županije, gdje je imao imanje, optužuje ga se kako je još 1847. otišao u Ugarsku i od tada se nije vratio. Također se svjedoči o njegovom oporom duhu protiv najviše vlade i svoje narodnosti, ali o njegovom djelovanju u Mađarskoj tijekom revolucije nisu imali konkretnih dokaza, pa ono što su o tome znali nisu mogli navoditi. Unatoč tome u tim je izvješćima izraženo mišljenje kako Josipović spada pod paragraf 3 Haynauova proglasa, koji je određivao da pod prijeki sud spadaju i svi oni koji su se izjasnili za potpuno odcjepljenje Ugarske od Austrijske Carevine na Mađarskom saboru u Debrecenu 14. travnja 1849. godine te oni koji su proglasima zavodili narod, koji su vojevali protiv carske vojske, koji još primaju naredbe od pobunjene vlade, koji su sudjelovali u novačenju i vođenju pobunjeničkih trupa i dr. Konkretno to je značilo da mu se trebalo suditi pred vojnim sudovima u Ugarskoj zbog veleizdaje vladara.[39]

Protiv Josipovića je tijekom 1850. godine provedena istraga zbog zločina veleizdaje, tj. zbog sudjelovanja u radu raspuštenog mađarskog sabora kao i u ratu protiv carsko-kraljevske vojske. Osobni podaci koji se nalaze u toj istrazi bilježe kako je prilikom suđenja Josipović bio star 45 godina, rođen u Turopolju, oženjeni katolik, koji ima jednog sina. Fizički je opisan kao visoke i jake građe, grubih općih manira, jednostavne pameti i bez znanstvenog obrazovanja. U optužbi se ukratko navodi i njegova politička karijere te se spominje kako je na saborim 1839., 1843. i 1847. sjedio kao turopoljski grof u Staleškoj kući Ugarskog sabora,

[37] "Najnovie", *Narodne novine*, br. 76, 3. 4. 1850., str. 217.

[38] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, br. 1094.

[39] HR-HDA-68, Bv, kut. 38, br. 5310/870, br. 154/850, br. 2245/365. Kolak Bošnjak A., *Horvatsko-vugerska stranka*, 217-218.

gdje je djelovao protiv iliraca, a kao istaknuta ličnost mađarske opozicije. Nadalje se donose podaci o njegovoj aktivnosti u Mađarskoj tijekom 1848. i 1849., što je već spominjano kroz tekst.

Tijekom ispitivanja utvrđeno je kako je Josipović još uvijek žustri pristaša izdajice Lajosa Kossutha, a konkretno optužnica ga je teretila za veleizdaju zbog sudjelovanja u mađarskoj revoluciji, što je dokazano na temelju njegove korespondencije, njegova očitovanja u Gornjem domu pobunjeničkog Mađarskog sabora u Debrecenu, koja su objavljena i u mađarskim službenim novinama, a dokazano mu je i to da je nakon vladareva manifesta od 3. listopada 1848., kojim je raspušten mađarski sabor 1848. godine, Ugarska je proglašena pobunjenom zemljom te se svima koji nastave s pobunom zaprijetilo optužbom za veleizdaju,[40] ostao u vezi s mađarskom revolucionarnom vladom, koju je slijedio i u Debrecen i u Segedin, prihvatio je i uspostavu prijekoga suda te je sudjelovao u vijećanju veleizdajničkog Sabora 14. travnja 1849., čije je odluke podupro, a to je prije svega značilo da je podupro potpunu neovisnost Ugarske od Austrije i detronizaciju Habsburgovaca te je javno očitovao svoje odobravanje novog guvernera Kossutha i njegovog ministerija, a prihvatio je i mjesto prisjednika pri sudu za pomilovanje. Optužnica je potvrđena 5. kolovoza 1850., a Josipović je optužen na smrt vješanjem i konfiskaciju sve imovine.[41] U rujnu 1851. ta je odluka preinačena u desetogodišnju kaznu tamnice, koju je odsluživao u Kufsteinu (u Austriji), a zatim je općom amnestijom 1860. pušten na slobodu i više se nije politički aktivirao.[42]

Neobjavljeni izvori:

Hadtörténelmi Levéltár, Mađarska (Budimpešta), Pesti Kriegsgericht, Josipovics Antal
Hrvatska-Hrvatski državni arhiv-68 (HR-HAD-68), Banska vlada
HR-HDA-67, Bansko vijeće
HR-HDA-34, Zagrebačka županija, Protokoli
Narodne novine
Novine dalmatinsko-hérvatsko-slavonske

Literatura i objavljeni izvori:

Csány László kormánybiztosi iratai 1848-1849, I. kötet, priredio Robert Hermann, Zalaegerszeg:

[40] Kontler L., Povijest Mađarske, 257.

[41] Hadtörténelmi Levéltár, Pesti Kriegsgericht, 1851-10/119, br. II, br. III

[42] Hadtörténelmi Levéltár, Pesti Kriegsgericht, 1851-10/119, br. IV. Laszowski, *Povijest plemenite općine*, 225, 229.

Zala Megyei Levéltár, 1998.

Dubravica, Branko. *Turopoljsko plemstvo poslije ukidanja kmetstva*. Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica; Plemenita općina Turopoljska, 1997.

Hrvatski državni sabor 1848. Priredili Iskra Iveljić, Josip Kolanović, Nikša Stančić. sv. 1: Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.; sv. 2: Zagreb: FFpress, 2007.

Kolak Bošnjak, Arijana. *Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.* Zagreb: neobjavljeni doktorski rad, 2012.

Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.

Košćak, Vladimir. "Madžaronska emigracije 1848. godine", *Historijski zbornik*, III (1950), br. 1-4: 39-124.

Laszowski, Emilij. *Povijest plemenite općine Turopolje nekoć Zagrebačko polje zvane.* Sv. 1. Zagreb: Tiskom Antuna Scholza, 1910.

Neustädter, Josip. *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848*. Priredio Igor Gostl, Zagreb: Školska knjiga, sv. 1: 1994; sv. 2: 1998.

Šidak, Jaroslav. *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.* Zagreb: Centar za povijesne znaosti, Odjel za hrvatsku povijest, 1979.

Šokčević, Dinko. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.

ANTUN DANIJEL JOSIPOVIĆ IN THE 1848/1849 REVOLUTION

By Arijana Kolak Bošnjak, Zagreb

Summary

On basis of new sources, the paper's author reconstructs the activities of Antun Danijel Josipović during the revolutionary events in 1848 and 1949, and the attitude of the Croatian political government and the public towards him. During the fierce political clashes in Croatia between the Illyrians (People's Party) and the pro-Hungarians, Antun Danijel Josipović was the leader of the Turopolje region's peasant nobility leaning towards the "Horvatsko-vugerska stranka" (Croatian-Hungarian Party). From 1845 he was also one of the leaders of the said party. He stood out with his participation in concrete political activities such as campaigning and organizing the nobility during elections for posts in the Zagreb County, but also with his views on the Croatian-Hungarian alliance, which he described in his public parliament presentations.

As a person already known to be pro-Hungarian, Josipović left Croatia as early as the end of April, 1848, and settled in Hungary. In Hungary he actively supported the Hungarian revolution, and was consequently arrested after its failure, and that was as late as in 1850; i.e. more than half a year after having fled. He was sentenced to death for treason by the Budapest military court, and was afterwards released in 1860 on basis of a general amnesty. He was never again politically active.

Key words: Antun Danijel Josipović; "mađaroni" (pro-Hungarians); Croatian emigrant; the 1848/1849 revolution; military court

12. HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS (III.)*

LAŠKO – RIMSKE TOPLICE – ZIDANI MOST

Zdenka Maltar, Novi Marof

"Ono što sam vidio i čuo da nisam ništa mislio (jer uopće još nisam ni umio misliti) o tome što je sve to što sam vidio i čuo, to jest: što ima da znači sve to što se čuje i vidi, dok naime nisam – sve to – razumno shvatio, bilo je sve što sam mogao da vidim i da čujem uopće, jer ništa kasnije više nisam vidio ni čuo, jer ništa više nisam spoznao kada sam o tome naknadno razmišljao".[1]

Prosinac je sedamdeset i prve, idem u prvi razred, došao je sv. Nikola, igram se s lutkom, tata i susjed Slavek napeto čekaju vijesti, nekoliko puta provjeravaju ima li koga pod prozorima, sjećam se da su spominjali riječ Savka. Tih dana čula sam i priču o "Zidanom mostu". Upamtila sam je zbog zvuka prve rečenice.

"Sneli su jih z cuga vu Zidanom mostu. To sme zajne čuli o njimi i tu se gubiju tragi. Nigdar nes bila tam, a i kaj bi. Tam teču rieke, morti su jih hitili vu vodu, gdo zna kam more voda odnesti človeka, morti prek do Črnog morja. Jeni su povedali ovak, drugi onak, te su jih zeli Nijemci, a kaj bi ž njimi te su jih partizani nekam vu šumu gladne i gole otirali. Čakali smo jih letima, a niesmo jih smeli iskati, nit pitati za jih, nit groba, nit spomena. Jen je imel osemnajst drugi dvajst liet. Mater je hmrla par let pokle tega, srce joj poklo, oča otrdel od moke. Bil je majstor, klesal je kamen, ne samo gromade za cerkve i kamen za hiže, klesal je on i figure sikojačke za gro-

* U ovom dvobroju, u završnom nastavku, objavljujemo sljedećih osam izabranih putopisa (prema ocjeni stručnoga povjerenstva) *s 12. natječaja za hrvatski književni putopis* koji su 2018. - u sklopu Dana Franje Horvata Kiša – raspisali *Kajkavsko spravišče* iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor. Putopisi su to Zdenke Maltar, Božene Filipan, Biserke Goleš Glasnović, Aleksandra Horvata, Judite Kovač, Tome Sugnetića, Spomenke Štimec i Blanke Will. Radovi sedmero nagrađenika objavljeni su u Kaju 5-6 (2019), a sljedećih pet izabranih u Kaju 1-2/2020 *(Uredništvo.)*

[1] Miroslav Krleža: "Djetinjstvo u Agramu"

bišča, večkrat ajngele zo zaprtim jočima. Te su ajngeli imeli njihova lica. Gda jih je delal on se spominal z kamenom, opipaval ga, dišal, špotal, klel. Ima i po slovenskim grobiščima njegovih ajngelov. Jenpot ga je nekši župnik pozval vu Sloveniju delat, pokle toga sako leto hojdi vu Rimske Toplice, roke su mu otečene, kostobolečina mu ne da dlieto držati vu roka, a on si je zamislil da ga bode tam voda žveplena zvračila. Mislim si da se nadal da bode nekaj čul o njimi, Toplice su blizu tega Zidanoga mosta. A vrag jih si nek i z tem mostom, kaj ne bi most moral biti nekaj liepega kaj spaja lude, a ne nekaj kaj jih deli na ovakve i onakve."

Iz te davne priče o dva brata, mladića, nasilno mobilizirana u neku vojsku, nestala negdje u Zidanom Mostu nastala je u mojoj glavi slika "Zidanog mosta". Taj prvi tadašnji dojam koji je stvorio tu sliku ništa poslije nije moglo ublažiti. U mojoj glavi još stoji ogromni zidani most, na kojem stoji vlak koji ne smije dalje, prije nego što svi ljudi ne siđu, premda nisu stigli na cilj ili su bili tek na početku ili polovici puta. Ta turobna slika pratila me do nedavnih dana, kad sam se konačno oči u oči suočila s Mordorom mog djetinjstva.

Laško je bilo osunčano, treperavo, prijazno, nakinđano svojim crkvama i mostovima, ljudi u gojzericama, s ruksacima i planinarskim štapovima šeću uz Savinju, odlaze u prirodu, u okolna brda, šume. S hribi, u šumskom krajobrazu kasne jeseni dominira hodočasnička crkva sv. Mihaela koja me uvijek iznova opčinjava svojom smirenom ljepotom. Nad zvonicima joj pleše sunce, ona kao da lebdi iznad Laškoga, između neba i zemlje. Vozimo se uz Savinju, rijeka je siva i zlatna, prošli smo Rimske Toplice o kojima je Anton Aškerc napisao Legendu o toplicah prema kojoj se sv. Petar prvi okupao u toj *kopeli*, ali se nakon toga zapitao izvire li u paklu (*Žvepla malko nos v tej vodi duha! Čuj, Gospod! – pa menda – v peklu se ne kuha?!)* i već smo stigli u Zidani Most. Neugledno i sumorno mjesto na ušću Savinje u Savu, slikovito mjesto, piše u prospektu. Tri mosta zrcale se u vodi, jednim smo protrčali jer preko njega prolazi uska i prometna cesta za Krško, drugima su prolazili vlakovi. Nikoga nismo sreli, nitko ne šeće, ljudi kao da nisu tu. Razgledavamo željezničku stanicu koja je imala najveći promet u Jugoslaviji i s koje je davne 1862. godine stigla prva lokomotiva (prva zadimljena kočija koja se kreće bez konja) u Zagreb. Čudimo se tom ogromnom zdanju koje izgleda kao da je još u staroj državi, čekaonica u Texas stilu, natpis BUREK na fluorescentno zelenom plakatu, ured šefa postaje, na peronu dvije putnice s elegantnom prtljagom, govore njemački. U blizini stambena zgrada, na dvorištu garaže iz one države, po mjeri fićeka, vjerojatno služe kao spremišta, smiješna improvizacija klupe, dječjeg igrališta s automobilskom gumom, konopci za sušenje rublja na klimavim postoljima i nigdje nikoga. Zgrada uz cestu, na jednim vratima čitam natpis. – Imaju ispostavu knjižnice. – kažem. – Znači da tu nekog ima i da netko čita. Da, naravno i u opskurnim mjestima netko čita. U obližnjem *Sparu* uz kosanu mast i ajdovu

moku prodaju se knjige: Knausgardova "Moja borba", Haruki Murakami, Zafonova "Sjena vjetra" i "Marina", Elena Ferrante "Genijalna prijateljica" i naravno Bruno Šimleša i Mirjana Krizmanić, pa tko voli neka si pomogne. Svijetla točka ovog mjesta su te dvije rijeke, ali i njihovo zelenilo tu je mračno. – Sve ti je to zbog igre svjetla i sjene. – govore mi. Ne, nećemo piti kavu na željezničkoj stanici u Zidanom mostu jer kad se stiša buka s ceste i pruge čujem onaj glas: "Sneli su jih z cuga vu Zidanom mostu".

Na Senožetih pri Antonu Aškercu *(Čuj, veter piše razdivjan…)*

Pratimo Savinju, idemo na Aškerčevu domačiju na Senožete, tamo nas čeka domaćin Matjaž, potomak slovenskog pjesnika baladi i romansi Antona Aškerca. Rodna kuća Antona Aškerca stara je petsto godina i preuređena je u muzej koji u svojoj unutrašnjosti otkriva *črno kuhinjo* te pjesnikovu bogatu literarno – etnološku zbirku. Zanimljivo je da na domačiji od deset hektara zemljišta rodna kuća nije u vlasništvu obitelji, već joj je vlasnik Republika Slovenija, koja brine o kući, plaća struju, popravlja krov i daje plaću za stručno vođenje posjetitelja kroz muzej. Matjaž je poljoprivredni tehničar, brine se o kravama, ovcama i kozama na domačiji, na tradicionalni način obitelj proizvodi sir i med, osim toga beru gljive koje suše i prodaju. Uz sve to Matjaž vodi posjetitelje kroz muzej, održava manifestaciju *Po Aškercovi poti* i organizira literarne, likovne i glazbene manifestacije. Država ne izmišlja komplicirana pravila, on je zadovoljan, uživa u onome što radi, odlično poznaje život i djelo Antona Aškerca. Pokazuje nam glavnu prostoriju u kući, hižu. Jednostavni seljački stol s intarzijama cvijeća koje je izradio pjesnikov otac, ulegnuće u stolu za provjeru rakije. Rakiju bi zapalili na stolu, bez suvišnih posuda i serviranja, po boji plamena procijenili bi njenu kvalitetu. Zanimljiv mi je običaj vezan uz zatvorenu nišu u zidu koju zovu tabernakul, kao i u crkvi, a služio je za suho voće i rakiju, dok je tabernakul bio otvoren gost je bio poželjan, kad je domaćin zatvorio tabernakul, gostu je dano do znanja da bi trebao otići. Matjaž pokazuje stvari iz stare seljačke kuće za koje ne znamo za što su služile, zajc, pomagalo za izuvanje čizama i čelešnik (tresnik), zapravo držač za trijeske umočene u svinjsku mast i dobro posušene, jedna trijeska gorjela je tridesetak minuta i davala svjetlost. Kaže da su prozori nekada bili veći, ali su naredbom carice Marije Terezije (evo nam prethodnice energetske učinkovitost) morali biti smanjeni da se ne gubi toplina.

U kamari seljačka postelja i posteljina punjena kukuruzovinom koju u Štajerskoj kožuhaju, a u ostatku Slovenije ličkaju, zipka za dijete, u ormaru pjesnikov plašč.

Nad pisaćim stolom Antona Aškerca, pjesnika, duhovnika i arhivara, stoji njegovo životno geslo: U ime naroda, pravde, istine, ljepote i slobode misli, u ime

svih potlačenih, proganjanih i mučenih, u ime sveopćeg napretka čovječanstva. Na zidu Aškercov portret koji je izradio slovenski slikar Božidar Jakac i satirična karikatura, rad slovenskog slikara Hinka Smrekara, pjesnik s anđeoskim krilima, torbom, kišobranom i zvijezdom iznad glave i stihovi *Ne na levo gledaj, ne na desno, kaj vrstniki poreko ne baraj! Kaj potomci poreko ne maraj!*

Matjaž nam pokazuje putopisne knjige Izlet v Carigrad, Dva izleta na Rusko i pjesničku zbirku Akropolis in piramide te suvenire (stol iz Egipta) s putovanja po Rusiji, Grčkoj i Egiptu, kamo je pjesnik putovao, donoseći u slovenski kulturni život nove ideje.

Naš domaćin još nije zatvorio tabernakul u hiži, pokazuje nam črnu kuhinju u kojoj se dimi sir, kušamo ga, uz to rakiju u kojoj su potopljeni izdanci planinskog bora (rušovje) koji raste iznad 1500 metara nadmorske visine. Matjaž kaže: – Za grlo. U odlasku za nama kokodaču kokoši, gaču guske, mekeću koze, čude se pijetlovi. Na poklon smo dobili rakiju za grlo i Izabrane pesmi Antona Aškerca, izbor je pripremio Matjaž Aškerc, a pjesnička zbirka je financirana iz općinskih sredstava općine Laško, i to iz posebnih stavki za uređenje muzeja Antona Aškerca. Naravno, sve to ne čudi kad znamo da se 31. listopada u Hrvatskoj slavi Dan vještica, a u Sloveniji Dan reformacije, i to kao službeni državni praznik i *neradni dan,* a osim toga Slovenci su jedan od rijetkih naroda u Europi koji slavi Dan kulture, na godišnjicu smrti slovenskog pjesnika Franca Prešerna 8. veljače.

Nedjeljna šetnja, fascinacija jednom smokvom i gavran vran

Nedjeljna šetnja Laškim i fascinacija jednom smokvom koja se i tu udomaćila kao i u mnogim zagorskim goricama, a osim toga još je prepuna krupnih, ljubičastih plodova, iako je već mjesec studeni. Jesen je blaga i sunce je još živo. Doručak s pogledom na rijeku, maslac je iz Europske unije, đem, med i čaj iz Hrvatske, jaja su slovenska, sa susjedne domačije, a ljubazni konobar, Bosanac. Odmah smo na ti, kako i priliči ljudima *od tamo.*

Ljudi na mostu gledaju vodu i ribiče, djeca hrane patke, i tu stoji kip nezaobilaznog sv. Ivana Nepomuka sa svih svojih pet zvijezda oko glave, zaštitnik koji štiti mnoge, ali štiti i gradove od poplave koja je posljednji put u Laškome bila 2012. godine

Razgovaram s Tonijem, za sebe kaže da je slovenački Hrvat, ali hrvatski govori s jakim slovenskim naglaskom i s mnogo slovenskih riječi, još kao mladić je došao, pobjegao je od zagorskog blata i siromaštva u kojem za djecu nije bilo ni krumpira. – Laško je tad bilo sasvim drugo mjesto, ali opet meni lijepo. – Pokazuje mi mali drveni most. – Onaj tamo mali črni most bio je glavni most na kojem smo se mi mladi sastajali. –

Tu se oženio, djeca su mu Slovenci. Ispred Kulturnog centra Laško partizanski je spomenik, uređen, sa svježe obojenom petokrakom, cvijećem, upaljenim lampašima, stihovima slovenskog pjesnika Alojza Gradnika: *"Brez solz in brez krvi, brez smrti zemlja nigdar ni domovina."* – Imate mnogo partizanskih spomenika. – kažem – ovo je treći u mojoj kratkoj šetnji Laškim. – Da – kaže moj slovenački Hrvat – to je civilizacijska tekovina, podići i održavati spomenik. – Da, gledala sam film Rudar[2] – kažem – zato i idem u Hudu Jamu zapaliti svijeću.

Tu je razgovor prešao u tišinu. Toni nam je savjetovao da ne pitamo za Hudu jamu, već samo za Spodnju Rečicu. – To je tamo blizu – vidjet ćete – ima putokaz.

Stvarno, ima putokaz, Huda Jama piše na daski, strelica, ali krivo, nečije dvorište, kuće, okrećemo se. Nakon krivog putokaza ipak smo naišli na pravi. Sumorno mjesto bivšeg rudnika, šumski put, Barbarin rov u šumi, teško uočljiv, mala kapelica koju je podigla Udruga za uređenje sakrivenih grobišta. Siva zgrada u blizini kapelice, vjerojatno neka uprava rudnika ili slični javni prostor, u dvorištu smeće, metalni otpad, tužan pas na lancu, glazba, sjena na prozoru, lelujanje zavjese. Tko mi to u uho šapće: *Neću niz dol ovaj stran, u polju je gavran vran, u polju je noć i dan. Crn je vran i crn moj strah, vranje oko nemir plah, zla mi slutnja guši dah. Ah, na tuđe past ću tle, vran će kljunom oči te, grakčuć kobno krike zle.*[3]

Pohod po Orionovi poti

Nakon mučne slike Barbarinog rova i osjećaja tjeskobe koji je na nas ostavilo to mjesto, bježimo od gužve, žamora glasova, kafića, muzeja, ručkova. Na našoj karti za Kolesarjenje, Cycling i Radfahren tražimo Jurklošter. Vozimo se samotnom dolinom potoka Gračnice koji izvire u naselju Planina pri Sevnici, ponovo nas zadivljuju meandri i slapovi planinskog potoka u kojem žive divlje potočne pastrve, potoka na kojem su još u 12. stoljeću kartuzijanci lovili ribu. Putem se zaustavljamo i udišemo šumu, vodenu prašinu. Samo da je malo toplije osvježili bi se u prozirnoj vodi. Titra zelenilo, sjena u šumi, javlja mi se Kosobrin,[4] sakriva se iza bukve, mogla bih ga dozvati, reći mu: – Umrla sam od straha kad te je uhvatio Bedanec. Uska dolina potoka Gračnice s teško prohodnim putima nije slučajno od strane francuskih i talijanskih monaha kartuzijanaca izabrana za mjesto njihovog

[2] Film prati istinitu priču o rudaru Mehmedaliji Aliću (Leon Lučev), koji je 2009. u rudniku Huda jama (Barbarin rov) otkrio masovnu grobnicu s 1420 leševa, a žrtve su uglavnom žive zakopavali Titovi partizani 1945. godine. Alić je više puta bio sprječavan u otkrivanju istine zbog dogovora policije, vlasti i rukovodstva rudnika da se ne istražuje Barbarin rov kako bi se spriječilo otkrivanje točnog broja žrtava.

[3] Josip Murn: „Neću niz dol ovaj stran"

[4] Lik iz pripovijetke Josipa Vandota: „Kekec nad samotnim ponorom"

samostana, jednog od triju najstarijih u Europi. Zadivljeni potokom stigli smo u Jurklošter, od dvorca koji su spalili partizani, ostala je kula. Od cijelog kartuzijanskog kompleksa ostao je samo obrambeni stup i crkva sv. Mauricija, ali je ostalo i zapisano da je Nikolaj Kempf, prior samostana v Jurkloštru oko 1470. godine prvi u Sloveniji tiskao svoju knjigu (Mistični traktat). Kartuzijance u Jurkloštru pomagali su grofovi celjski koji su na samostanskom groblju imali svoju kapelu, a u samostanskom hodniku posebni oltar. Prema predaji tu je i grob Veronike Desinić, iako ga kod ni jednog preuređenja crkve nisu našli. Zavod Odon koji je osnovan u Jurkloštru s ciljem otkrivanja duhovne, kulturne i prirodne baštine Kartuzije, organizira dobrotvorne koncerte za uređenje groba Veronike Desinić, a ustanovljena je i nagrada Ruža Veronike Desinić za zasluge u radu Zavoda.

Po svemu sudeći, nesretna Veronika ipak nije zazidana u dvorcu Veliki Tabor jer kažu da je pokopana baš u Jurkloštru. Nakon kranjske kobasice, terana i varaždinskog zelja, evo novog prijepora između Slovenaca i nas pred Europskom komisijom.

Uz samostan nekad je bio i Zeliščni vrt, uređen kao prispodoba raja, prema Kapitularu 70. Karla Velikoga, kojim je naređeno seljacima koje povrće i ljekovito bilje su dužni uzgajati. Vrt se obnavlja podignutim gredicama ograđenima drvom (kažu po srednjevjekovnom uzoru), gredice su zasađene ružmarinom, mentom, melisom, bosiljkom, pelinom, timijanom i drugim ljekovitim biljem.

Vljudno vabljeni na *Pohod po Orionovi poti* udišemo svježi miris šume i vode. Orionov put vodi po mjestima (nasljeđu starih kultura) za koja pater Karel Gržan u svojoj knjizi *V znamenju Oriona* pretpostavlja da su bila megalitsko svetište "središte svijeta" u trokutu između Savinje, Save i Sutle. Prema Karlovim istraživanjima gradišča u dolini Gračnice su izgrađena po zvjezdanim koordinatama zviježđa Oriona, a sve prema onoj kako na nebu tako i na zemlji.

Naš izlet *prek meje* bliži se kraju. "*Istina je, mi smo tek plahi križari, i hodači koji ne poduzimaju ustrajne pothvate, pothvate bez kraja. Naše ekspedicije su tek obilasci, i završavaju navečer kod ognjišta od kojeg smo i krenuli. Polovica naše šetnje tek je vraćanje po vlastitim tragovima. Trebali bismo otići u najkraću šetnju, slučajno, u duhu neumiruće avanture, i nikad se ne vratiti – spremni da natrag pošaljemo samo svoje balzamirano srce kao uspomenu na svoja napuštena kraljevstva. Ako ste spremni napustiti majku i oca, brata i sestru, ženu i djecu i prijatelje, i nikad ih više ne vidjeti – ako ste platili sve svoje dugove, napisali oporuku, i ako ste riješili sve svoje brige, onda ste slobodan čovjek, onda ste spremni na hodanje.*"[5]

[5] Henry David Thoreau: „Hodanje"

VELIKO PUTOVANJE MALIM *FIĆOM*

Božena Filipan, Varaždinske Toplice

Bijaše to naše prvo obiteljsko ljetovanje putovima Istre, dolinom Soče i usponima Julijskih Alpa. Ljepote planinarskog uspinjanja lijepim športskim motorom od bregovitih Varaždinskih Toplica preko bujne zelene Dravske doline prema Pohorju u Istočnim Alpama uživali smo u pratnji prijatelja još od davnih šezdesetih godina prošloga stoljeća. Ohrabreni iskustvima dotadašnjih motoriziranih planinarenja uz mogućnost upoznavanja prirodnih i kulturnih znamenitosti, odlučili smo provesti naše prvo obiteljsko ljetovanje kružnim putovanjem svojim prvim automobilom, popularnim *fićom*. Sve od Jadranskoga mora, Istrom do strmih uspona i prijevoja Julijskih Alpa pa onda Sočanskom dolinom do povijesnog poprišta sočanske fronte i monumentalnog spomenika palim borcima Velikoga rata u Kobaridu, a u povratku cestom preko Ljubljane i Zagreba u naš rodni kraj.

Za stacionarni dio ljetovanja odabrali smo povijesno područje Labinštine na istočnoj obali Istre zbog blagotvorne kvarnerske klime, u kojoj se isprepleću mediteranska s alpskim strujanjima kakva bi mogla pogodovati poboljšanju kroničnog bronhitisa našemu osnovnoškolcu na njegovom prvom školskom odmoru. Morske užitke nakanili smo zamijeniti putovanjima *istarskim putima* od njene istočne obale središnjom Istrom u smjeru slovenskih dolina i njenih alpskih visova. Opremljeni višenamjenskom opremom i okrepom, krenusmo u rano jutro iz Varaždinskih Toplica poznatom cestom preko Novog Marofa i Sv. Ivana Zeline do Zagreba, a onda znatiželjno nastavili autoputom prema Rijeci kroz pradjedovsku postojbinu obitelji Filipan u šumovitome Gorskom kotaru. Naš ponosni prvoškolac je s velikim zanimanjem pratio očevo upravljanje automobilom, uživao u kratkim izletničkim predasima uz izletnički stol i našu popudbinu, zainteresirano slušao dogodovštine iz naših mladenačkih putovanja ovim krajevima, ali pravi ushit doživio je prvim pogledom na još udaljeno more! Daljnju vožnju provodio

je više uz prozor nego uz volan, a na prvom odmorištu uz obalu udisao morski miris i provjerio njegovu slanoću.

Smještaj smo odabrali uz istočnu istarsku obalu u blizini pješčane plaže i turističkog kampa gradića Rapca pred kojim se pružala bistra morska uvala prikladna za kupanje djece u kojoj su ubrzo postajali pravi plivači. Nismo nakanili kampirati nego, želeći ugodniji boravak u obiteljskom smještaju, iznajmili smo sobu u kućnom smještaju ljubazne obudovljene žene unesrećenog rudara. Od naše smo domaćice doznali korisne podatke o stanju rudnika i životu istarskih rudara za koje se posebno zanimao moj muž koji je još za vremena svoje službe općinskog liječnika u područnoj ambulanti sela Ljubeščice poznavao teškoće i bolesti rudara u kalničkim rudnicima ugljena. Naš prvoškolac oboružan plutanim štitnicima brzo se uključio u dječju skupinu, no uskoro je svoja pomagala ustupio drugim početnicima – jer je i on postao pravi plivač! Nakon kupanja i odmora obilazili smo labinska rudarska zdanja, a u Rašu odvezli se svojim autom u kojem je naš mali plivač opet još pažljivije pratio očevo upravljanje samouvjerenjem da će također rano postati i pravi vozač! Svakodnevno plivanje i morski zrak smanjili su njegov kašalj i moje alergične smetnje, pa smo oporavljeni posvetili drugu polovicu ljetovanja turističkoj vožnji *Istarskim putima* središnjom Istrom našega Zagorca Franje Horvata Kiša. Auto je besprijekorno svladavao sve cestovne neprikladnosti oštrog tucanika. Nakon kratkog predaha i razgledavanja kulturnih znamenitosti Pazinštine i razgledavanja Istarskih Toplica ispod stjenovitog stošca sa crkvom Sv. Stjepana, usputnih promatranja zbijenih starinskih naselja po pokrajnjim obroncima uz moje informacije o njihovim povijesnim znamenitostima i ljepotama mirisnog otočića Sv. Katarine u blizini Rovinja, u kojem sam provela u dječjoj koloniji svoju školsku praksu, usmjerili smo putovanje prema Sloveniji i nastavili ga putovima Vipavskih i Sočanskih dolina sve do povijesnih uspona preko prijevoja na Julijske Alpe. Zadivljeni pogledom na njihove ustobočene vrhunce zaustavili smo se na stajalištu uz izletničke panoe, odmorili se i raspravljali o mogućnostima našega uspona najstrmijom planinskom cestom prema podnožju vrha Mangarta (Mangart/Manhart, v. 2679 m, odnosno 2078 m n. v.) i potom spuštanja prijevojima Predela prema spomeničkom području sočanske fronte iz Velikoga rata u kojem su stradali i hrvatski borci. Plan je usvojen, ali dvojbe vozača u naš uspjeh bijahu upitne. Ipak, svojim sam pouzdanjem u njegovu vozačku vještinu i povjerenjem u obiteljsku odgovornost ohrabrila svoga muža i pobudila mu borbenu spremnost za nove planinarske dosege. Vozači, *veliki i mali*, pregledali su naš mali automobil, opskrbili ga gorivom, a ja prehrambenom opskrbom i turističkim kartama, pa krenusmo s puno pouzdanja prema vrhu Mangarta. Na podnožju brda opet nas je zbunila snaga i veličina terenskih i osobnih vozila kraj kojih je naš *fićo*

izgledao još manjim, ali planinarski izazov je prevladao! Obnovili smo osnovne činjenice iz vojne i geografske povijesti. Tako je i m*ladi vozač* doznao da su na ovim prostorima već Rimljani, kao i kroz naše krajeve, izgradili planinske ceste za svoje vojne pohode, da su ove Julijske Alpe prozvane po rimskom caru Juliju Gaju čiji su vojnici i konjanici hrabro prolazili preko njih, dok su natovarena vojna kola vukli konji, jer tada nije bilo motornih vozila; da su i Talijani 1938. godine obnovili ove planinarske putove kroz prijevoje i teške uspone, da su se u Prvome svjetskom ratu ovdje vodile velike međunarodne borbe o kojima svjedoče grobišta sviju zaraćenih strana, a sada ovamo dolaze planinari, športaši i izletnici sa sviju strana. Mali je jednostavno rekao - *Pak onda moremo i mi!* Tako je naša trojka složno prihvatila planinarski plan, a naše ohrabrenje otklonilo očinsku zabrinutost. Krenuli smo strminom, uspinjali se kraj zaostalih „ zakuhalih" vozila zvučnih imena, a mi smo nastavljali vožnju jednomjernom brzinom maloga *fiće*. Ali, ovdje nismo doživjeli takvu šofersku solidarnost kakvu smo pamtili s poštovanjem na opasno putovanje jedinom autobusnom vezom za Ohrid klisurom Čakor-planine davne još 1959. godine!

Zaustavili smo se na odmorištu sedla Predela kod monumentalnog spomenika ratnicima još iz napoleonskih ratova sa skulpturom „*Umirući lav*". Zagrljeni i sretni, duboko udišući planinski zrak, divili se prostranoj planinskoj panorami alpske lepeze, ponajvećma pak djelima ljudskih ruku i stvaralačkog uma na ovoj najvišoj planinskoj cesti u Sloveniji, a sa stahopoštovanjem gledali prema nama nedostižnome Mangartovu vrhu prema kojem su kretali samo vješti planinari. Spuštali smo se uređenim prijevojima do planinskoga gradića Boveca u kojem smo odsjeli u hotelu. Ugodno noćenje obogaćeno sjajem punog mjeseca veličine napuhanog balona upotpunilo je planinarske dnevne utiske. Osvježeni jutarnjom šetnjom gradićem oprostili smo se od planinskih vrhova i nastavili put dolinom Soče do poprišta odlučnih bitaka Prvoga svjetskog rata. Putujući linijom talijanske fronte razgledavali smo uređena grobišta pojedinih sukobljenih nacionalnih vojnih jedinica. Monumentalni spomenik palim borcima u Kobaritu nosi spomen-ploče imena poginulih boraca. Na Sočanskom bojištu sudjelovali su i hrvatski borci. O bitkama na tome bojištu pričali su naši topličći povratnici - moj djed Ivan Kic st. i mag. farmacije Josip Čabrian, a za poginulim je mužem Pliberšekom tugovala obudovjela tetka mojega muža koja počiva na topličkome groblju u obiteljskoj grobnici Dušak-Filipan. Poklonili smo se palim junacima i odali počast hrvatskom generalu Borojeviću koji je izvojevao pobjedonosne bitke i spasio naše vojnike od planirane ratne katastrofe, ali kojem su poslijeratni režimlije uskratili ratno odlikovanje i povratak u domovinu. Nasuprot njima, Slovenci ga slave kao svog osloboditelja! Nama je preostalo ogorčenje zbog hrvatskog sluganstva i sažaljenje nad sudbinom prezrenog junaka koji se doživio u bijedi izvan svoje domo-

vine. Vječna mu hvala i slava među pravednicima koji su izvršili svoju vojnu i domoljubnu dužnost, a sramota onima koji nisu usvojili nauk dr. Antuna Radića o razlikovnosti u pojmovanju domovine i države.

Iz Kobarida vraćali smo se glavnom cestom preko Ljubljane i Zagreba u našu slikovitu Bednjansku kotlinu okruženu šumovitim Varaždinsko-topličkim i Kalničkim gorjem. Svoje utiske podijelili smo s prijateljima i rodbinom. *Mali vozač* je zaista rano svladao vozačke vještine i postao trajnim zaljubljenikom u automobilska putovanja.

VIŠE OD KROVOVA

Biserka Goleš Glasnović, Zagreb

Često bih istezala vrat, putujući negdje drugdje, da iz jurećeg automobila zavirim u grad, ali on je bio skutren u kotlinici, zakriven velikom crkvom sv. Nikole. Zaštićen Strahinjščicom, planinom s Crnom mlakom čijoj je tajnovitosti, da bi svladao strah, čovjek tepao – i tromom Krapinicom, zavičajem tustih šarana. *Šteta,* pomislila bih da se neću nikada spustiti i lunjati njegovim uličicama, istraživati groblje, crkve i kafiće! Bio je, poput mnogih knjiga koje su me zanimale, ali nisam ih dospjela pročitati! No, kao što nas nalaze knjige, tako nas nalaze i gradovi – čak stolice i naši stolovi.

Marlis je prćasta, mala, popunjena – kose posute pepelom – uzdignuta i u stasu i u glasu. Dok dvori svoje goste, pladanj poskakuje, a šalice i čaše miruju. Neka stroga radost prosipa se iz njezina glasa, dok se, ne zanemarivši nikoga, obraća svojim gostima, podijelivši s njima neku dosjetku ili posve javnu privatnu pričicu. Prolaznici je pozdravljaju, a ona zdušno odzdravlja. Njezina prpošna kajkavština skakuće između stolova. Prisjeti se neke priče, donese neku knjižicu, monografiju, kuharicu ili dokument o svome gradu, čak sa smetlišta, dio odbačenog pismohrana starog grada.

Prvi put smo se srele ispred iluzionističkih vrata koja su vodila u njezin hostel na katu. Na vratima su reproducirane stare *Horvatske regule lepog* ponašanja. Marlis ih je čitala obješenjački. Iskrene su, sočne i daleko su od dosadnoga propisivanja: *Ni lepo s perstima bubnjati, zubima škripati ili zehajuč kakti paletavuk zavijati, a niti kak prostak s celim se telom rastezati i pri tom zdehavati i puhati kak nadušlivec.*

Unatoč mrtvome gradu i napuštenim zgradama Magistarske ulice, njezin je prostor postao *ris*, čarobnjački krug, vrlo privlačan pa sam utorcima, dok je Antun predavao na Krapinskome veleučilištu, ulazila u taj svijet galgenhumora, samoironičnosti i erotski obojenog humora.

Kad mi je pričala kako je umirala od smijeha, čitajući presude krapinskim *coprnicama,* začudila sam se kako ovdje ni smrt nije izbjegla izrugivanju. A u čarobnjačkom kajkavskome *risu* nastala je gužva, dok je u kafiću bilo mirno i obiteljski intimno. Paradirali su i koketirali: *bolvani, copernjaki, flundre, galženjaki, gimpli, grabancijaši, gursuzi, habikruhi, harlakini, huncvuti, kalmuki, Lucifer, lajhari, norci, pesoglavci, posmetuhi, prešentaji, skrovnoznanci, šelmani, šentaji, šmencaji, tati, tepci, veternjaki i vkanitelji.* Spelavali su svoje coprije, hamulije i hmanjice.

Na glavnom trgu podignut je spomenik književniku i jezikoslovcu Ljudevitu Gaju, dok je ljekarna njegova oca sa starim receptima i herbarijima nestala iz gradskoga sjećanja. U Gajevoj interpretaciji zanimljive krapinske predaje o Čehu, Lehu i Mehu i njihovoj sestri Vilini isprepleću se različite povijesne i bajkovite sastavnice. Vilina je u skrovitoj vezi s rimskim zapovjednikom, tri grada su na tri brijega, Krapina, Psar i Šabac. Na visokim lancima kožni most povezuje Krapinu i Psar. Motiv uzidavanja kao kazne za grješnu ljubav ponavlja se kasnije i u sudbini Veronike Desinićke, čiji je izvršitelj Herman Celjski bio vlasnik krapinskoga grada. U predaji je i jedna antička epizoda, mit o nimfama močvaricama i špiljaricama koje skrivaju prognanu Vilinu i čuvaju njezino dijete. Pojavljuje se i divlji vol koji je usmrtio dijete, pronašavši ga, dok se ispred špilje igralo zlatnom jabukom. Na rogovima ga je pronio podzemnim svijetom na drugu stranu gdje ga je neki pustinjak sahranio.

Kad je grad nadsvođen modernom cestom, postao je posve nevažnim, gotovo prezrenim. Njegovu skučenost ispod bučnog vijadukta, osjetila sam zalutavši na putu prema crkvi sv. Nikole i groblju. Jedan krak vijadukta ugrađen je na predivan klisuljak na kojem je jednostavna palača starog grada i crkvica. Ispod u Bregovitoj ulici su kuće, vrtovi i cvjetnjaci, a u dnu klisuljka mnoge špiljice.

Nasmijavši se i zaželjevši mi dobar provod, Marlis me ispratila kad sam pošla u posjet groblju. Popevši se stubama do crkve sv. Nikole, shvatila sam – nijemo zapanjena – da nametnuti vijadukt s jurećim automobilima prolazi tik do vrta župnoga dvora i na trenutak iznad moje glave dok prolazim ispod njegove grube gradbe. Došavši na groblje, uvjerila sam se da to betonsko čudovište odvaja grad živih od grada mrtvih. Pojačava napuštenost lijepih gradskih palača i njihovih prozora te prisutnost i natrpanost grobljanskih ukrasa. Slučajno iznikao grmičak bijelih tulipana, voštanih čaški poput neupaljenih svijeća, dijeli pak groblje na posjećeno i napušteno. Spuštajući se niz obronak, židovski su spomenici, izblijedjelih natpisa, nakrivljenih obeliska, zahrđalih ograda od kovanog željeza, nestajali tonući u zemlju. Uredno pošišan grobljanski proplanak bujao je mnoštvom žutih i ljubičastih cvjetića ne mareći, a pjev ptica pojačavajući njihovu mrtvost, odvraćao se od hladnog zvuka jurećih automobila.

Možemo li zamisliti lijepo Knieppovo lječilište ili *Mrzlice* kako su im tepali

Krapinci koje je početkom 20. stoljeća bilo vrlo popularno, a koje je otvoreno upravo ovdje zbog prekrasnog položaja grada, zdrave klime i obilja voća i povrća! I staro trgovište s proizvodima i snažnim cehovima draguljara, tesara, klesara, lončara, kožara, zidara, tkalaca, češljara, graditelja, bravara, sedlara, mlinara i pekara!

Zatim su stigli i proizvođači sapuna i keramike. *Kamenina,* krapinska keramika, tvrda je i jednostavna, historicistička i bidermajerska, ukrašena cvjetićima i listićima. U posuđu vrč je najpopularniji: *schezkrug*, vrč probijenoga grla, zagrljeni vrčevi Leha, Čeha i Meha i vrč *Krapinski sudec,* svojevrsni europski stereotip: muškarac velike glave, malog tijela s vrčem u ruci. Najljepša je starinska tronožna kaserola s ručkom. Pretvorena u vazu s bijelim krizantemama, poslužena uz jabuke u *šlafroku,* bila bi još jedna (ne)potrebna mrtva priroda na stolu, u mome potkrovlju.

No, prema priči gospodina Željka *krapinski sudec* je poseban lik, obavljao je upravni nadzor nad gradom. Svojevrsni je, starostavni, gradonačelnik koji je služio građanima. Galge, naziv jednog dijela grada, svjedoči da su tu nekad bila vješala gdje su se javno pogubljivali osuđenici. Crno humorna (ne)zgoda koja se dogodila pod *galgama* – istodobno je i samoironična na račun suca i njegovih sugrađana. *Jednog dana dok su krapinski sudec još spali (a dan predi tem su se hudo zmučili na veselici miholjskog sejma),* sluga je, udarajući o vrata spavaonice vikao: *Vaša milosti, gospon rihtar, morate hitro v magistrat, su štajerskog tata na sejmu uhitili! Ga treba taki osuditi!* Mamuran i neispavan sudac je štajerskog lopova osudio na smrt vješanjem. No, puk se pobunio: *Kaj gospon rihtar, sme mi ne delali galge za ludske tate, smo mi to delali za nas i našu decu! Ni v redu da se na njih prvi Štajerec obesi, to mora biti neko od nas!* I tako štajerski lopov ostane bez slave prvog obješenjaka, dobivši samo 25 udaraca po turu.

Osmijeh pri pogledu na raskošni barokni oltar u crkvi sv. Katarine, priljubljene samostanu sv. Franje, ozbiljan je i tužan. Boja ovog humora je plava poput patine na dnu školjaka umetnutih među figure svetaca. Namjerno patiniravši i posivjevši njihovu pozlatu, željeli su ih sačuvati od tada vrlo mogućeg turskog osvajanja i pljačke. Prigušeni oltar s velikim kipovima svetaca ugodan je. Pomiruje zlatnu raskoš baroka i skromnost male braće – crkve i samostana. Odvodi u neku dubinu, u neko nestalo more!

Krapinski čovjek i čovječica i njihove nastambe nestale pod zemljom i stijenama isprepleću se s kućicama umrlih stanovnika, puževa i školjki na dnu nestaloga mora. Krapinski prastanovnici više sliče hobitima, nego primitivnim pračovjecima. Ako im je Prometej donio vatru, znali su svojim gorućim štapovima osvijetliti noć. Znali su poštivati Vulkan, Velikog Jelena, Vunastog Nosoroga, Mamuta i malu slatkovodnu spužvu u svojim vodama!

Listajući knjigu Ane Töpfer, zavirujemo u krapinsku purgersku kuhinju te Krapinu otkrivamo kao grad bogat različitih zanimanja i staleža. Na njihovim stolovima su iznenađujuća i neobična, zamamna i profinjena, jednostavna i izvorna jela. I puhovi, i puževi, i vjeverice, i vidre. Također i marcipan i grilaž, slatkiši od voćnog sira, arancini, bombice od čokolade, pjena od jagoda, nabujak od karamela. Posve neuobičajena: pohani kozlić, kuhane ploške od moždane, kobasice od šaranovog mesa, guščja krv s jetrom, teleća glava u hladnom kiselom umaku. Ekstravagantna: govedina s dunjama, kelj s kestenima, riba s umakom od gljiva. Izvorna: krapinske lignje (pohano kravlje vime) i puran nadjeven kruškama makarijama. I skromna, štrudl od repe i Badnja juha jednako *bogečka* i za siromašne i bogate. Također i kultno jelo: *gablec*, goveđa juha, svijetla ili tamna. Štrudli i umaci su najmaštovitiji. U vrijeme Duhova Krapina se pretvarala u jedan veliki mirisni štrudl od trešanja. Krapinci su uživali i u jelima od riba i rakova, u račjem maslacu, juhi i umaku. I simpatična krapinska basna govori o raku koji je, ne uspjevši sašiti savršeno odijelo za gradskog suca, bio kažnjen. Bacili su ga s mosta u rječicu Krapinicu!

Autorica krapinske purgerske kuhinje Ana Töpfer, uz stare recepte, zapisuje i mnoge građanske običaje za vrijeme blagdana. Posebice je zanimljivo kako se slavilo sv. Valentina. Mladići bi doveli pod prozor svoje izabranice svirače i pjevače (u malom samostanskom muzeju sačuvana je jedna stara citra) da joj daruju podoknicu ili purgerski *štendhen.* No, trebali su dobiti dopuštenje djevojke. Ako bi djevojka, provirivši iza zavjesa, ugledala svoga dragoga, upalila bi na kratko žigicu ili svjetlo. Glazbenici bi tada mogli nastaviti u tami. U suprotnome mogli su dobiti košaricu ili hladni tuš. Jednom je u mome snu jedan zaljubljenik, ovdje više nije riječ o Krapini, rekao dobivši košaricu: *Vratit ću ti ju punu ruža!* Te noći gradski panduri nisu smjeli uredovati.

I djeca su se radovala toga dana. Vjerujući da će u rano jutro naći zebicu (ostatke ptičjeg pira), istrčali bi bosi na snijeg u trnac ili vrt. Da im olakšaju, odrasli su im ostavljali slatkiše na najbližem grmu ili grani. Zebica je ptičica, a *zebice* su bile i promrzle dječje nožice! Tada se Krapina pretvarala u bezbroj *zaljubljenih okeca*. U svakoj kući su se pekli kolačići *zaljubljeno oko*, sitni prhki, okrugli. Poput naših koji se još uvijek u maminoj kuhinji peku za Božić. Slična vrsta - krancli, više cvjetići, no oči. Uz krapinske su se na Valentinovo posluživali i šnenokli, nazvani i snježne lopte i ptičje mlijeko.

Moj je suprug, došavši prvi put u našu kuću, bio ponuđen upravo tom slasticom. Običaj koji se davno izgubio, izazvao je čuđenje. Snježno bijele lopte u žutoj kremi bile su dovoljno privlačne da zaboravimo svakodnevnicu ubrzane hrane i mesnatih jela bez mirisa i prirodnih okusa. A grmovi nježnih lopti cvjetali su u proljeće u Zagrebu, u Bolničkoj ulici, u dvorištu lijepe vile u kojoj se rodio moj su-

prug, a koje sam zatekla na izmaku. Došavši u kuću koja je, iako zaštićena, srušena da bi na njezinome stratištu bila planirana zgrada bez sjećanja do danas neizgrađena, vraća mi se poput boja i okusa izgubljenog *paradižota.*

Na ulazu u gradski perivoj s tragovima oblikovanja na francuski način, posve je neugledna i skromna kuća, u čijoj su se niši skrivale ljupke drvene skulpture sv. Florijana i anđela, obojene i oblikovane poput gotičkih. Učinilo mi se da će jednog dana nevažna kuća, s cvijećem u oknima i blistavim prozorima, poletjeti u nebo.

Bila sam oblutak / koji je poljubila Spasiteljeva sandala, stihovi su koje mi često govori Hrvoje, dodajući da je prava ljubav znak slučajne pažnje. *Biti čovjekom znači putovati. Svijetom ili svojom sobom! Putovati i biti kod kuće! Umire se ako se prestane putovati!* I Victor Segalen zapitao se nije li poezija u svojoj najosobnijoj skrovitosti – putovanje, nisu li putnici u svojoj zagledanosti u daljinu, otkrivači formi. Osjećam kako se na putovanjima prepleću, a ponekad i izjednačavaju skrivenost i zagledanost.

Zagledana u groblje kao u spomenar grada, vidim i Segalenove stele prema stranama svijeta, prema središtu ili pokraj puta, stećke rasute dalekim livadama, vrtovima, šumama i stranputicama.

Nekada se s pokojnicima u Krapini sahranjivala i knjižica *Duhovna hranica za put u onkraj!* Pun stol biranih jela morao se ostaviti tijekom cijele noći između dana Svih Svetih i Dušnog dana za duše pokojnih koji će doći da vide kako žive njihovi živi. Neuredan i neopremljen stol nisu smjele naći – jer bi se vratile u onkraj žalosne i nesretne.

Treba li govoriti ili šutjeti? Mogu li imati milost govora, ako naučim šutjeti? Zidna slika Ivana Krstitelja Rangera u franjevačkom samostanu u Krapini prikazuje alegoriju govora i šutnje, Tempus Loqendi i Tempus Tacendi. Što bi se dogodilo da je Antun Padovanski šutio, a Ivan Nepomuk govorio?

Jednog nedjeljnog prijepodneva lunjala sam Krapinom nekako zaneseno, od *bertije* do *kloštra.* Marlis je poput male crvenokose čovječice (promijenila je boju kose) prala, posluživala – držeći prostor pod svojim okom – dok su se gosti muškarci družili ili šutjeli upućeni samo na svoj prostor.

U samostanu sv. Franje dočekao nas je gospodin Željko. Zaokupljena Rangerovom alegorijom govora i šutnje prisjetila sam se pjesme *Pred samostanom: (…) Zašutjeti / i ptice će / govoriti s Tobom.* Vidjevši da je gospodin Željko raspoložen i spreman za priču, shvatila sam da ovdje nije dovoljno samo u samostansko dvorište ući.

Uz ulazna vrata stari je nadgrobni spomenik o. Dominika pl. Antolkovića, prema pričama starih Krapinaca i crkvenih povijesnih knjiga pokretača istraživanja na Hušnjakovu brdu. Već su Keglevići, pronašavši u svojim rudnicima

ostatke ljudskih kostiju, vjerovali u vrijednost nalazišta. No, tek ih je sa svojim suradnicima znanstveno obradio geolog i paleontolog Dragutin Gorjanović Kramberger.

Treba govoriti, opravdava se gospodin Željko, pokazujući nam portrete fratara koji su ubijeni poslije Drugog svjetskog rata na Maceljskoj gori. Umjesto da su u kripti njihove kosti, u samostanskoj vitrini pohranjene su njihove krunice, pronađene uz put kojim su odvedeni na pogubljenje. Mjesto njihove pogibelji bilo je pretvoreno u lovište, dobro čuvano i dostupno samo politički provjerenim lovcima.

Ispod prostorije u kojoj se nalazimo leži Ivan Gaj, časni Krapinac, botaničar i ljekarnik, samostanski sindik, otac Ljudevitov. Njegov slavni sin, jezikoslovac i pravopisac bio je i botaničar. Učeći od oca, veliki dio svoga djetinjstva proveo je u samostanu. Njihovi herbariji i zapisi bilja na hrvatskom i latinskom jeziku, rasuti na mnogim mjestima, nikad nisu prikupljeni.

Jednog od utoraka, putujući starom cestom kroz Veliku Ves, Grdence, Cveke, Galovec, Začretje, u tjednu cvijeta jabuke, ponovno se veselim druženju s Marlis i njezinim posjetiteljima. Pojavio se i novi konobar Vilibald, zgodan i nekako viteški otmjen. Nisam posve sigurna da se tako zvao, ali ime mu je vrlo pristajalo. Marlis je opet skakutala od stola do stola, uz neku sočnu dosjetku.

Danas mi je pripremila zbirku pjesama Božidara Brezinščaka Bagole *Humske popeifke* napisanu na njezinoj zavičajnoj humštini. Dok čita pjesme, odlično se zabavljamo! Od svih svojih domaćih riječi najviše voli riječ *bedak* ili kad joj se netko obrati sa: *Žvadika mala!* Ovo slatko tepanje, zapravo znači blago, no ne *tezoro,* već guskica, patkica, telence i sva ostala životinjska mladunčad – da bude što bogatije!

Svoje goste poslužuje i aktivnim slušanjem, smijehom i iskrenom ljubaznošću. *Opet sam pružila jezik tam di mi ne treba,* cvrkuće na kajkavskom. Istodobno stižu domaći štrukli i sadnice malina iz kuće preko puta. Ovdje se razmjenjuju i pekmezi, sokovi i različiti proizvodi iz obiteljskih radionica. Nekad treba i *trlahati*, slušajući ne slušati te usmjeravati razgovore tužaljke među goste da se može predahnuti. Najviše posla ima pri *fajruntu*, tada je i ispovjednica i psihoterapeutkinja. Bila je puna tajni i morala je steći milost šutnje i milost govorenja jer svi su se poznavali – i ostavljeni i ostavljači i prevareni i prevaranti.

Sada smo više od krovova, kaže Klara. I zaista grad izgleda ljepše, pokazujući svoja elegantna pročelja i zagasite krovove. *Sada smo jednake kao krovovi,* veseli se ponovno Klara, dok se spuštamo u tužnu Magistarsku ulicu. Njezin sjajno crni, upravo izvaljani asfalt, pojačava prašnjavost prozora, ocvalost secesijskih ukrasa pod njima i sivilo umorene masivne renesansne kuće na njezinome kraju.

Grad je istodobno i živ i mrtav, i postojeći i nepostojeći, i skriven i razotkriven.

Moja literarna suputnica, Ewa Lipska, također i prisutna i odsutna, zapisala je o Danu Živih: *Mrtvi dolaze na njihove grobove / – pale neonske svjetiljke…*

Jednog utorka, kad je sa mnom bila Katja, zastale smo ispred prašnjave, napuštene zgrade. Netko od poznatih se u njoj rodio, pokazivala je nova ploča na njezinoj tužnoj fasadi. Udisale smo neku lijepu sjetu starih haiku majstora. Nasumce listajući zbirku pjesama Dubravka Ivančana, pred čijom smo kućom zastale, čitam: *Netko… pognut / ulazi u groblje / Uspravni spomenici.*

Katja kaže da se sunce skrilo iza zgrade. *Ali ostavilo nam je svoje male zrakaste poljupce rasute posvuda oko nas!* Uzvratila je: *Što ako zaboravim kako se zove ovaj grad? Hoću li se znati vratiti u njega?*

Maslačci, sunčevi zrakasti poljupci, nekog drugog utorka, zasvijetlili su ponovno. Na svježe pokošenoj travi ležali su njihovi oboreni lampioni.

VRBOVINA, TRSTINA, ROGOZINA

Aleksandar Horvat, Ludbreg

1.

V ne tak daleki prešlosti, kak zaigrana, zelena, vodena kača med vrbama, tijam od Trakoščana je zavoje plesala med bregima, a onda se od Slanja zaputila dale po ravnici k Dravi. Ta zelena žila mojega zavičaja se zove Bednja. Tu na samem vrhu podravskoga dlana, na nji Ludbreg leži. I nije v ono staro vreme Bednja bila milostiva: *Zrasla je Benja, čez pole se vala. / Varoških vrti čist je nestalo, / Samo nek zraste još malo / Se za sobom odnesti bi znala. (B. Hlastec: Velika je Benja, Stari poti - 1970)*. Gda je Bednjino korito z inžinerskim ravnalom znova na karte zarisano, neje več plavila, tekla je poprečki, ravno kak strela na sred koje je zniknula nova brana. Od tu se bu, kilometer dalje, napajalo ludbreško mlinsko kolo. Prerezani stari Bednjin rukav ostal je sam pod pošumljenim goričkim bregom pre Kučanu, plitki zavoji z glibokim grabama netečne vode zapasani z vrbama i trstinom. Negdašnji šodrani brzaki su se zastavili, na dno je zalegel više let debeli ribnjački mlaj. Denes je to ribnjak, vrednim ribičima na brigu i skrb.

V tom pozablenom, zveriženom koritu su nemirne bistračke klene, poduste i belke zamenile lene, debele ribe kojima se, kak niti vodi, nikam ne žuri. Na pol zaspani šarani i somi, potonuli pajceki kaj prekopavaju po zamlajenomu dnu. V senki vrbove rakite, na suhi, oguljeni, do pol ftopljeni svrži, točno pedelj pod nebeskim zrcalom zrasla je nova grana, navek gladna i lena ščuka. Na sred ribnjaka se kak žaruljica sveti ribički štoplin, a kederi se zaletavaju na njega, srdiju ribiča. Zgublena žutookica v iskanju svojega jata najde se pred ščukinim gopcom i zbudi v kosti zapisanu pождrljivost. Ščuka zarauba, razleti se zrcalo v miljon kapljici, z rakite nad njim poplaši i selske pokućarce na izletu kaj su svedočili žutookinu smrt. I vidra se lecnula v zastavljeni igri, pak zaronila nazaj v riblje kraljevstvo na pol prekrito z žabokrečnim goblenom. Kača ribarica je odišla med trstinu iskat drugu ribu, nju je ionak nigdo ne doživel.

Vu tem močvirnem svetu su trstina i rogoz med sobom podelili grunta. Voda jim je krv, paše jim pličina gde se voda naslanja na mefku zemlju. Suhoga brega puščaju draču, divljim perunikama i preslicama. Med perjanicama trstine se v daljini vidi breg Katalena, a tam prek njega glavna cesta vodi za Črnoglavec i dale do Križevci. Se su to Ludbreški Vinogradi, naselje čije življenje je breg i dol. Na vojnički karti, baš te hrbet kaj ide po vrhu brega v Ludbreškim Vinogradima, z cestom za Križevce, zove se Ribnjak. Z toga premišlavanja, *v čiji je glavi je Ribnjak došel na vrh brega*, me vun hiti halabuka jata vrapcov v grmu bekovine koji su se po običaju posvadili radi ničega. Bez dogovora, a kak po komandi, odgalamili su dale nekam prama Skorošu i ostavili bekovinu da mi z granom mahne v pozdrav.

Pod šašom i trnjiščem preplečeju se i križaju zverinske steze. Male, po zemli hodajuče zverine, znaju koja je čija steza i komu je gde mesto. Vidra se nespretno gega z ribnjaka prek šanca v Bednjin brzak. Trdu zemlu nema rad, tu se samo popikavle v oštre travne vlati i kupinec. Makar si negda počine i v miru obeduje v senki pod svibom, voda je njezin dom i njezin raj, tu si čez brzake v trki za fletnim klenom spira vonja po mlaju. Njezin vredni pajdaš dabar po svojemu vuskomu potu navlači građu. Njemu se ne žuri, ali nigdar se ne zastavlja. Nacepano mefko kuruzinje je na kupu, na debeli vrbi brusiju se zobi za novu rundu, za još jen rukovet granja. Dabar bi svoji puci štel zazidati branu. I štakor vu ovi divljini ima svoju slobodu, ali pod zelenom plahtom ne zdiže velku graju. Vladar gradske kanalizacije na ribnjaku nema pravo glasa, skup z mišima i voloharicama. Na visokim topolama i jalšama oštro oko jih se ima na broju. Dva jastrebi su se lani oženili i zlegli ftiče, ve jih skupa z lanjskima, sedem patrolera nad ribnjačkom sončano zlatnom vodenom čipkom i zelenim stolnjakom od zrele trstine. Za glodavce, vu visoki travi i trstini je skriti svet, teško i fletno življenje v kojemu jih škanjci i vetruše takaj ne misliju braniti od jastreba. Po travi je razhitano i rascufano perje divljega goluba, knjiga v koji piše gdo zoblje zrnje, a gdo koše meso.

V jeno vreme, kak dalje idemo k Ludbregu, dok veter prebira med metlicama i batekima, med trstinom i rogozinom v zelenomu štrikancu najvekšu halabuku dela krakati žablji zbor. Miljoni muziciraju, na audiciji za drugoletni festival. Najbole rega ona koja se najbole skrije. Pod vodom žabi sudi ščuka, na suhem roda, a štrčeče oči jim v pličini med zelenim gombekima vodene leče lefko spazi gizdava čaplja. Škrakato gaca po pličaku, a med dva obede, mira i tišinu za premišljavanje frajla si najde na vrh najvišešega jablana. Vidla je ona onu kaču kak prek ribnjaka riše cik-cak mustru, ali je vreme za počivanje želoca.

Med žilavim suhim rogozima velki je trstenjak splel zipku od trave i listja trstine. Veter ju ziba, vu nji dva trstenjački ftiči i kukavičin fačuk. Dok trstenjak zacvokoče, zaškriple i zafučne, čuje se nadaleko da se puci javlja ili kakvu zverinu vabi od zipke na stran.

Ribnjak, odrezani i zmireni Bednjin rukav, svet je za sebe, priroda je tu napisala zakone i paragrafe, zna se ko kaj vredi, ko je gori, ko je doli, ko komu služi i ko komu gazduje. To je zaprti krug v kotaču življenja. A čovek - i on je svoje pote napravil po kojima hasne kaj njemu treba. Kak i saka zverina i on se mora ftopiti v prirodni zakon, če misli med vrbovinom, trstinom i rogozinom počivati svojega mira, biti dober sluga gde priroda gazduje.

Dok zimu zemla popije, mi se znova budimo, sonce nas kak rode vača v prirodu. *Rečite drage ftice bele, / K nam vas navek srce vleče, / Je li da je tu zecele, / Najlepše na svetu pramaleče. (B. Hlastec: Rode, Stari poti, 1970).*

Prešetati se kraj ribnjaka v letu i v jesen, čuti kaj pljuska po vodi, kaj kriči v zraku i v šumi, kaj šuška med kupincem i v šašu, kaj govoriju ribnjački stanari, od hude ščuke do dangube čaplje, od razigrane vidre do šnajdera trstenjaka... Imam tu ja svoje mesto i putničku kartu za celo leto, mojega puta nigdo ne remeti. Priroda kazne i nagrade deli, se kaj dobi v krug življenja nazaj vrne. Med vrbovinom, trstinom i rogozinom, kukolja nesme biti.

2.

Ne zdržim dugo bez stezi kaj se saki dan preslačiju v drugačku opravu. Vračam se v deteče vreme, za ocem bos tackam po travi, na ribičiju. Najkrajši put k ribnjaku vodi polek mlina na Varoške vrte, vuska železna brv preskače mlinskoga kanala v jenem skoku. Špalir visokih topoli kaj pratiju našu stezu šumi mi v glavi. Za njima se javlja se žuborenje i klokotanje stare brane, voda na brzaku zazdeni me po kolenima, pod bosim nogama se mesi šoder. Otec postiha prekune. Negdo mu je zel mesto na kojem je hranil, a točno v pol tri bi imel šaranskoga griza. Te jeden šaran je bil njegov pajdaš, stoput mu je pobegel, jen drugomu su znali pote i steze. Dišiju žganci zmešani s mletom koščičnom pogačom, specijalni šaranski recept mojega oca, diši nad vodom kak dišeča nada - *došel buš ti meni jenoga dana!* Otec je mogel živeti i hmreti na vodi, na tomu malomu stolčeku na preklop, čez cigaretni dim zagledani v žareči štoplin kraj trstine.

Gusti vrbik okoli ribnjaka je z letima zginul, pak se vidi na se strane. Črnbel se žoti na vrhu brega, a cirkva točno kaže de je Centar sveta. Ribička mesta, negda dobro skrita med vrbovjem denes su otprta, čista i široka. Jena stara vrba još raste na zavoju, kak i negda, spomenik na negda živeče Bednjine zelene stražare. Negda sem se na nju popentral, a denes za nju pesmu napišem. I čutim kaj je dični Hlastec videl v našem lepem kraju: *Vrbe so se macit stale, / Kak cekini se zlatijo, / V rosi so se mlečni prale, / Soznim očmi me gledijo. (B. Hlastec: Pramalet, Podravske senje, 1977.).* V saki sitnici zavičaj živi.

Pravi ribič nisem niti nigdar nisem bil. Samo me v prirodu vlečeju spomenki kaj jih nanovo zapišem ili na kipec hitim. Misel mi sto put dojde i pobegne, saki

put gda kaj drugoga vidim z istoga mesta. Svet vrbovine, trstine i rogozine se menja, vidim kak sem mali i kak kratko trajem. Tu se stalno putuje znova i nikaj ne marim kam bum došel. Dok putujem po kraju znam da živim, tu je celi jeden svet. V tim skitanjima ni sam ne znam jesem li ja v prirodi ili je priroda v meni, ko tu na koga pazi. Kam god pogledam, nekaj pomeknem. Pod mojim pogledom zašumi hrast, zaniše se trstina, točno i jastreb kroži kak da ga s pogledom držim pod oblakima. Se te slike su v meni od navek i ne daju se zbrisati. Je li kaj moje mladosti ostalo v tem šumu, žuboru, v tem listju, med vrbama i trstinom?

Zmislim se šestletnoga sebe, kak bos gacam po Bednji, pod slapom mlinskoga zapora, na kraju slepe Kalničke vulice. Potrta flaša mi se pošteno zarezala pod palec, zakmičilo mi se, na rokama su me odnesli. Od toga dana, ne znam... čez tu se je ranu moja krv zmešala z Bednjom, od toga dana zavičaja vdihnem i v njega svojega daha spuščam. Dok Bednja teče, kak da mi kaže življenje. Vu njemu vidim moje pličine i globine, saki vir, brzake i zatone, vrbovinu kaj se divlja z vode napaja i mirni berek z trstinom v starem rukavcu gde je voda stala, samo se na špiglinu odsevaju oblaki i med njima dogovečno plavo. *Jenoga dneva / Od sončanih niti / Splesti mrežu sem štel, / I unda bi čisto, / Sončano, bistro, / Gori na oblake / Prestrel. (B. Hlastec: Jenoga dneva, Podravske senje, 1977)*

Korak po korak, misel po misel, sliku po sliku, ja delam svoje kruge po ludbreškomu kraju, z Gajeve prek mosteca na otok, okoli jezera, med vrbovinu, trstinu i rogozinu, v Kučanu prečkam Bednju, pozdravim trdoglave ribnjačke ribiče, vrnem se kraj bednjanskoga korita, pod vrtima Vinogradske, nazaj v gnezdo, znova i znova v srce pišem kaj sem videl i kaj sem za sebe, po dogomu času, z pozabe vun zvlekel na potu kaj traje pedeset let. I se kaj si v srce zemem, od srca vrnem nazaj, dam sima.

MAKE PORTO *PODRE AGAIN*

Judita Kovač, Kandern (Njemačka)

Tri godine nakon prvog posjeta, mjesec dana nakon što je Trump zavladao Amerikom, sasvim slučajno, opet šećem Portom. Iz učestalih ponuda putničkih agencija, dokumentarnih emisija i objava na zidovima *Facebooka,* mogla sam pretpostaviti da je Portugal, pa potom i Porto, zadnjih godina postao sve popularniji. Domaćica nas dočekuje pitom od jabuka i finim lokalnim portom bez imena.

Odmah odlazimo na poznatu nam pješčanu obalu sjeverno od Porta, gdje je sezona tek u pripremi. Dvojica muškaraca tačkama dovoze pijesak. Pripremili su drvene daske po kojima guraju male ispušene kotače. Jedan je brži od drugog, njegova kolica voze ravno, on jednim mahom istovaruje pijesak, lako se okreće nazad, dok drugi, znatno stariji, zapinje na izvinutim daskama, tačke zaglavljuju, a kotač tone u pijesku. Sjedimo u istom kafiću s pogledom na ocean, ne sjećam se konobara, ali su cijene osjetno više. Tonem u san iznad Jergovićeve *Levijeve tkaonice svile,* knjigu koju povremeno čitam kad pokušavam ponovno nešto pametno napisati.

Slijedeći dan šećemo gradom kad pored pekarnice, gdje smo prošli put kupovali kruh, ulazimo u dućan, kovačnicu s kućnim potrepštinama. On želi kupiti nož. "Ovo su najbolji noževi u zemlji" uvjerava nas vlasnik ugodnog glasa. U urednoj svijetloplavoj košulji reže naslovnicu kataloga jednim od njih: "Ovi noževi su puni karbona, ne samo čelika. Čelik otupi za tri dana. Ne, ovo nisu noževi švedske prodavaonice namještaja!". Posjeduju tanke ručke, pa kupujemo tri. Navodno traju dvadeset godina, ako ih ne bacimo u smeće, zajedno s gulinom od krumpira.

Vlasnik kovačnice je s roditeljima došao iz portugalske kolonije, Mozambika, gdje je izbio građanski rat nakon revolucije karanfila. Ima rodbinu u Kölnu, druga strana je oženjena Talijanima i Bosancima, sestra mu ima dvojno državljanstvo, poznaje Hrvatsku sa slika, kaže, isto lijepa zemlja. Nada se da ćemo opet doći, ako dućana još bude, ako njegova prodavaonica ne postane hostel ili slično. Do

nedavno je Fos do Douro, kvart s vilama, bio popularniji i skuplji od centra Porta u kojem se dućan nalazi. Danas je centar vrjedniji, pa kuće koje su se prije dvije godine prodavale još za sto tisuća, sad koštaju milijun eura! Pretvaraju ih u turističke dućane, apartmane, hostele, a to je loše, loše, kaže, obitelji se iseljavaju i dolaze nove, s juga. A oni s juga su drugačiji. Osim toga dolaze i stranci! A to je još gore.

Nazad u gradu se susreću *tune,* studenti treće godine koji muzičare u crnim plaštevima zvanim *capas.* U Coimbri, bivšem glavnom gradu, sveučilišnom središtu Portugala studenti pjevaju čak još „veseliji, šaljiviji, poetičniji i intelektualniji" fado. Pjevaju ga drugim studentima i brucošima kojima zadaju razne, ali pristojne, zadatke. Taj fado o *saudade,* o *Weltschmerzu,* „stalnoj neodređenoj čežnji za nečim neopisivim, za daljinom ili u daljini još više za domovinom, o nesretnoj ljubavi, o izgubljenim imperijima, mornarima koji plove oceanima i nikada se ne vraćaju. I o ženama naravno, koje su krive za svu tugu svijeta". Muzičari su u Portu ustrajni, pa i kad glasno zvone zvona katedrale, trubači ne prestaju svirati.

Kad se navečer vraćamo u apartman primjećujem grafit na susjednom hostelu. Na neožbukanoj fasadi nepokrivene garaže, crvenim nepravilnim slovima piše: *MAKE PORTO PODRE AGAIN. Podre* na portugalskom znači pokvaren, propali. Ostatak je ukraden od Trumpa, koji ga je pak otuđio Reaganu, koji je *Let's make America great again* 1980. koristio kao slogan za vrijeme američke stagflacije - stagnacije i inflacije. Trump ga je 2015. registrirao kao *Make America great again*, kad je ujedno najavio i budući koji će 2020. glasiti: *Keep America great*. Prije deset godina, kad Porto nije bio nimalo turističko mjesto, u centru su se susretali beskućnici i bludnice, a po noći je bilo nesigurno. Nije bilo nijednog hostela, danas ih je preko sto. Porto više nije *podre.*

Sljedeći dan vjetar nešto slabi, pa prema preporuci vlasnika kovačnice odlazimo u Afuradu. Nedaleko od Porta, pješice dohvatljivo, u malom se mjestašcu na cesti roštilja, starci kartaju za plastičnim stolovima, ostali baš ručaju, kad nama odjednom neobična barijera zatvara prilaz obali. Stojimo ispred gomile užeta zategnutim na visokim štapovima otežanim nepravilnim kamenjem i čudimo se jer se ovdje - suši veš. Nalazimo se u javnoj praonici rublja gdje žene u gumenim čizmama i šarenim pregačama ribaju, tuku i isplahnjuju flake oko nekoliko različitih bazena. Plahte se bijele, stolnjaci su čisti, a iz mokrih tepiha koji su obješeni na ogradu šetnice, sapunica kapa u more. Te subotnje peračice, možda tako štede struju, susreću se, da razgovaraju, da zatim malo vješaju veš, hodaju od krpe do krpe i provjeravaju suhoću, skidaju ga, slažu, tu i tamo sjednu, ali i onda nešto rade.

Malo južnije izgrađene su moderna marina i još modernija škola surfanja, na sve to slijedi slikovita pješčana plaža, na koju se uzorni veliki valovi, koji se pri-

rodno i marljivo pjene, lome u pravilno izračunatom vremenskom razmaku, da bi na kraju tek pomazili pijesak, donijeli nešto školjaka, nešto smeća i nešto riba. Na obližnjem brdašcu stoji zapuštena kuća koja bi bila prigodna za kafić, kaže on, pored mene, i tu se najkasnije na našem putu susreću njemačka rentabilnost i portugalska bezbrižnost, koju ribarica s pletenicom u kosi svojom mirnoćom snažno izjavljuje. Nakon plaže nastavlja se moderan kvart Villa Nova de Gaie, praćen lijepim drvenim puteljkom na dinama, novim crvenim biciklističkim putem pored nekoliko kafića, gdje kave još koštaju 85 centi, a dvije šalice čaja od lipe, *dois chavenas chá de tília* samo euro više, kao na primjer u *Mar á Vista*, pogledu na more, u ulici livade, *Praia de Salgueiros*.

Već smo daleko od Porta, kad tražimo željezničku stanicu za povratak. Udaljavamo se i od mora, prolazimo ispod drveća eukaliptusa, a u obližnjoj šumi svašta raste i cvate, krajem veljače. U maloj pekarnici, gdje televizor prenosi utakmicu za nekoliko lokalnih nogometnih navijača, kupujemo najbolje *pastéis,* dobro pecivo i osrednji kruh sa šunkom. Prijelaz preko pruge je neosiguran, kao u zagrebačkoj Dubravi. Sa željezničke stanice promatramo dovršeni parking, ali zgrade još nema, na gradilištu raste žbunje. On kaže, ovdje žive ljudi koji se pitaju kako je djeci u Njemačkoj, mjesto se zove Madalena i jedno je od nekoliko spavaonica Porta. Konačno ulazimo u lokalni vlak koji ima zaseban ulaz za osobe s invaliditetom, osobe s dječjim kolicima i osobe s daskom za surfanje.

Zadnji dan odlazimo na koncert u koncertnoj dvorani Casa da Música nizozemskog arhitekta Rema Koolhaasa. Prije koncerta nakratko ulazimo još u dva kupovna centra. U starijem centru stariji spavaju po foteljama ili čitaju novine, mlađi čitaju knjige. U Portugalu su knjige velike, kao kod nas one Algoritmove. Primjećujem da četiri puta veća Njemačka tiska male džepne *Taschenbücher*, a od Njemačke duplo veća Francuska još manje, mekanije knjižice. U novijem kupovnom centru samo starci spavaju, a u finim dućanima nitko ne kupuje. Ovdje nam nitko ne pretražuje torbe, u portskoj koncertnoj dvorani se svijet još čini sigurnim.

Concerto de carnaval je odličan. Vodi ga mladi poljski dirigent Jan Wierzba. Na programu su engleski skladatelji, među njima i John Barry. Orkestar se tijekom cijele predstave ruga engleskim klišejima, pa na početku izvođači ulaze praćeni Beatlesima *(Love, love, love…),* violončelist glumi kraljicu i svi ustajemo na englesku himnu, dirigent se pretvara u David Bowiea u crvenom uskom ogrtaču, violinistica u grudnjaku radi salto na *If you wanna be my lover* od Spice Girls, flautist Robin Hood u publici nalazi vreće zlata, a bubnjar James Bond u bijelom sakou opaljuje pištolj, a nazdravlja portom. Mladi dirigent, iznimno podržan od publike, iza svakog djela prvo poziva najzaslužnije da ustanu pljesku, pa prvu violinu, zatim sve zajedno. Za sebe samo sakuplja slučajan pljesak između stavaka, te

se opet ozbiljno prima posla.

Slijedeći dan u rano jutro letim, nazad. Taksi dolazi na vrijeme, vozimo se autoputom, a taksist mi objašnjava mali aparat na prednjem staklu koji plaća autoput, zatim me upozorava na provjeru brzine kad se spuštamo nizbrdo i kroz stalan se smijeh žali kako se u Portugalu sve plaća. Odjednom osjetim da opet nerado Porto ostavljam za sobom. Zrakoplov kasni u poletu jer se sistem resetirava, pa se i ja resetiravam u svakodnevnicu.

Par mjeseci kasnije Portugal pobjeđuje na Euroviziji, krajem godine njemačke novine objavljuju oporavljanje portugalskog gospodarstva. Stagflacija je pri kraju, portugalske se plaže pune, a ja nabrajam količinu prijatelja koja je provela odmor u Portugalu. Netko od njih izjavljuje "Porto? Nikad više. Užasno puno turista!" *Make* Porto *podre again?* Ne znam baš. Radije *keep* Porto *great!*

MOJ PUT

Tomo Sugnetić, Zagreb

Bila je veljača 2014. godine, bez snijega. Vremenske prognoze bile su nepovoljne. Udaljio sam se od gradskih zbivanja. Pošao sam put Zagorja. Izabrao sam jedan od putova za Zagorje. Izabrao sam "zelinski put", preko Zeline i Komina. Zelinsko-kominski je bio najpovoljnijim izborom. Pogodan je za izletništvo i stariju gospodu, i to je put s manje vozačkih uzbuđenja. Iskoristio sam priliku za bilježenje zadnjih promjena koje su se zbile u Zagorju.

Zagorski namjernici su u neko prošlo vrijeme trošili vrijeme u metropoli. Radili su u gradu. Doma su prehranjivali obitelji. Danas ih malo radi u metropolskim tvornicama, jer nema velike potrebe za radništvom. Iz grada se bježi - na selo. U sela odlaze penzioneri i nezadovoljnici, pa i u ona sela zagorska. Održive su ostale dnevne i tjedne migracije mjesnog stanovništva. Češće su one na selo, nego u grad. Ima sretnih i tužnih dolazaka iz metropole u Zagorje, od rođendana do posmrtnih oproštaja.

Kominsko raskrižje prekida metropolsku pažnju. Oprostio sam se od varaždinske ceste. Ostavio je za sobom. Usmjerio sam se prema - Bedenici, Jerrtovcu i Konjščini. Draganićev "Kaj" pobudio me na akciju. Oglasio je - putopisni natječaj. Pokušao sam predloženo proživjeti. Valjalo se gibati. Angažirao sam se za prostore i ljude za koje sam i životno povezan. Počeo sam sazrijevati kao putopisac u pokušaju.

Od kad je Zagorja, ono je bilo predmetom zanimanja i istraživanja. Zagorskim "poslima" su se bavili Zagorci i nezagorci, ljudi domaćih i tuđih fela. Neki su zalutali u zagorski kraj. Drugi su došli. Treći su "prišli ". Četvrti su se u njega "zaljubili". Peti su ostali u Zagorju (Erdoedi, Keglevići, Mihanovići, Babići, Batorići, Rathkaji, Vojkovići, Rubido, Oršići, Zajc, Gold i drugi) i postali primjernim članovima zagorskih obitelji, hrvatskog korpusa i nositeljima zagorskog napretka, prestiža, života i kulture.

Zagorje su istraživali znanstvenici iz više različitih područja ljudskih djelatnosti. Zagorskim putopiscima, kroničarima, istraživačima su postali i opstali – F. Horvat Kiš, A. G. Matoš, A. Kovačić, Gj. Szabo, I. Pilar, R. Štrohal, V. Noršić, J. Adamček, I. Kampuš, J. Kozina, Ž. Bajza, A. Jembrih, M. Paver i drugi. O Sugnetićima su raspravljali književnici, povjesničari, novinari od Šenoe A., Krčelić A. B. do Klaić V., Kukuljević Sakcinskog I., Mažuranić I., i do Paver M. i drugih. Vožnja Zagorjem se uvijek pretvarala u prigode za dobivanja novih spoznaja o kraju s bogatstvom brda, uzdola, šuma, livada i polja. Pažnja se uvažavala na križanjima, strmcima, usjecima i putovima bogata krajolika.

Na putu k Varaždinu iza kominsko-varaždinskog križanja smjestila se crkvu Sveta Tri kralja. Ima primjernu unutrašnju uređenost. Izvanjski pogled namjernika ona plijeni svojom monumentalnošću. Oko stare kominske crkve bilo je rimsko groblje. Rimske putove su pratili grobovi. Ginulo se na putovima i putovanjima. Kominski prostor u tom smislu nije bio izuzetak. Put zapada vodila je cesta k Bedenici. Na putu lijevo, među voćnjacima i šumarcima nalazi se Zad(e)rkovec, doima se više kao prigorsko nego zagorsko naselje. Bio je u posjedu Vojkovića i u suposjedu njihovog zeta - Jurja Sugnetića. Put vodi kroz slijedna naselja. Kuće su odisale starinom i jednostavnošću. Crkva dominira Bedenicom. Gotskog je stila. Uz cestu su kuće, dvorišta i "stanja" - domaća bogatstva žitelja.

Žuta krajputaška oznaka je obavještavala namjernika da je u - Bosni. Prošao sam "kroz Bosnu", i pored Bosne, ne one tamo, već ove tu – zagorske. Mjesto je dobilo ime po dobjezima iz turske Hrvatske. Blizu je Turkovščina - mjesto svog imena. I u njoj žive nekadašnji dobjezi koji su u Zagorje došli - na gospodski poziv ili bez njega. Ovdje su pristigli ljudi s najvrednijim svojim resursom – životom i glavom. Stoga se u njihovim mjestima bilježi bogatstvo izvornih imena i prezimena. I Beloslavec je na putu. Oko i iza Beloslavca, putom su se izmjenjivali dolinski i usponski usjeci. Put je prošao kroz mjesto. Izgledom je potkovasto - zmijolikog oblika. Napustio sam ga - uspinjanjem k vododerinama i ravni Jertovca. Beloslavec je opstao u šumovitom pobrđu. Nisu tu bez veze gazdovali gospoda Krheni i drugi odabrani mjesni upravitelji.

Svladavanje "bogatstva prirode" vozilom bilo je vozačkim naporom. Putujući - malo na jednoj, pa na drugoj strani puta stiglo se do prvih kuća Jertovca. Cesta je i ovdje dijelila gospodarstva. U dvorištima je trčkarala malobrojna perad. Bilo je to vrijeme kad su domaće ptice već bile žrtvovane za gozbe minulih blagdana. Okoliš je bio zimski bogat. Našao sam se u mnoštvu zanimljivih zorova. Napunila mi se glava s puno opažaja. Suhe lijane, grmovi, zapušteni voćnjaci, zeleni imelski grozdovi pratili me od raskrižja za Jertovec i putova za Gornje i Donje Orešje. Dimnjak Jertovca se približavao. Na cesti nije bilo ljudi. Bila je nedjelja. Pred Jertovcem prošao sam uz obiteljske kuće, mlin i neka skladišta. Nije bilo

"muvinga". Prošao sam uz ograde i dimnjake Jertovca. Ostalo je nepoznato koliko je "Euron" osuvremenio "glavni dimnjak, tehnologiju", Jertovec i Konjščinu. Prije "Eurona" modernizacije Jertovca, vodoprivreda je u Pokrapinju odradila neke svoje radove. Put je išao dalje. Automobila, biciklista i pješaka nije se susrelo. Prolaz kroz Jertovec bio je tipičan - kao da si negdje u Ljubiji, Kidričevu, Raši, Capragu, ili Rusiji u vremenima nekih petoljetki.

Uz pružni nasip put je vodio prema Konjščini. Pruga Zabok – Varaždin i mjesto Konjščina bile su točkom novog susreta. Prolaz kroz Konjščinu je bio rutinski. Mjesto je odisalo mirom. Nije odavalo utisak radno dnevnih aktivnosti. Inače, Konjščina ima urbane, školske, upravne i proizvodno-komunalne sadržaje. Ona je imala i ima svoje ugledne ljude. Pamti se rad i ambulanta dr. Brkanovića. Medicinari su u ambulanti odrađivali svoju terensku praksu. U blizini je stanovao dr. Božidar Sudec. Davno je Donja Konjščina postala Konjščinom. Konjščinski vodeni burg konzervatorski je zaštićen. Položen je prema zapadu uz cestu za groblje i Turnišče.

U sjećanju ovog mjesta, nekad Donje Selnice, Donje Konjščine, sada Konjščine, najviše se spominju Konjski, gospoda i grofovi. U naletu Turaka pred Konjščinom Wildensteina je spasila brada, konj i prigradske selničke podvodne šume. Sve je to povjesničar Klaić zapisao. Konjščina je prometno važna. Ima cestovna raskrižja i željeznicu. Ima putnu vezu za Novi Marof - Varaždin, za Belec, za Zlatar putem južnog pobrđa Ivančice, županijski put za Turnišče, Lipovec Veleškovečki, Veleškovec, Grančare, Donji Brestovec (Zlatar - Bistricu), do križanja u Zlatar Bistrici - i druge smjerove i putove. Kad se dođe u "središte Zagorja" do Zlatar Bistrice, do križanja koje je podjednako udaljeno od svih "strana svijeta" nađe se u središtu bivšeg najvećeg zagorskog kotara - Zlatar i pridruženih naselja.

Priča se, da su najveća područna povijesna, proizvodna, trgovačka, kulturna, školska, vjerska i druga prožimanja bila vezana za ovaj dio Hrvatskog zagorja. Zagorska gospoda i znalci nisu djelovali samo tu. Djelovali su i vani - u Mađarskoj, Austriji, Češkoj, Moravskoj, Slovačkoj i šire. Tamo daleko, postigli su svoje društvene uspjehe i moći (Erdoedi, Keglevići, Sekelji, Baćani, Draškovići). Neke od "naših" ostavština, u tim zemljama, još uvijek su u funkciji - kao važne vrijednosti tih sredina, naselja, gradova, pokrajina, država - knjižnice, čitaonice, dvorci, ambasade, gospodarstva, proizvodni pogoni...

Nije bez veze Savka, Savka Dabčević Kučar govorila - dragi moji blizu Zagreba je kraj, rodni kraj "kopije i originala". Došlo je vrijeme kada sam se morao odrediti - prema kopiji ili originalu. Odluka je otišla smjerom svojih izvornosti. Izbor je bio jasan i nesporan.

Pošao sam ulicama Zlatar Bistrice put sjevera. Ishodna točka k sjeveru je bila - željeznička postaja. Djelovala je mirno i uređeno. Nije bilo čekača putnika, niti

"odbora za doček" pridošlih putnika.

Nekad je naselje "brujilo životom" - bez obzira koje je to bilo doba dana, tjednu, sezone ili godine. Iz te postaje su odlazili privređeni resursi u svijet – od ugljena, mesa, modne konfekcije, žita, purana, voća, strojeva, autodijelova, vina itd. Odlazili su ljudi u dnevne i trajne e/migracije.

Ostavio sam prugu i rampu. Da li je Rauchova pruga na izdisaju? Nikad nije bila elektrificirana. Bruj kninske oklopnjače dizelke potvrđuje da je željeznica u funkciji. Putničke vagone čuva po koji putnik. Počesto se dogodi da je u prometu više vagona nego putnika. Izvjesni varaždinski političar i bivši ministar jedva čeka - da zatvori prugu od Zaboka do Varaždina. Rauchovu bi porušio? Gradio bi nove? Da li će ga Zagorci podržati na izborima, i pridružiti se novim putnim pravcima i političkim fikcijama?

Uz sljedove zlatarbističkih kuća, "Naprijeda", "Zagorke", "Mesoprudukta", "Jakopca", "Konzuma", postaje Policije, kancelarija Centra za socijalni rad, mjesne otvorene tržnice s tri pulta, na kojima ništa nema, praznih zatvorenih mesnica "Jakopca", drugih uslužnih radnji, "Barlafina autoservisa", vulkanizera Margetića, krajputaša zaboravljenog "Elcona", i stare osnovne škole, došao sam do kafića "Florida" koja odiše svježinom i ugodnošću. Spasonosni "bajtni" kafić ostao je kod brklje. Čuva i dalje autobusne i željezničke putnike namjernike od - hladnoće, nesigurnosti i dosade. Povijesno, Brestovčani su imali među prvima električnu rasvjetu, školu, asfalt i prostore za druženje. Zlatar Bistrica je imenom relativno mlado naselje. Poznatije je pod imenom Donjeg Brestovca. Danas je općinsko mjesto. Brzo se dođe na križanje koje je "u središtu" Zagorja. Ono vas usmjerava – na sve četiri strane svijeta.

Na zapad prometuje se put Lovrečana, groblja s počivalištem nekih mojih prednika.. Lovrečan čuva crkva patrona sv. Lovre. U mjestu jesu izumrla gospoda – Labaš, Keglević i Gereczy. Napuštajući Nazorovu, po križanju, put silazi u Grančarsku ulicu. Uz nju se nalazi benzinska postaja, trgovina autodijelova, pa i autoprodaja. Okolni prostor se uređivao. Grančari su blizu i pridruženi su Zlatar Bistrici. Izgubili su selski status. Dobili su Grančarsku ulicu s novoimenovanim ulicama imenovanih po hrvatskim uglednicima. Grančari su bili mjesto s posjedima gospode - Bužanića, Poljičanina, Kallaja i drugih.

Stari posjedi tog kraja pretežito su bili u rukama - hrvatskog vojnog plemstva (Talovci, Kiši, Bužanići, Poljičani, Erdoedijevi, Keglevići, Tomaševići, Vojkovići, Goezy / Gezthy, Gici / Gyczy, Horvati, Golci, Sugnetići i drugi). U starijoj zagorskoj prošlosti živjelo je - relativno malo "strane gospode". Strana gospoda u Zagorju su ovladala u novije doba.

Idući prema Konjščini, Grančari i zaselci su putno obilježeni. Uz cestu su nove kuće. Iza Grančara se dođe do Veleškovca. Prođe se povijesna mitnica koje -

nema. Herkov je istu opisao, a drugi ne. Na Glavašovoj geografskoj karti je upisan i Veleškovec. Prođe se i pored "Jarčeca" i Gospodskog, prostora između ceste i pruge. Tu na "Gospodskom" bio je položen Keglevićev Novi Veleškovec koji danas ne postoji. Svojevremeno su ga seljaci razorili, a materijal su odnesli. Između dva rata i poraća u Veleškovcu se dogodilo "spuštanje" s pobrđa na prostore uz cestu do željezničke pruge i vodonaplavne granice Krapine. Naselje je bilo s relativno stabilnom naseljenošću. U Veleškovcu više nema Sugnetića i Horvatića. Nakon 2010.g bilježi se trend - pražnjenja kuća i smanjenja broja stanovnika.

Starog grada Veleškovca također nema. Po Pilaru, nalazio se uz rijeku Krapinu. Uz Krapinu su bili ribnjaci – Lipovca i Veleškovca. Gradio i održavao ih Petar Keglević - uz krapinski Veleškovečki grad. Ostala je "spoznaja " - gdje ima ribe – nema gladi. Negdje pri šumi, na pobrđu Veleškovca, gazdovali su Goezy / Gezthy i Gici / Gyczy, Gršići vojno plemstvo iz šire Hrvatske. Bio je pod nadzorom J. Vitovca, u posjedu Tomaševića, Prenara, Bradača, Keglevića i dijelom Sugnetića. Uz cestu su bili prostori veleškovečkog restorana "Purge". Meksičke noći, plesova, pjesme, ritmova i ljetnog štimunga nema. " Purga" čeka novog gazdu.

Stanovnici se opskrbljuju u Zlatar Bistrici, manje u Lipovcu. Polja se manje obrađuju. Livade se kose. Vinogradi stanovnika su u Bukovcu i na bistričko-poljaničkom Vinskom vrhu, oko kapele Svetog Vida. Kult uzgoja loze i vina se održao. Ne moči se konoplja u lokvama Pokrapinja. Lipovec se naslonio na istok put Konjščini. Stanovništvom je manje naselje. Uz cestu su nove kuće. Starije hiže su na pobrđu, ili dolinama, na granicama Hallperova posjeda. Na pobrđu su proživjeli život moji rođaci. Suvremeno moji mlađi rođaci postali su lipovečkim stanovnicima. Lipovec je bio posjedom Hallpera i drugih. Bio je izvorom gospode Cigoja i Plenara / Pernara. Izgubio je u međuvremenu puno socijalnih i društvenih sadržaja.

Lipovec i Veleškovec su mjesta bez crkve i groblja. Nekad su kapele bile u prostorima gospodskih dvorova. Gospoda je svoje sahranjivala na gradskom groblju u Zlataru. Mještani su se pokapali na obližnjim grobljima. Pravilo sahrane "odabranih samo na gradskom groblju u Zlataru" napušteno je. Danas se umrle pokapa - gdje tko želi, stigne i može. Napustivši Lipovec, uz cestu se susreće dio Hallperove kapelice. Hallperova dvorca i imanja - nema. Porušili ga seljaci. Materijal su uporabili za izgradnju kuća. Biblioteku među inim dvorskom inventarom - razorili su. Knjigama, enciklopedijama i drugim vrijednostima su podbadali crjepove svojih krovova. Jedna knjiga iz Hallperova fundusa, ona "pod crijepom" darovana mi je. Ovlaštene banke su dio Hallperovih čestica prodali mom djedu. Hallperovi su Zagorje napustili. Otišli su u svijet.

Turnišče je u nastavku puta. Prije više stoljeća mještani su plaćali poreze Loboru i Janu Vitovcu. Sad nema Vitovca. Porezi se plaćaju suvremenoj vlasti.

Blizu ceste su ostaci imanja gospode Marušića. "Gospočiju" odaje uređena domaćija, borovi i jele - zadnji bastioni gospodskih vremena. Uz put su prometne table mjesta i smjerova za putovanje pod Ivančicu. Oko Batine su bili rudnici. Bila je i pruga. Lipovec je bio glavnom rudarskom željezničkom postajom. U nj su se slijevali dnevni iskopi zagorskih ugljenokopa. Tvrd je rad bio u podzemlju rudnika. Ugljen se koristio u Zagrebu, termoelektrani Jertovec i po područnom stanovništvu. Iz Tugojnice, Šušobreka, Poljanice i Batine dolazile su plaće u zagorska domaćinstva. Vrijedno se rudarilo. Tehnički direktor zagorskih rudnika g. Belošević imao je razumijevanja za rudare. Rudarski nadzornik i Beloševićev suradnik bio je moj tetak Matić. Najteži dani za upravitelja, upravu i nadzor su bili dani dobivanja plaća.

U Šušobregu / Poljanici su morali tjerati / rudare iz "divljih birtija, bunkera" i od ispijanja "betonca". Vinopijama je delanec bio jača pijača od naravne! Jednu "divlju" je imao i stari Cukor. Na delancu i bunkeru je odgojio sina doktora. U Zagrebu mi je njegov sin bio šefom u Domu zdravlja. Žmikao me. Prim. Rogina ukinuo je žmikanja. Zahvaljujući tim "tiscima " - moja mlađa kolegica danas ima - kardiološku kliniku u New Yorku, a ja u domovini svoj stručno životni put. U Zagorju, rudnici ne rade. Birtija i "bunkera" nema. Rudari i rudnici su postali povijesno i praktički "nerentabilni". Kopove u Pokrapinju - potopili su. Za utapanje su zvali Slovence. Oni su sigurno i solidno odradili posao. Svoje rudnike u Velenju, Trbovlju i šire nisu potopili. Proživio sam od nadležnih – pravila, preporuke i naputke - da je tuđe - uvijek suvremenije i bolje. Od svojih starih sam prihvatio - savjete i "školu" - da svoje ne dam, a tuđe ne trebam. Prisjetio sam se istarske životne izreke - "da nisam u životu nešto napisa - bolje bi proša", ali putopis je ipak putopis!

FAČUK

Spomenka Štimec, Zagreb /Hrašćina

Glavni kolodvor. Bila je to sjajna zgrada kad su s nje skinuli skele 1892. Arhitekt Ferenc Pfaff najprije je sagradio kolodvor u Rijeci. Sa zgradom Državnog kolodvora u Zagrebu bio je zadovoljan. Sagradio je (i pregradio) trideset osam kolodvora u Monarhiji. Kaposvar, Pečuh, Segedin, Koložvar, Bratislava, Vršac. Bilo je to vrijeme kad su blještali čisti prozori i posluživala se doboš-torta u vagon-restaurantu. Na prozorima bijele zavjese. Kondukteri se klanjali milostivama. Na pločicama na prozoru pisalo je *Kihajolni tilos.*

Sad je otpao sav sjaj. Zgrada čeka da joj dođu bolja vremena. Neće tako skoro.

Ulazim u vagon na petom peronu. Vlak za Kotoribu. Vagoni pošarani sprejevima, uništeni bijesnim potezima mladih buntovnika. Kako to da roditeljima nitko nikad nije poslao račun?

Prljavština s vagonskih crteža uselila se u mene. I moj čukundjed bunio se protiv zagorske pruge dok su je gradili. „Bu iskra pšenicu vužgala". Pobuna mu nije uspjela.

Otvaram *Zagorski list.* Piše da će europski novac obnoviti prugu Zaprešić-Zabok. Letjet ćemo do Zaboka brzinom od 120 km na sat i stizati za 14 minuta. Na prozorima će juriti pejzaži kao da smo u japanskom šinkansenu.

Sad se vlak vuče preko Zapadnog kolodvora. Sagrađen je prvi put 1862. Zvao se Agram Südbahnhof. Kasnije se s Južnog kolodvora imenom preselio u Zapadni kolodvor. Valjda će se naći kakav novac da ponovo uljepša njegovu fasadu?

Kustošija. Na tabli uz prugu ne može se pročitati ni slovce. Bijesni crtač je u par navrata prefarbao svaki milimetar natpisa. Kad ode u Dublin neće mu pasti na pamet da diže sprej na stanici u predgrađu.

Vrapče. Poznato po dugovječnoj „žutoj kući", prvoj ludnici u Hrvatskoj, izgrađenoj po nacrtima poznatog njemačkog arhitekta Kune Waidmanna za

banovanja Ivana Mažuranića 1878. U početku je zbrinjavala dvjestotinjak pacijenata, a posljednjih godina dnevno ih zbrinjava više od tisuću. U tom zavodu za umobolne bili su liječeni slavni hrvatski umjetnici. Slikarica Slava Raškaj, književnik Ante Kovačić, pjesnici Augustin Harambašić i Vladimir Vidrić, kipar Branislav Dešković. Ostaje zadnja slika Vladimira Vidrića, nekad najtalentiraniji student, sad zavučen u grm, s obje ruke grčevito drži metalnu posudu za jelo i ne da je nikom.

Gajnice. To je bio posjed grofice Sermage, sve do Save. Kasnije ga je kupio njen špan. Okretao se njegov mlin, pred ulazom su zastajale kočije. Djecu su cijelo djetinjstvo odgajali da se lijepo smješkaju. Podivljala su jedino kad bi se, jašući konje na livadama uz prugu, utrkivala s vlakom sve do Zaprešića. Kad se mlada iz obitelji Kučtić udala za Belu Matačića, vjenčani kum bio im je ban Khuen Hedervary.

Zaprešić. Mala tuba plavog ljepila *Karbon* u pernici. Kad bi se vratio iz škole, profesor Josip Velebit nastavio bi marljivo prevoditi Andrićev *Ex Ponto* na esperanto. Čim bi prijevod bio gotov, spremio bi ga u kuvertu i s male pošte u Zaprešiću poslao u Francusku u uredništvu *Nica Literatura Revuo.*

Novi dvori. Barun Dragojlo Kušlan sa suprugom Ivanom silazi s kočije da pozdravi svog prijatelja i „Kriegskamarada" bana Jelačića. Ban još nije oćelavio. Banica Sofija, blijeda lica, sa smiješkom prima buket bijelih ruža i za dobrodošlicu pruža ruku prema ulazu. Sluškinja je ubrala ruže ranom zorom u vrtu, prije nego je kočija krenula iz Peščena.

Pojatno. Rujanski školski izlet u prvoj magli na pruzi bez rampe. Krv i smrt.

Sad će Kupljenovo. Tu grade nova postrojenja. Dizalica vuče neki blok. Što će to biti? Skladište?

Kupljenovo, to je djetinjstvo slikara Maksimilijana Vanke 1889. Velika priča. Redatelj Branko Ivanda upravo montira dokumentarni film o fascinantnom životu hrvatskog slikara čije su freske na listi zaštićene kulturne baštine Amerike. Dokumentarni film će se zvati *Opsesija Vanka.* Film je potaknula Nena Komarica iz Amerike. Vanka joj je bila tema za magisterijski rad na studiju povijesti umjetnosti u Zagrebu. Cijeli život ne može se odvojiti od Vanke. I meni je ispričala što je sve o njemu otkrila.

A život mu je počeo ovako:

I došel je taj den. Tenka časna stala je v dvorišču pred vratima. Dora je otprla. Čulo se kak šepče.

- Dete bu tu zutra. Dojdi navečer na zadnja vrata.

I već su časnu noge odnesle kroz mesečinu.

Doru je nekaj fpiknulo pri srcu. Išla je do ograde na drvenoj klupi uz krevet

i izvadila Štefeka.

- Joj, kak si poscani!

On je bil navek lačen pak je i sad fletno poiskal cecek pod njenom rubačom.

Dok je cecal, lice mu se napuhavalo kak da je hrček.

Na muža više ni mislila. Otišel je s onim drvenim koferom čim su dečke regrutirali v selu. Za bečkega cara, kak navek.

Dečki su otišli mirno z flašama v rukah. Popevka je išla pred njima, dišala je na šlivovicu. Nijen se ni vrnul. Tak bi rada da je njen pokojni tu na selskom groblju, da ima drveni križ i tenku sveču za Sisvete.

I dok su vesti došle z bubnjarom, od njega niš. Nigdar.

Več je pozabila njegovu duhu na znoj, na rakiju. Tolko je bilo posla.

I sad je časna, kaj su je zvali Gracijela, pozvala Doru otraga, ima joj nekaj reč.

- Mogla bi si još jeno dete zeti. Mleka imaš od Štefeka. Budu ti platili. Bu ti lekše. –

Dora ni rekla niš. Same je začkomila od jada.

- Dete bi ti moglo dojti do Božiča.

Časna ni niš pitala jel bi Dora to štela.

Nek bu Božja volja.

V štacunu je bila dužna za petrolej, za cukor i za šibice. A njene kokoši nigdar nisu mele dost jajci za se duge, kak god da je šparna bila.

Drugu je večer, bleda v licu, zdigla šaku na mala vrata cirkve.

Časna Gracijela čakala ju je z druge strane vratih. Imela je culek na rukah.

- Evo ti ga. Z Božjom pomoči. Dečko je. Zove se Maks. Maksimilijan.

Dori se zameglilo od tog gospockog imena. Nigdo se v selu ni tak zval.

- Na ti. To je njegov culek!

Dora je povlekla culek i lukala mu v oči. Dete je bilo v svili i kadifi, čipke su mu bile pod vratom. Bog te neče, kaj budu te čipke pri njoj, gde su race i purani v dvorišču, ak joj dobro ide.

Držala je to kaj se zove Maks i pobegla u svoj trnacek. Tam se plava hižica blesikala na mesečini. Znoj ju je oblil dok je Maksa odmatala. Sela se i zvadila cecek.

Maks, kak god fini, prokšnjeni ni bil. Ni gadljivi. Vidlo se da već dugo niš ni jel. Hvatal je mleko v požirak i cmafkal. Beli šaum mu je curel po bradi.

- Maks! - zazvala je Dora.

Maks ni razmel da ga preštimava.

Čim se najel, htel je spati.

- Je, čekaj dečec, moramo te prvo prati. Jezuš, kakvu črlenu rit imaš.

Zdigla se do ognjišča i dela par suharki. Plam je mam bil žuti i voda se grejala.

Zela je drveni škaf, nalela vodu, z laktom probala kak je topla i namočila Maksa. Ni da bi pisnul.

- Jezuš, dečec, čakaj, nigdo te več dugo ni pral. Bum te v kamilici namakala kak si črleni. Joj, dečec, kak buš mi posla dal!

Maks je spal gospodski, Štefek je selski hrkal.

Zela ja Maksov culek da vidi kaj su se poslali ž njim.

Jezuš Marija! Kaj je to njegov kaputek? Su to hlače? Da takvih stvari ima na tom svetu! Pa to je za riti od princof.

Štefek je bil zamotan v sive krpe od stare plahte, sama ju je tkala za ženidbu.

Na dnu Maksovog culeka bil je jen rupček. V njem nekaj trdog.

- Jezuš, tu budu krajceri. Sad bu mela krajcera!

Odmatala je rupček i pazila da ne strga čipku.

Bil je već kak krajcer. Sijal se kak pravo zlato. Na njemu je bil broj 1892. Drhtela je. Čitati ni znala. Imperium Avstrium. Kaj je to nekšni mladi car gore? Ima venec na glavi? Franciskus…

Jezuš, kam bu to skrila? Nigdar te peneze ne bu mogla zeti da nekaj plati.

Selo je odmah znalo da je fačuk tu. I znalo otkud je došel.

Čim je zišla v dvorište, suseda Jalža je rekla zvisoka:

- Onda? Sad buš mela dva?

- Sad bum mela dva! - Vrnula joj je Dora v truc.

- Štijef, da ga nigdar nisi bil! – pripretila je Štefu.

Ali Štef to nigdar ni poslušal. Kad god je mogel, dal je malom vritnjak.

Maksove stvari Dora je zaprla v škrinju. Kaj bu s tim? Navlekla mu je Štefove cunje.

Maks se jako brzo navčil plaziti. Imel je vusko lice, kak Dora. Čim je zplazil v dvorišče, deca su ga zvala:

- Fačuk! Fačuk!

Nigdar ga nijen ni zval Maks.

Kokot. Maček. Raca. Guščeki. Ž njima se najrajšeše igral. Lepo je bilo zapiknuti palec v zeleni guščji drek.

Rasel je na ajnprenu na malo masti. Hiža je dišala dok je z žlicom po rajngli zadnje kapi strugal. Žlica je bila od dreva, Dora je mela dve.

Kad su Štefek i Maks meli vručinu, Dora im je gležnje zamatala v octene krpe. To je bil njen ocet z jabuk z trnaca. Dok su meli zimicu, nosila im je topli črep pod noge. Lica su im mam lepša postala, dok su deli noge na topli črep. Kašlali su. Samo da nej bil osleči kašelj.

- Bu vam bolše! - zela je krunicu v roke.

Išla je susedi da joj da žlicu meda jer su joj deca betežna. Jalža je bila dobre vole, dala joj tri žlice meda v lonček.

- To morate spiti! – nisu meli žalfiju radi. Silila ih je. Oči su prevrtali.

Bum ja vam pokazala!

Bezgu je kuhala v vodi da im beteg v znoju vun otijde. Nek se zašvicaju.

Sakome je dala masni canjek na prsa da kašelj zvleče.

Spekla im je friški kukuružnjak kad je kašelj prešel. Sakom jeno celo jajce. Jeli su kak da su došli z drugega sveta.

Bu jih zela sobom na Bistricu z romari.

Noge su vlekli po prahu ceste i popevali: „Odbila još nikog nisi!"

Dori se žarilo lice. Prav za praf, majka Božja je odbila njezinog muža, ali decu je čuvala.

Deca su zehala od sega.

- Konjčeki! Poglej!

I on jen črleni kaj je klepetal i kaj je z krilima mahal dok su ga po cesti vlekli! Jezuš na!

Nisu ni mislili da bi im mama to mogla kupiti. I nije. Kupila je kupicu gvirca, tak su si bili žejni i dala je sakom detetu da malo lizne.

Štefek je bil brži, zagrcnul se. Mam je bil črleni.

Dok su došli doma, drugi den je Maks dobil po riti. Bil je preveč zločest. Našel si je komad črepa v dvorišču i stukel ga je v črleni prah, namakal ga je v nekom plehu v vodi celi den, zel si grančicu i polefko na zidu kokošinjca narisal gusku s tri žugeka.

- Bum ja tebi dala! Buš ti po zidu šaral!

Došel je Božič. Pa Vuzem. Pa Božič. Pa Vuzem.

Pred jen Božič došla im je časna Gracijela. Sakom detetu je donesla jenog janjčeka od cukra. Maksov je imal štiri, a Štefov tri noge.

I kaj več je šest let prešlo? Ili sedem?

Prešlo je osem.

- Jezuš kaj to brenči na cesti. Kočija v selu? K njima ide?

Jen fini gospon je vun zišel i pazil da v blato ne metne bleščeče čižme.

Kaj je taj dan nazval dober?

Razmela niš ni, ne zna ona po stranjski. Ali da treba Maksa dati, to je razmela. V Zagreb? V školu? On? Maksek?

Obleči ga v to kaj je on donesel? Pa kaj bu tak zalafrani? Cipele zažnirat?

Toplu je vodu v škaf nalevala. Meknula mu je trpuca s kolena kaj mu je ščeraj nalepila da se ne zagnoji. To mu mora obleči? Kaputeka bu imal? Jezuš na, gače?

Pa on hoda v reklecu z rasporkem da bu brže scal. Gače imaju i gumb?

Zvlekla je z škrinje češelj od roga. To joj je muž na Bistrici kupil dok su išli prosit Majku Božju da ga z vojne vrne. I licitara. Srčeko je zadela v ram od slike svetog Štefana. Nigdar ni vidla da su ga već muhe posrale. I Majka Božja je nju odbila. Druge je prigrlila. Češljala je Maksove susmaste lase. Sad bu joj taj gospod Maksa odnesel. Ni znal Maks hodati s tim na nogama. Navek je bil bos.

Gospon je čekal da Maksa obleče.

- Maksek, zdigni noge!

Zgledal je zalarfani kak za fašnik. Na kaputu je imel kraglin kak mornari.

- Zdigni noge da se neš sklizal!

Još mu je gospon na glavu metnul kapu od mornara. Dve su trake curele ž nje.

Fini je gospon Maksa več vlekel k lesi i metal na kočiju. Dori je tutnul v ruke jen rupček.

To joj bu ostalo mesto Maksa.

Štefek je gledel kak Maks plazi v kočiju.

Kočijaš je imal bič. Zafijuknul je ž njim.

Maks je gledal kak bič po zraku leti. Ni mogel oči meknuti od biča.

Vopče ni znal da se treba okrenuti. Nigdar ne bu videl ni Doru, ni Štefa, ni gusaka. Samo je gledal v bič v velikoj ruki od kočijaša.

A kad je kočija krenula, ovaj gospon kraj njega stalno je govoril:

Ich! Grossvater! - I vdiral se z rukom po prsima.

Bič je tak lepo pucketal.

Kočijaš je dobro znal put. Fini gospon mu je rekel da idu prema Zagrebu, pa vu Brestje.

Kad bu velki, Maks bu znal da se selo gde je živel kod Dore Jug zvalo Kupljenovo. Kup kak kupina. Kup kak kupica.

DUNAVOM

Blanka Will, Zagreb

Jedan darovani dan zatekao me nasred autoputa, tamo negdje kod Novske. Pokret u nedjelju, ne u subotu, veli. Darovao mi je kave, fine pekmeze od kajsija, višanja i mnogo toga iz čarobne Antonijine kuhinje, a prije svega sjajno druženje s Antonijom, Josipom i djecom, uz puno razgovora i smijeha. Auto ostavljam kod njih, domaćini me voze do mjesta s kojeg krećem na putovanje. Sunčano je.

Dvije tisuće i osamsto kilometara, deset država, tritisućljetna povijest: Grci, Rim, Bizant, Osmanlije, Habsburgovci, vodeni put, granica, razdjelnica, poveznica. Poznavao ga je već Herodot, premda tek u donjem toku, iza Đerdapske klisure (turski *Girdap*), gdje je, stjeran u brzace bio predstavljao prirodnu prepreku srednjem i gornjem toku. Herodot navodi da je riječ o rijeci Histros ili Istros, da izvire u zemlji Kelta, a u Zemlji Skita, plemena iranskog podrijetla što se bilo naselilo uz Deltu, ulijeva se u Pontos Euxenios (negostoljubivo more), Crno more. Uspoređujući ga s Nilom, ustvrđuje da Histros teče sa zapada na istok, ususret izlazećem suncu. Naziva ga suncoprkosnim. Cezar pak uvodi keltski naziv Danubius. Ovidije, u 8. st. prognan na obalu Crnog mora, gdje nastaju njegove Epistulae ex ponto, govori o "fiumen bisonomis", dvoimenoj rijeci.

Danubius, bradato riječno božanstvo, na Konstantinovu slavoluku u Rimu simbolizira zapad, okcident, pogleda uperena u mjesec. Eufrat i Tigris, simbol istoka, orijenta, pogleda su uperena u sunčeva kola. Na rimskoj Piazza Navona Bernini stvara Fontanu četiriju rijeka što simboliziraju svijet: Nil Afriku, Rio de la Plata Ameriku, Ganges Aziju, Europu: Dunav.

Na plovidbu krećemo iz Osijeka, Dravom što se dvadesetak kilometara niže ulijeva u Dunav. Neću se putem baviti pričama o lijepoj vili Lau, ni Atilom, Nibelunzima koji Dunavom srljaju u propast blaga potonula u Rajni, ni kraljem Matijom Korvinom koji se dao kruniti posred zaleđene rijeke. Te priče pripadaju gornjem toku. Pred nama je tisuću četiristo kilometara plovidbe nizvodno sred-

njim i donjim tokom, do delte Dunava. Spavanje pod šatorima gdje pristaneš, kuhanja u kotliću što uloviš bilo u rijeci bilo u dućanu. Dravari su dobro organizirali put, za one koji vole avanturu, na primjer kupanje u rijeci umjesto tuš kabini. Ruksaci su spremljeni na brodicu "Debeli dabar". Utrpavamo se i mi. Miran Dunav, ravan Srijem. Avantura ususret izlazećem suncu.

Plovidba od Osijeka do Iloka za mene je kretanje i prostorom, i vremenom. Aljmaš, prvo mjesto na Dunavu nakon ušća Drave. Pamtim kako sam s didom išla na hodočašće Gospi Aljmaškoj. Uzalud se izvijam s brodice tražeći pogledom ljupku neobaroknu crkvicu. Više je nema. Otplovila je suzama rata. Na istim mjestu, među kućama što se bijele iz zelenila, sada proviruje crkva bakrenog krova u obliku golema vala što je zapljusnuo pitomo dunavsko mjestašce. Uz obalu promiču topole, vrbe mjestimice vise do vode, suhe grane sablasno strše u nebo zrcaleći se u vodi. Obala, većinom urasla u stabla, mjestimice se otvara u najfiniji bijeli pijesak, čaplje i rode u niskom letu klize nad vodom, pokoja patka uzima zalet ostavljajući filigranski trag na vodi.

S desna promiče Dalj. Sjetim se seoske gostionice s najboljim fiš paprikašom u Vukovaru i okolici, zvala se Daljska planina. Ne znam zašto planina u Slavoniji ravnoj, nisam nikad pitala. Kockasti stolnjaci, drveni pod, vonja po alkoholu i cigaretama. Sjedilo se, kartalo preferans i čekalo da se skuha fiš što se vani krčkao na vatrici. Prekinuli bi kartanje da nam zlatan zub starom violinom zagudi na uho, i pjevali. Prolazimo Erdut, gore na brdu, sada smo već pred obroncima Fruške gore, ostaci erdutske fortifikacije, što je činila niz sa Šarengradom te fortificiranim franjevačkim samostanima u Vukovaru i Iloku.

Dunav je od rimskih vremena bio pogranična rijeka, u gornjem toku duž njega je izgrađen limes za obranu protiv upada germanskih plemena na tlo Rimskog carstva. U 14. i 15. st. u područje srednjeg toka nadiru Osmanlije, stoga je podignut čitav niz obrambenih utvrda. Od mađarske granice do Đerdapa, gdje Dunav stjeran u klisure i brzace tvori prirodnu prepreku, bilo ih je pedeset.

Uz vukovarski nasip je mirno. Povjetarac tu i tamo zamreška površinu. Čovjek i dijete puštaju zmaja, ne ide im baš. Preko Dunava, na suprotnoj obali, još uvijek se vidi prilaz s kojeg je vozila stara skela iz Bačke, žene nosile podlijevani sir i vrhnje do tržnice oko starog vodotornja, u središtu grada. Šetam korzom, minule godine šeću sa mnom. Drugačiji smo. I ja. I grad.

Vukovarska ada, riječni otok između Dunava i Dunavca, jednog od brojnih rukavaca rijeke s bačke strane, mjesto nam je za noćenje u šatorima. S ade se otvara pogled na vukovarsku luku sa šleperima i kranovima, niže dolje na veslački klub, dvorac Eltz, ušće Vuke u Dunav, Crkvu sv. Filipa i Jakova na uzvisini, iza nje na moju nekadašnju gimnaziju. Dečki istovaruju šatore, skupljaju drvo, suhe naplavine, za vatru. U jednom šupljem deblu divlja patka sjedi na jajima, gotovo

neraspoznatljiva, stopljena s korom debla. Prilazim bliže. Pravi se mrtva.

Poput golemih krokodila promiču šleperi s rasutim teretom. Čuje se samo klokot vode oko sablasnih obrisa naplavina i suhog granja. Razlila se rijeka moćna, plodna, širokih bokova, otegnuta poput vokala u govoru ljudi što žive uz nju. Stasita i sita, svilenkaste vode, valja se, klokoće, mrmori, pljuska o naplavine u koje se zapetljava noćurak i kose voden-vila.

Vatra paluca, u duši mi je tiho, i pomireno sa sjenama onih kojih više nema. Kao da je jučer bilo.

O IVANU VEČENAJU U POVODU STOTE OBLJETNICE ROĐENJA

Intervju Kristine Olujić Ježić s Vladimirom Crnkovićem, povjesničarom umjetnosti i dugogodišnjim ravnateljom Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti

Vladimir Crnković, Zagreb - Kristina Olujić Ježić, Zagreb

• *Večenaj je pripadao Hlebinskoj školi, a rastom svoje umjetnosti stvorio je vrlo osebujan i svagda prepoznatljiv stil. U čemu je bila specifičnost njegove tematike i poetike, a u čemu je iskazivao srodnost i bliskost s drugim slikarima podravske naivne umjetnosti?*

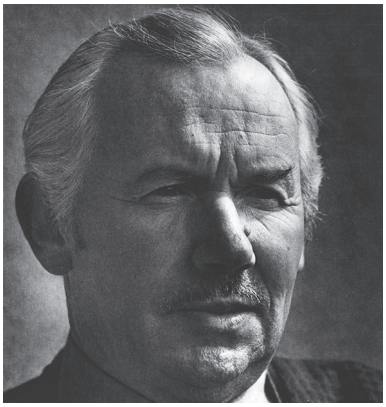

Ivan Večenaj / Tišlarov (Gola, 18.05.1920 – Koprivnica, 13.02.2013; fotoportret: Mitja Koman oko 1975.)

Ivan Večenaj klasik je hrvatske i svjetske naive te jedan od najeminentnijih figurativnih slikara moderne sakralne umjetnosti 20. stoljeća. Usuđujem se konstatirati da mi zapravo nismo još ni dovoljno svjesni šireg značenja i vrijednosti njegova opusa, jer je niz najvrsnijih djela još izvan našega vidokruga, u brojnim privatnim evropskim i američkim kolekcijama i galerijama. Podsjetimo: Ne može neki opus biti umjetnički relevantan unutar jedne grupacije, pokreta ili nacionalnih okvira a da ne bude istodobno relevantan u kontekstu najširih svjetskih događanja.

Kada izričem ovakve visoke vrijednosne ocjene, pomišljam ponajprije na Večenajeve slike sakralne, biblijske tematike, dramatične prizore iz Starog i Novog zavjeta. U tim se djelima Krist rađa u Goli, Sveta obitelj bježi kroz snježni podravski krajolik, Posljednja se večera događa u vlažnoj panonskoj šumi, Judinu izdaju

vidimo u sumračnu krajoliku, pod ogoljelim granama, Krist je razapet u međudravskim pustim prostranstvima, a evanđelisti sa svojim amblemima prikazani su pokraj razlivenih voda ili u zasniježenu krajoliku itd. Umjetnik tu svjedoči o univerzalnom u lokalnom te o lokalnom u univerzalnom. Podrijetlo tih vizija otkrivamo u pričama koje je slikar slušao još u najranijem djetinjstvu; to su recidivi pučke, kolektivne maštovitosti u kojoj je sve moguće i gdje ništa ničim nije omeđeno; pritom je sve preneseno u krajnje individualni i moderni likovni izričaj. Tradicijski elementi i značenja ustupili su mjesto novoj, vrlo osobnoj simbolici i mistici. Umjetniku je pritom mističnost važnija nego sakralnost. Ukratko, kršćanska tematika te dramatičnost i mirakuloznost najvažniji su inovativni doprinosi Ivana Večenaja našoj i svjetskoj umjetnosti 20. stoljeća.

Pitate, nadalje, u čemu otkrivamo njegovu bliskost s ostalim slikarima podravske naive? Započeo je temama iz seoskoga svakodnevna života: sijačima, oračima, kopačima na njivama, žeteocima, beračima kukuruza, čuvarima svinja i krava, plesovima, sajmovima, vjenčanjima, sprovodima. To su prizori kojima on posvjedočuje da nikada nije izgubio neposredan dodir sa životom svoga malog i uskog podravskog zavičaja: bilježi davno uspostavljen sklad između čovjeka i prirode. Njegovi brojni podravski pejzaži žive istinskim dahom poezije, to su prizori podjednako realni i izmaštani, često prepuni vedrine i radosti, slike života što je magično transformiran u poeziju. Njegova bujna fantazija omogućuje mu da u zimskim pejzažima, prepunim snijega, listaju zelene, crvene i žute šume, pojavljuju se ljubičaste i zelene krave, plavi pijetlovi, umjetnikovi susjedi, stvarni i izmaštani, njihove fizionomije, kretnje i običaji te visoko nebo i pokatkad kolut Sunca. Sve to uvjerljivo svjedoči o njegovoj čudesnoj imaginaciji i mogućnostima izmišljanja priča, o njegovu natprosječnu talentu i ingenioznim rješenjima. Već je odavna uočeno također kako Večenajeve slike, osim umjetničkih, imaju i veliku dokumentarnu vrijednost – to su vjerodostojna i dojmljiva svjedočanstva o prošlom životu naših ljudi i krajeva. Ako se tomu pridoda i njegova fascinantna i bravurozna tehnika slikanja na staklu, upravo su to njegove dodirne točke s tečevinama Hlebinske škole odnosno podravske naive.

• *Kada ste upoznali Večenaja, u kakvu ste bili odnosu s njim, kakva je bila Vaša suradnja? Imate li kakve anegdote vezane uz njega i Vaše brojne susrete?*

Ivana Večenaja upoznao sam sredinom ožujka 1968, od kada je trajala naša suradnja koja se kretala u amplitudama, od bogatijih do posnijih godina – naše druženje i obostrano uvažavanje te, usuđujem se kazati, naše osebujno nikad i ničim poremećeno prijateljevanje. Večenajeve su slike bile na svim mojim važnim autorskim skupnim izložbama – od Von der Heydt-Museuma u Wuppertalu i u Kunsthalli Bremen 1968. do kritičke prezentacije hrvatske naive u Museum of Fine Arts u St. Petersburgu, na Floridi 2000, te monografske izložbe *Umjetnost*

Hlebinske škole što bijaše otvorena 2005. u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu. U veliku luku između tih desetljećima udaljenih projekata, Večenajeva sam djela izlagao u više evropskih gradova i u Japanu. – Godine 1984. dogovarao sam s umjetnikom izdavanje njegove monografije u okviru biblioteke *Slikari podravskoga kruga*, u kojoj sam do tada bio objavio dvije knjige – o Draganu Gažiju (1983) i o crtežima Ivana Generalića (1984). Nažalost, projekt Večenajeve monografije nikada nije odmakao dalje od pripremnih radova.

Dolaskom u Hrvatski muzej naivne umjetnosti, u svibnju 1998, započinje novo razdoblje u mom profesionalnom životu, što mi je omogućilo realizaciju brojnih projekata i sudjelovanje u različitim medijima, što mi do tada, kao slobodnom likovnom kritičaru i povjesničaru umjetnosti, najčešće nije bilo dostupno. Ponosim se, primjerice, i time, neskromno ću istaknuti, da je za mog djelovanja u toj instituciji nabavljeno više kapitalnih Večenajevih djela (spomenut ću samo dva: *Pupavu Janu*, 1962. i *Evanđeliste na Kalvariji*, 1966).

Već od prvog susreta s tim majstorom bio sam istinski fasciniran magijom njegovih slika, njihovom ljepotom, bajkovitošću, fantazmagoričnošću i dramatikom te pikturalnom neprispodobivošću. U svih proteklih pedeset i više godina moja fascinacija Večenajevom umjetnošću nije ničim i nikada bila dovedena u sumnju; naprotiv, u svakom novom susretu s tim djelom otkrivao sam svagda nova, sve slojevitija i dublja značenja, pronalazio sve brojnije argumente za opravdanje visoke vrijednosti tog opusa.

Pitate za neku anegdotu, neku karakterističnu zgodu. Ima ih, dakako, sijaset, ali zasigurno je najrječitija ona s povratka iz Sjedinjenih Američkih Država u Evropu, poslije otvorenja izložbe u St. Petersburgu 2000. godine, gdje sam proveo s Večenajem, Mijom Kovačićem i Josipom Generalićem sedam nezaboravnih dana. Dakle, na noćnom letu, na povratku u domovinu, od Miamija do Pariza, Večenaj je u trgovini *Duty Free* kupovao satove za svoju brojnu unučad. To mi je ostalo duboko usječeno u pamćenje jer, s jedne strane, zorno svjedoči o tom umjetniku kao čovjeku, brižnu djedu i *pater familiasu*, s druge budi sjećanja na Večenaja kozera, čovjeka sklonog šali, elokventnog, duhovitog i šarmantnog, koji nas je tih dana, a osobito te noći u avionu, istinski razveseljavao, katkad do suza. Ta kupnja satova pretvorila se naime u dugotrajan ritual, ne samo po tomu što je svaki član obitelji morao dobiti drukčiji sat, po obliku i boji, s obzirom na dob, je li bio namijenjen ženskom ili muškom članu, pa je sve pomno i dugotrajno birao, a karakteristična bijaše i po načinu kako je kupovao. Stalno je pokušavao ishoditi što povoljniju cijenu, obraćajući se stjuardesi na hrvatskom, dapače golskom narječju, a ona mu je, naravno, odgovarala na engleskom. Najkomičnije u svemu bijaše ne samo to da su se njih dvoje odlično razumjeli, nego su i sve nas, ostale (su)putnike, dobro zabavili. Nezaboravan bijaše i njihov oproštaj, u Parizu,

sljedećeg jutra, neposredno prije nego što smo napustili zrakoplov – uz zagrljaj i prijateljski poljubac. Završno moram spomenuti da je spomenuta stjuardesa bila najstarija aktivna članica Američkog udruženja stjuarda i stjuardesa kojoj su tada bile 84 godine, što znači da je bila četiri godine starija od našeg umjetnika.

• *Večenaj je skupljao jezično i etnografsko blago Podravine. Što nam možete o tome podrobnije posvjedočiti?*

Večenaj je objavio sedam knjiga zapisa i pjesama, narodnih legendi, poslovica, pripovijesti i običaja, jedan roman te dijalektalni rječnik svoga rodnog mjesta, Gole, u kojem je proveo cijeli život. Taj rječnik, iznimno vrijedna knjiga, sadržava više od 10.000 riječi. Zar već i sâm taj podatak, njegov interes za književnost i lokalno jezično blago, ne govori vrlo znakovito o njegovoj iznimnosti i fascinantnoj duhovnosti?

U staroj roditeljskoj kući, u kojoj je rođen, stvorio je relevantnu etno-zbirku s brojnim primjerima tipično lokalnog, rustična seoskog namještaja iz 19. i početaka 20. stoljeća, sa svakodnevnim predmetima: ormarima, krevetima, drvenim stolovima, stolicama i klupama, škrinjama, posuđem, ćupovima, odjećom, obućom, narodnim nošnjama, tkaninama. U njoj je i oruđe za poljodjelske radove: grablje, vile, kose, srpovi itd. Podsjetio bih da je Večenaj u mladosti izučio tkalački zanat te se bavio tkanjem i, ako me sjećanje ne vara, u toj je kući i njegov stari tkalački stan. Stoga nije čudno da na njegovim brojnim slikama susrećemo stare seoske kuće i njihove interijere, stare običaje, crkvice i kapelice, bunare, likove u narodnim nošnjama, krave ili konje upregnute u kola ili saonice, ukratko prizore patrijarhalnoga, primitivnog i siromašnog života Podravine – Podravine iz prošlosti, Podravine iz sjećanja i Podravine iz zamišljaja. Upravo se na tom primjeru vidi kako se rađaju određene bajke i određena bajkovitost.

• *Kakva je bila njegova reputacija za života u Hrvatskoj, a kakva mu bijaše međunarodna reputacija? Je li on jedan od naših najuspješnijih naivaca i je li Večenaj bio svjestan svoje vrijednosti, je li bio tašt, samozatajan ili nešto između tih krajnosti?*

Koliko je Večenaj bio cijenjen i poštovan kao umjetnik svjedoči da je bio upoznao brojne ugledne političare i kulturne djelatnike, spomenimo tek nekolicinu najpoznatijih: bio je predstavljen predsjedniku Jugoslavije Josipu Brozu Titu, predsjedniku Republike Hrvatske Franji Tuđmanu, u Goli ga je posjetio, u njegovu domu, predsjednik Stjepan Mesić, u Rimu ga je primio predsjednika Talijanske Republike Giuseppe Saragat, u Vatikanu papa Pavao VI, potom papa Ivan Pavao II, bio je predstavljen britanskoj princezi Margareti za njezina službena posjeta Zagrebu, u Monacu je predstavljen princu Rainieru III. i njegovoj supruzi Grace Kelly itd. Intenzivno je surađivao s nizom uglednih hrvatskih i stranih kritičara i povjesničara umjetnosti: Grgom Gamulinom, Otom Bihalji-Merinom, Josipom

Ivan Večenaj: "Dobrota i zloba", 1966.

Depolom, Marijanom Špoljarom, Tonkom Maroevićem, književnicima Gustavom Krklecom, Božicom Jelušić i drugima. Njegovo poznanstvo s Yullom Brynnerom, pošto su se upoznali 1968, preraslo je u legendu: veliki je glumac bio strastven kolekcionar Večenajevih slika, posjetio ga je u Goli, a naš je umjetnik sa suprugom bio njegov gost u Americi, u Kaliforniji. Večenaj je to duhovito parafrazirao riječima: "Hoolywood u Goli".

Pitate je li on jedan od naših najuspješnijih "naivaca"? Odgovor je, dakako, potvrdan, uz Ivana Generalića, Rabuzina i Miju Kovačića on ne samo da je jedan od najuspješnijih, najpoznatijih i najpopularnijih nego je i jedan od najvećih umjetnika – i to ne samo Hlebinske škole i hrvatske naive nego i našega te svjetskoga modernog slikarstva. I to usprkos tomu što uvijek nije uspijevao odolijevati pritisku tržišta i brojnim narudžbama. Međutim, Večenajeva vrhunska antologija

to zorno i nepobitno potvrđuje. Spomenut ću samo jednu sliku: *Dobrotu i zlobu* iz 1966. godine, remek-djelo umjetnosti 20. stoljeća za koje se, nažalost, ne zna gdje je. I još jedna znakovita konstatacija: više je njegovih vrhunskih slika u Njemačkoj nego u Hrvatskoj.

Pitate i je li bio svjestan svoje veličine, je li bio svjestan značaja svog djela? Odgovor je također nedvosmislen. Naravno da je bio svega toga svjestan, i to duboko svjestan, svjestan što je sve postigao, a sve što je postigao postigao je svojim umijećem, svojom radinošću, svojim talentom i vjerom u svoje stvaralaštvo. Znao je da je iznimna osobnost, znao je da ga se u svijetu možda čak i više cijeni nego u vlastitoj sredini. Konstatacija koju sam netom citirao – *Hoolywood u Goli* – vrlo je znakovita i s razloga jer bjelodano svjedoči kako je "Svijet" dolazio u Podravinu i Golu radi Večenaja, a da Večenaj nije obilazio brojna "vrata" u "velikom Svijetu" ne bi li u njega bio propušten. Tko je sve dolazio u Golu radi njega, tko je sve posjećivao njegove izložbe, kako je građena njegova karizma, o svemu tome valjalo bi podrobnije raspravljati, ali ostavimo to za neku drugu prigodu. Moje iskustvo u vezi s Večenajevim stvaralaštvom, osobito iz razdoblja dok sam djelovao u Muzeju naive, u tom je vrlo signifikantno. Zato i mogu s punim uvjerenjem završiti ovaj razgovor konstatacijom kako vrijeme istinskoga i šireg prepoznavanja njegove umjetnosti tek dolazi.

UNAMUNOVSKA OSJEĆAJNOST ŽIVOTA U STIHOVIMA GORANA GATALICE

(Goran Gatalica, Odsečeni od svetla, MALA KNJIŽNICA Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 2018.)

U sinkronijskom čitanju suvremenog hrvatskoga pjesništva Goran Gatalica oblikovao je specifičan autorski prostor koji ispisuje stihovima pisanim na hrvatskom književnom standardu i kajkavskom narječju. U oba diskursa pjesnik je apostrofiran od kritike. Kad navodimo činjenicu da ja riječ o "dvojezičnom" hrvatskom pjesniku u jednom hrvatskom jeziku: štokavskom standardu i kajkavskom narječju, tada ćemo, kako bismo podvukli tu njegovu značajku kao autorsku vrijednost, još napomenuti da Gatalica nije izvorni kajkavski govornik, već, ako tako možemo kazati – naučeni i priučeni – kajkavac. Tim više držimo potrebnim naglasiti tu njegovu sastavnicu ne samo s neuobičajenog, zanimljivog i kurtoaznog motrišta, već, najviše stoga što ona kazuje krucijalnu vrijednost pjesnikova opredjeljenja da piše stihove na kajkavskom narječju. Naime, u tome čitamo da je opredjeljenje i uvjerenje koje govori da je kajkavsko narječje jednako štokavskom standardu jer u njemu može izraziti isto, i s jednakom snagom pisane riječi, tj. s eksplicitnim intenzitetom u oba diskursa istu značenjsku vrijednost.

Naravno, isticanjem ove činjenice nismo kazali da je Gatalica jedini suvremeni hrvatski pjesnik koji znalački i uspješno rabi oba diskursa, tek smo nastojali ukazati na stvarnost toga kreativnoga pjesničkoga postojanja na onoj liniji koju su maestralno povukli Miroslav Krleža, Ivan Goran Kovačić … danas Ernest Fišer, Ivo Kalinski i dr. i time je uzvisili kao nepobitnu vrijednost u hrvatskom jeziku i pjesništvu. Dakle, govorimo o činjenici da je Gatalica baštinik toga nasljedstva čije plodove čitamo u njegovoj posljednjoj kajkavskoj knjizi pjesama *Odsečeni od svetla*. Valja podsjetiti, kako zbog cjelovitijeg uvida u njegovo dosadašnje pjesništvo, tako i stoga kako bi se dalo znati da mu ovo nije prva zbirka pjesama jer je već objavio dvije zbirke pjesama: *Krucijalni test* (2014.) i *Kozmolom* (2018.). Navodimo tu činjenicu i stoga kako bismo argumentirali tvrdnju rečenu u prvoj rečenici teksta da je ovdje riječ o dobro znanom pjesniku koji nas potiče svojom kajkavskom lirikom objavljenoj u zbirci naslovljenoj *Odsečeni od svetla* (2018.) da svojim osvrtom iščitamo njezinu slojevitost. Dakle, Zbirka sadrži, ako sam dobro pobrojao, 53 pjesme koncipirane u tri tematske cjeline: *Ares briše svet med zvezdami, Metafizika pravičnega svetla i Preštimani dnevi jene samine.*

U svakom od tri ciklusa lirski subjekt dosljedno provodi tezu da u kajkavskom narječju jednako dobro problematizira svaku temu kao i standardnom jeziku i time jasno podcrtava izražajnu snagu kajkavskoga narječja. Štoviše, pjesnik svakim stihom izgovara suvremene kajkavske riječi razgovijetnom jasnoćom uspostavljujući kajkavski komunikacijski kanal bez začepljenja i šumova nejasnoće kao čitak i jasan pjesnički glas u suvremenom hrvatskom pjesničkom višeglasju. Tamo pak, gdje se, gdjekad, pojavi tamniji terminološki oblak, pregledan, koncizan i eksplicitan *Rječnik* u zbirci pjesama

(izvorno: *Rečnik*) brzo ga raspršiti i pojmovno izbistri. Rečenom u prilog najbolje govore pjesnikovi stihovi u sva tri ciklusa počev od prvoga pod naslovom: *Ares briše sve med zvezdami* u kojemu Gatalica propituje konstelaciju ne samo u među zvijezdama, mjesecu i planetima već nadasve i vlastitoga postojanja kroz beskrajni prostor i beskonačno vrijeme svojega svemira kojim je determinirana bit njegova bića. Dobro je znano kako je *Ares* u grčkoj mitologiji bog rata, kao što je također dobro znano da je *Tamni Efežanin* u znamenitim *Fragmentima* ostavio duboki trag u grčkoj filozofiji u kojima i danas čitamo da je *Rat otac i brat svemu*. Dakle, činjenica da Gatalica naslovljuje prvi ciklus pjesama s *Aresom,* koji, *briše svet med zvezdami* izravno upućuje na pomno čitanje svake pjesme, točnije, svakoga stiha, kako bismo iščitali smisao njegova nastojanja, a i našega u dekodiranju destruktivne funkcije boga rata "*med zvezdami*". U istoimenoj pjesmi po kojoj je naslovljen ciklus, i prvoj od dvadeset pjesma u ciklusu, a koja, gotovo, programatskom snagom promovira temu i inaugurira *Aresa* kao moćnoga predvodnika cijelom ciklusu i nositelja "radnje", tj. lirskim subjektom koji iznosi i promiče u stihovima tezu o tragizmu ljudskoga postojanja: *Vesmir zakapa bitje človeka / med nesterplivim černim luknjami. / Zvezde ostavlaju kmicu v kostima. / Ares briše svet med zvezdami*. Od naročita je značenja skrenuti pozornost i na pjesmu *Svet odsečen od sonca* u kojoj čitamo stih: *Ostali smo odsečeni od sonca.* Naime, iz ovoga je stiha izvedenica *Odsečeni od svetla* koja je okrunila naslovom zbirku pjesama i intonirala tamnom tonskom skalom osjećanje ljudskoga postojanja u prostoru i vremenu koje je daleko od sunca, odsječeno od njegove svijetlosti, od samoga života koji prolazi kroz tamne sjene svemira, u njegovoj osamljenosti i napuštenosti.

I u drugom ciklusu pjesama lirski kazivač, kao što smo već kazali, dosljedno provodi tezu o ljudskom postojanju pod zvijezdama ispisujući dubokim emocionalnim otiscima stihove autentičnoga pjesničkoga glasa čiji jasan zvuk čujemo upravo u pjesmi po kojoj je naslovljen i drugi, istoimeni ciklus: *Metafizika pravičnega svetla*: *Pravične svetlo / ostavla zvezde / na mestima naših greha.*

Ono pak što karakterizira zadnji, treći ciklus pjesama: *Preštimani dnevi jene samine* jest snažno prožimanje ljudske samoće u svakom stihu produbljujući ontičku vrijednost lirskoga subjekta onom *unamunovskom* tragičnom osjećajnošću života, dakle, vlastitoga postojanja. U *Rečniku* čitamo da je *samina* – osamljenost, samoća, i da je *preštiman* – važan, cijenjen; dakle, pjesnik otkriva neizmjeran prostor samoće koja prožima sve njegove značajne i važne dane života. Upravo je taj beskraj izrazio naslovom pjesme kojim je pokrio cijeli ciklus pjesama, a samu je pjesmu posvetio znamenitom ruskom astronautu – Juriju Gagarinu – prvom i samom čovjeku u svemiru. A nije li upravo tom činjenicom pjesnik naglasio *saminu* čovjeka u svemiru, odnosno, *samoću* u ljudskom postojanju?! Nikako ne bismo mogli zaključiti naš osvrt na zbirku pjesama Gorana Gatalice a da ne kažemo koju riječ o činjenici koja se pokazuje nezaobilaznom. Naime, zanimljivost te činjenice jest u onim posvetama pjesama hrvatskim pjesnicima jer se iz toga može iščitati i autorova estetska prosudba, svjetonazor, filozofijsko motrište i, ako možemo parafrazirati glasovitu Baudelairevu pjesmu *Svjetionici* i Gataličine *Svjetionici* koji su mu obasjavali put i bili duhovni smjerokaz: Tin Ujević, Dragutin Tadijanović, Antun Branko Šimić, Ivan Generalić, Miroslav Krleža, Fran Galović, Vesna Krmpotić, Antun Gustav Matoš, Danijel Dragojević, Pajo Kanižaj. Ovim posvetama pjesnik podvlači jednu duhovnu baštinu pisanu u oba hrvatska narječja, štokavskom i kajkavskom, i da je i sam dio toga nasljeđa što svjedoči svojim perom pišući stihove na štokavskom i kajkavskom jeziku.

Milan Bešlić

LAUREATI 14. HRVATSKOG KNJIŽEVNOG PUTOPISA U LOBORU

Na završnici središnjeg dijela programa HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS, u Loboru 3. listopada 2020. (u sklopu 14. Dana Franje Horvata Kiša) svečano su proglašeni laureati 14. hrvatskog književnog putopisa i dodijeljene nagrade. Organizator je stručno-znanstvenog dijela te jedinstvene manifestacije posvećene isključivo putopisu (rjeđe zastupljenoj književnoj vrsti u suvremenoj književnosti), kao i istoimenog natječaja, *Kajkavsko spravišče* - društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti. Suorganizatori i domaćini jesu loborska Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* i Općina Lobor. Tradicionalno, pokrovitelji su, i podupiratelji, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Krapinsko-zagorska županija i Općina Lobor, a 2019. bio je to i Fond za kulturu Društva hrvatskih književnika. U ime Županije 14. loborske Dane proglasila je otvorenim ravnateljica Osnovne škole Franje Horvata Kiša Tamara Herceg Babić.

I ove godine natjecalo se više poznatih hrvatskih književnih imena. Ocjenjivačko povjerenstvo (u sastavu – dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, ujedno i predsjednik *Kajkavskoga spravišča*, dr. sc. Božica Pažur, gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, i pjesnik Darko Raškaj - članovi) između 35 prispjelih radova 23 autora izabralo je čak 21 putopis. U *uži izbor* predloženi su radovi Tomislava Marijana Bilosnića, Borisa Becka, Biserke Goleš Glasnović, Davora Grgurića, Božice Jelušić, Đurđe Lovrenčić, Zdenke Maltar, Denisa Peričića i Spomenke Štimec, kojima su – prema odluci Ocjenjivačkoga povjerenstva - i dodijeljene nagrade.

Tri ravnopravne novčane nagrade stručnoga suda dobili su autori sljedećih putopisa (abecedno): Davor Grgurić (*Kist u Kupi*), Đurđa Lovrenčić (*Nevužgani jognji – carske drieve*) i Zdenka Maltar *(Paka, crna joha i drhtavi šaš*). Kalinski je u svom obrazloženju putopis Davora Grgurića ocijenio "briljantnim putopisnim žalovanjem gorskokotarske suvremenosti", kajkavski lirski putopis Đurđe Lovrenčić kao odu sveopćem umiranju (pa, možda, i jezičnom idiomu kojim je napisan), a putopis Zdenke Maltar kao hodopis stazama djetinjstva zagonetnog toposa Pake. Novčane nagrade osigurala je Općina Lobor, u ime koje se skupu obratila njezina agilna načelnica Ljubica Jembrih.

Nagradom jednog od organizatora – UKS "F. Horvat Kiš" - nagrađen je rad Biserke Goleš Glasnović *"Človečec" i katedrala*, a nagradom MH Čakovec i "Loborskim srcem" Općine Lobor putopis glasovite hrvatske esperantistice Spomenke Štimec *Čaša vode u Lahtiju*.

Posebne Povelje časopisa Kaj (također prema odluci stručnoga povjerenstva) za književni putopis u 2020. dodijeljene su osvjedočenim vrhunskim perima suvremene hrvatske književnosti, većinom uglednim članovima DHK, autorima respektabilnih i žanrovski vrlo raznolikih književnih opusa, ujedno i vjernim sudionicima loborskih putopisnih događanja (kojima su dali posebno dostojanstvo). Kao što je naglasila B. Pažur, riječ je o autorima čija je umjetnost šira od književne, a književna dosežnost daleko izvan granica domaje. (Blago domaćoj kulturi koja ih ima, a cijeniti ne zna dovoljno!). Oni su: Tomislav Marijan Bilosnić (putopis *Put u Alhambru*), Boris Beck *(Tri dana u Americi*), Božica Jelušić *(Putovanja, odiljanje /Notar kroz Gorski kotar)* i Denis Peričić *(Bez komentara)*.

U ime nagrađenih zahvalio je Tomislav Marijan Bilosnić, nadahnutim slovom obrativši se nazočnoj publici i sudionicima.

Svi izabrani putopisi, uobičajeno, objavit će se u *Kaju,* časopisu za književnost, umjetnost, kulturu.

Unatoč "koronatresu" (dosjetljiva iskovanica književnika i loborskog sudionika Tomislava Šovagovića) u program Dana Franje Horvata Kiša – po treći put su se - *Malim putopisom* - kreativno uključili učenici Osnovne škole Franje Horvata Kiša Lobor i njihovi mentori. Kao i lani, predane su zaslužne pohvalnice časopisa *Kaj* za najbolje putopisne radove i sudioništvo u 14. Danima F. Horvata Kiša čak četvero **učenika** - *Vilimu Matejašu, Lauri Pakšec*, *Pauli Ivančić* i *Doroteji Markuš* – a zahvalnica njihovoj mento-

Laureati i sudionici 14. hrvatskog književnog putopisa

rici učiteljici *Zrinki Arl.*

Cjelokupni putopisni program u živopisnom ambijentu Lovačkoga doma (Zazidje – Lobor) vodio je glumac Dubravko Sidor, a inspirativan glazbeni događaj bio je nastup ugledne etno-glazbenice, kantautorice Dunje Knebl. Za ilustraciju njene najnovije svjetske priznatosti valja spomenuti album "Svilarica svilu prede" (snimiljen 2019. s Rokom Margetom, iz grupe "Kololira") koji je početkom ove godine dospio na jednu od najprestižnijih world music ljestvica u svijetu – Transglobal World Music Chart kao prvi album iz Hrvatske koji se ikad probio na tu ljestvicu, i to prema izboru 55 urednika i novinara iz 28 zemalja. U Loboru Dunja je izvela tri pjesme iz zbirke doktora Vinka Žganca "Narodne popijevke Hrvatskog zagorja": *Tri su tice , Naj me, golub, starati, Najnička.*

Gostovanjem Tribine *Kajkavskoga spravišča*, predstavljena je i knjiga publicista i putopisca Radovana Brlečića *Ususret Veneri/Putovanje Jutarnjom zvijezdom*" (u izdanju POU Sveti Ivan Zelina), o kojoj su, uz autora, govorili njezin urednik književnik *Marijan Grakalić* i stručni voditelj Tribine književnik i znanstvenik *dr. sc. Boris Beck*.

Da podvučemo kulturološku crtu: i 2020. putovalo se *Domajom, Svijetom i Jezikom* (što je i spontani slogan svih putopisnih događanja u Loboru, čiji je idejni začetnik prof. dr. sc. Jože Skok.). Zahvaljujući programu HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS – uzevši u obzir i najnovije izabrane radove (koji će se također objaviti u časopisu *Kaj)* – korpus suvremene hrvatske književnosti (od prvoga natječaja 2007.) bit će obogaćen sa 165 književnih putopisa, opusom dostojnim, barem dviju panorama/antologija! Suvremenom vrsnoćom književnih putopisa (za razliku od onih koje nam nameću recentni mediji i digitalni tehnizicam) – poštujući nasljeđe klasika/kanona hrvatske književnosti, od A. G. Matoša ("Oko Lobora", npr.), F. Horvata Kiša ("Istarski puti"), Matka Peića, Gustava Krkleca, …i mjeru univerzalnosti zavičaja - nadajmo da će i Lobor postati hrvatskim središtem putopisa. *Lobirajmo za Lobor!* - rekla bi najnagrađivanija i najodanija sudionica Hrvatskoga književnog putopisa Božica Jelušić.

(T.M.B./B.P.)

MLADENU KUŠECU U SPOMEN

Uz podsjetnik na trajne pjesnikove kajkavske *vedralice*

†MLADEN KUŠEC (Zagreb, 24. veljače 1938. – Zagreb, 2. studenoga 2020.) - glasoviti hrvatski novinar, urednik, pjesnik, prozaist i legendarno poznati dječji pisac - osim suradnjom u časopisu *Kaj* i dugogodišnjim članstvom (od 1992.) – na osobit je način vezan uz *Kajkavsko spravišče*, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti. Unutar njegove Male biblioteke ''Ignac Kristijanović", kao 38. knjigu u nizu, godine 2008. objavio je kajkavsku zbirku za djecu "Otkud dojde dugi nos" (podnaslova "pesmice za decu i normalne ljude") – rjeđe izdanje u domaćoj knjižnoj praksi, a žanrovsko obogaćenje suvremene hrvatske književnosti. Prema autobiografskoj bilješci u toj zbirci - pjesnik, književnik i novinar Mladen Kušec "rođen je u Zagrebu kako kažu odrasli, ili Zabregu kako ga zovu djeca. U tom *Zabregu*, njemu najljepšem gradu na svijetu, (…) i kad piše i kad razgovara s djecom na Hrvatskom radiju ili televiziji, njegova su tema djevojčice i dječaci, mame i tate i svijet koji ih okružuje. Kušec uz pomoć svojih popularnih radio i TV emisija *(Tonkica Palonkica frrr, Bijela vrana, Hihotići, Patuljci pojma nemaju, Sedmi vjetar*), četrdesetak knjiga pjesama, romana i slikovnica (sjetimo se nekih: *Plavi kaputić, Dobar dan, Volim te, Joj, Istinite priče, Slijedi me, Mama, tata i ja* (nagrada *Mato Lovrak*), *Krijesnice predgrađa, Tajna desne ruke, Pitalice skitalice, Pijetao koji je pao s neba, Miris tajne, Potraga za Bijajom…)*, pomaže i djeci i roditeljima bolje razumjeti i snaći se u svakodnevnim ljepotama i brigama.

Knjiga pjesama *Otkud dojde dugi nos* njegova je prva knjiga kajkavskih pjesama za djecu. I u kajkavskim stihovima glavni junaci su djevojčice i dječaci, Zabreg, znači svakodnevne ljepote i dobrote, ali i ružno koje treba popraviti, ili barem označiti da postoji." U Zagrebu je završio osnovnu školu, gimnaziju i studij književnosti na Filozofskom fakultetu. Cijeli životni radni vijek Mladena Kušeca - od zaposlenja na Radiju Zagreb 1962., proširivši svoj rad 1983. na Radioteleviziju Zagreb, i nakon umirovljenja, vezan je uz HRT. Među mnogobrojnim emisijama, a nekima i ovdje spomenutima, značajne su njegove dokumentarne radiodrame (na Trećem programu Hrvatskog radija, npr. *Gospodin Fučić, U Tadijanovića kući…)* - a s posebnom dragošću pamtit ćemo dvadesetogodišnju subotnju emisiju, zajedno s akademikom Josipom Bratulićem, *Zagonetno putovanje – putujemo Hrvatskom*. Zaslugom Mladena Kušeca (istaknuo je u oproštajnom slovu u Vijencu br. 697, 19. studenog 2020. akad. Bratulić) emitirane su, sačuvane i u knjizi objavljene reportaže "Priče iz Vukovara" Siniše Glavaševića.

Kušecova knjiga *OTKUD DOJDE DUGI NOS*, pisana pretežito urbanom komunikativnom kajkavštinom, stilski se naslanjajući na usmene dječje brojalice i slične usmenoknjiževne vrste, koju je maštovito ilustrirao slikar Ivica Antolčić, mogući je izvor bogate i funkcionalne uporabe u zavičajnoj nastavi i nastavi materinskoga jezika u osnovnim (i srednjim) školama.

Podsjetimo, povijest hrvatske dječje književnosti (književnosti za djecu), usko je povezana upravo s umjetnošću kajkavskoga jezika.

HRT, 8.12.2018., nakon emisije "Zagonetno putovanje…" (uz 50-letnicu časopisa Kaj); zdesna: M. Kušec, M. Roščić Paro, J. Bratulić

Na samom početku razvoja hrvatske književnosti za djecu 1796./7. godine kajkavsko je dramsko djelo "Narođeni dan" Jurja Dijanića, igrokaz ("šalnoigra") za djecu, iz cjelovita mu rukopisnog opusa "Horvatzki detce priatel". Kajkavski književni niz djela za djecu nastavljaju Anton Vranić ("Mlajši Robinzon", 1796.), Jakob Lovrenčić ("Kratka dobreh deržanj pripovedanja", 1824., "Petrica Kerempuh ili Čini i življenje čoveka prokšenog", 1834.), Josip Ernest Matijević ("Genoveva", 1808.), Ignac Kristijanović ("Ezopuševe basne", 1833.)... Suvremeni poetski kajkavski kontinuitet dječje književsti časno nose Stjepan Jakševac, Pajo Kanižaj, Ljubica Duić, Ivica Jembrih, Miroslav Dolenec Dravski, Davorin Žitnik, Božica Jelušić, Željka Cvetković… i - Mladen Kušec.

Mehanizmom dječje recepcije i kombinatorike, dječjom kreacijom prije didaktičke intervencije "odraslih" - pod jedinstvenim mottom "kaj se v dečjoj duši kuha", podvrgavajući i približavajući, te predajući sav svoj autorski svjetopogled otvorenoj dječjoj psihi – pjesnik Kušec neposrednost takva stvaralačkog imaginarija iskazuje spontanitetom kajkavskoga jezičnog izbora: onoga iz prvogovorenoga sloja, bez jezično-sustavne doučenosti i popravljanja. Zato su ti ludistički stihovi dječje rječotvorbe – dirljive i nježne igre s "kajem" *(...Kaj se pati, /Kaj se zlati, /Kaj se skiče,/ Kaj protiče, /Kaj izmiče /I kaj sviče...)* – vrckavi i nepresušni usmenoknjiževni – a autorski – oblici mnogobrojnih pitalica (pa i "pitalica na pol") i brojalica, zavodljivih dječjih igara.

Svakodnevnom govornom, urbaniziranom razinom *(zagrebečke)* kajkavštine, prostor odvijanja tematskih (dječjih) preokupacija jest, zapravo: *Zabreg* – od Njofre iz Zagreba, do "belega pesko", Samoborčeka *(Ne, nije se nikam zgubil, /V drugu prugu se zaljubil. /Ni ga pojel drač ni slak, /Ni otišel čist onak. /Vlak je ukinul - /Jen bedak!)*.

Humornom dosjetljivošću i (dječjom) refleksijom (*Furt si mislim, Oblak, Mesec...)* izabirao je Mladen Kušec svoje duhovne protagoniste kao *Vedralice* ("stric, tica i mica: Vedralica") – za trajni dar hrvatskoj kulturi i beletristici, svim svojim ostavljenicima, i nama spraviščajncima.

B. Pažur

SURADNICI U DVOBROJU - KAJ 3-4 (2020.)

Dr. sc. TANJA BARAN (Zagreb) − znanstvena suradnica /znanstv, područje – povijest usmene hrvatske književnosti; vanjska suradnica Fakulteta Hrvatskih studija /Odsjeka za komunikologiju; gl. i odg. urednica Radija Sljeme; predsjednica Udruge za promicanje znamenitih Križevčana "Stjepan Kranjčić"

MILAN BEŠLIĆ (Zagreb) – povjesničar umjetnosti, likovni i književni kritičar, esejist; autor dokumentarnih filmova o hrv. likovnim umjetnicima i književnicima

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ /T.M.B. (Zadar) - književnik, slikar, umjetnički fotograf, publicist, urednik i novinar, autor 140-ak knjiga proze, poezije, kritika, feljtona i nagrađivanih putopisa

LJERKA CAR MATUTINOVIĆ, prof. (Zagreb) – pjesnikinja, prozaistica, književnica za djecu, esejistica i prevoditeljica, autorica izuzetnog čakavskog opusa, urednica; utemeljiteljica Jadranskih književnih susreta

†ZLATKO CRNEC (Sv. Ivan Zelina) – književnik, antologijski kajkavski pjesnik, publicist, urednik; slikar

VLADIMIR CRNKOVIĆ (Zagreb) - povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i teoretičar, ekspert za naivu i muzealac; bio je ravnatelj Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti; autor tridesetak monografija, monografskih kataloga i knjiga, te brojnih samostalnih i skupnih izložaba priređenih u Hrvatskoj i inozemstvu; urednik, koautor i/ili komentator dvadesetak knjiga

BOŽENA/BOŽICA FILIPAN, mag. psych. (Varaždinske Toplice) – književnica i znanstvenica; nastavnica biologije, geografije i kemije; utemeljiteljica *Kukuljevićevih dana*

BISERKA GOLEŠ GLASNOVIĆ, prof. (Zagreb) – književnica (piše pjesme, priče, putopise, eseje, književnu i likovnu kritiku te stručne članke); prof. hrvatskog jezika; urednica

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a "Anka Ošpuh"

Dr. sc. ARIJANA KOLAK BOŠNJAK (Zagreb) − znanstvena suradnica, Hrvatski institut za povijest; područje znanstv. interesa – hrvatska povijest 19. st.

JUDITA KOVAČ, dipl. ing. arh. Kandern (Njemačka) – arhitektica (Freiburg), prozaistica

ZDENKA MALTAR, upr. prav. (Novi Marof) – nagrađivana pjesnikinja i prozaistica (putopisi, kratka proza) kajkavskog i standardnog hrv. jezika; Grad Novi Marof

KRISTINA OLUJIĆ JEŽIĆ (Zagreb) - magistra talijanistike i komparativne književnosti te prvostupnica novinarstva; novinarka Nacionala (kultura, ali i društvene i političke teme)

MIRJANA PAVLETIĆ, prof. (Buzet) – ravnateljica POU "A. Vivoda" Buzet; književna kritičarka, urednica; predsjednica Katedre Čakavskog sabora Roč

Dr. sc BOŽICA PAŽUR /B.P. (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica i znanstvenica; urednica brojnih kajkavoloških i inih izdanja, voditeljica kult. projekata u *Kajkavskom spravišču*

VLADIMIR PERNIĆ (Roč) – književnik (pjesnik i prozaist), novinar, publicist, pokretač i voditelj kulturnih manifestacija Buzeštine i šire, i to projekata Katedre Čakavskog sabora Roč (obnove Huma, Aleje glagoljaša, replike Gutenbergove preše u Roču, Male glagoljske akademije..); utemeljitelj multikulturnih "Prijatelja Roča", susreta "Puli ugnjišči v Roče" i dr.

ANJA RADELIĆ, mag. hist. art. (Zagreb) – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; znanstv. područje: povijest umjetnosti, arhitektura, konzervatorstvo, renesansa i barok

Prim. mr. sc. TOMO SUGNETIĆ (Zagreb – dr. opće medine i specijalist nuklearne medicine; znanstvenik, istraživač i sportski radnik; autor studija iz genealogije, prezimenologije i hrvatske povijesti

SPOMENKA ŠTIMEC, prof. (Hrašćina /Zagreb) – književnica, prevoditeljica, esperantistica; autorica i urednica značajnih djela na esperantu; voditeljica međunarodnoga susreta esperantista i manifestacije "Hrašćinski meteorit"

BLANKA WILL, prof. (Zagreb) – pjesnikinja, prozaistica; prof. njemačkog i engl. jezika i književnosti

UČENICI / UČENICE SREDNJIH ŠKOLA RH

Magdalena Blagec (Srednja škola Oroslavje); ***Sara Božek*** (Graditeljska škola Čakovec); ***Borna Božić Kundrata*** (Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb); ***Karmen Frbežar*** (Srednja škola "Vladimir Nazor" Čabar/ opća gimnazija); ***Katarina Frković*** (Srednja škola Delnice); ***Roko Gladović*** (Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb); ***Tea Ilijević*** (Srednja škola Viktorovac Sisak); ***Ema Juras*** (Srednja škola Zlatar); ***Karla Jureša*** (Srednja škola Pregrada); ***Ana Kovačušić, Matej Legati***, ***Laura Lerman*** (Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb); ***Dorotea Oblaković*** (Srednja gospodarska škola Križevci); ***Ivona Pišćak*** (Srednja škola Zlatar); ***Larisa Poljak*** (Tehnička Škola Pula); ***Lara Šafarić*** (Gimnazija Josipa Slavenskog Čakovec); ***Dorian Turk, Petar Ule***, ***Meri Zbašnik*** (Srednja škola "Vladimir Nazor" Čabar/ opća gimnazija)